CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

२२६२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભગવાનશ્રી કુન્દકુન્દ-કહાન જૈન શાસ્ત્રમાળા-પુષ્પ ચોથું.

કવિવર અધ્યાત્મપ્રેમી પંડિત

શ્રી દૌલતરામજી કૃત

છ ઢાળા

(ટીકા સહિત)

: પ્રકાશક :

શ્રી જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર ટ્રસ્ટ

સોનગઢ-સૌરાષ્ટ્ર.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

: : પ્રકાશક : :

શ્રી જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર ટ્રસ્ટ

સુવર્ણપુરી-સોનગઢ-(સૌરાષ્ટ્ર)

આવૃત્તિ	મૂલ્ય	વિ. સં. ૨૦૧૨
ત્રીજી	તેર આના	દીપાવલિ

: મુદ્રક :

શ્રી રામવિજય મુદ્રણાલય-વસંત ભવન-લાઠી.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પ્રસ્તાવના ★ ★ ★ ★ ★

૧ કવિવર પંડિત દૌલતરામજી કૃત 'છહ-ઢાલા' જૈન સમાજમાં સારી રીતે પ્રચલિત છે. ઘણા ભાઈ-બ્હેનો તેનો નિત્ય પાઠ કરે છે; જૈન પાઠશાળાઓનું તે એક પાઠ્ય પુસ્તક છે. સં. ૧૮૯૧ ના વૈશાખ સુદ-૩ (અક્ષય ત્રીજ) ના રોજ ગ્રંથકારે તે રચ્યું હતું. આ ગ્રંથમાં ધર્મનું સ્વરૂપ ટૂંકામાં સારી રીતે બતાવવામાં આવ્યું છે, અને તે બાળકથી માંડી વૃદ્ધ સુધી સર્વે જીવો તરત સમજી શકે તેવી સરળ ભાષામાં આપવામાં આવ્યું છે.

૨ આ ગ્રંથમાં છ-ઢાળા (છ પ્રકરણો) છે; તેમાં આવતા વિષયો ટૂંકમાં હવે પછી આપવામાં આવે છે.

જીવની અનાદિની સાત ભૂલો

૩ આ ગ્રંથની બીજી ઢાળમાં જીવની અનાદિની ચાલી આવતી સાત ભૂલોનું સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે, તે ટૂંકામાં નીચે મુજબ છે:—

(૧) 'શરીર તે હું છું' એમ જીવ અનાદિથી માની રહ્યો છે, તેથી હું તેને હલાવી-ચલાવી શકું, શરીરના કાર્યો હું કરી શકું, શરીર સારૂં હોય તો મને લાભ થાય-એ વગેરે પ્રકારે તે શરીરને પોતાનું માને છે, આ મહા ભ્રમ છે. આ જીવ તત્ત્વની ભૂલ છે એટલે કે જીવને તે અજીવ માને છે.

(૨) શરીરની ઉત્પત્તિથી જીવનો જન્મ અને શરીરના

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

વિયોગથી જીવનું મરણ તે માને છે, તેમાં અજીવને જીવમાને છે, આ અજીવતત્ત્વની ભૂલ છે.

(૩) મિથ્યાત્વ, રાગાદિ પ્રગટ દુઃખ દેનારાં છે, છતાં તેનું સેવન કરવામાં સુખ માને છે, આ આસ્રવ તત્ત્વની ભૂલ છે.

(૪) શુભને લાભદાયક અને અશુભને નુકસાનકારક તે માને છે, પણ તત્ત્વદૃષ્ટિએ તે બન્ને નુકસાનકારક છે એમ તે માનતો નથી-આ બંધતત્ત્વની ભૂલ છે.

(૫) સમ્યગ્જ્ઞાન તથા તે પૂર્વકનો વૈરાગ્ય જીવને સુખરૂપ છે, છતાં તે પોતાને કષ્ટ આપનાર અને ન સમજાય એવાં છે-એમ જીવ માને છે-તે સંવર તત્ત્વની ભૂલ છે.

(૬) શુભાશુભ ઇચ્છાઓને નહિ રોકતાં, ઇંદ્રિયોના વિષયો પ્રત્યે ઇચ્છા કર્યા કરે છે તે નિર્જરા તત્ત્વની ભૂલ છે.

(૭) સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક જ પૂર્ણ નિરાકુળતા પ્રગટ થાય છે, અને તે જ ખરૂં સુખ છે-એમ ન માનતાં, બાહ્ય વસ્તુઓની સગવડોથી સુખ મળી શકે એમ જીવ માને છે તે મોક્ષતત્ત્વની ભૂલ છે.

ઉપરની ભૂલોનું ફળ

(૪) આ ગ્રંથની પહેલી ઢાળમાં આ ભૂલોનું ફળ બતાવ્યું છે. આ ભૂલોનું ફળ જીવને સમયે સમયે અનંત દુઃખનો ભોગવટો છે; એટલે કે ચારે ગતિઓમાં-મનુષ્ય, દેવ, તિર્યંચ કે નારક તરીકે જન્મી-મરી દુઃખ ભોગવે છે. લોકો દેવગતિમાં સુખ માને છે પણ તે ભ્રમણા છે-ખોટું છે. ગાથા ૧૫-૧૬ માં તે સ્પષ્ટ બતાવવામાં આવ્યું છે.

(૫) આ ગતિઓમાં મુખ્ય ગતિ નિગોદ-એકેન્દ્રિયની છે,

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

સંસારદશામાં વધારેમાં વધારે કાળ જીવ તેમાં કાઢે છે. તે અવસ્થા ટાળી બેઇન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય ભાગ્યે જ થાય છે; અને તેમાં પણ મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત કરવુ તે અતિ-અતિ દીર્ઘકાળે બને છે, એટલે કે જીવ મનુષ્યભવ 'લગભગ નહિવત્' પામે છે.

ધર્મ પામવાનો સમય

(૬) જીવને ધર્મ પામવાનો મુખ્ય સમય મનુષ્યપણું છે; તેથી જો જીવ ધર્મ સમજવાની શરુઆત કરે તો તે કાયમને માટે દુઃખ ટાળી શકે. પરંતુ મનુષ્યભવમાં પણ કાં તો ધર્મનો યથાર્થ વિચાર કરતો નથી, અગર તો ધર્મને નામે ચાલતી અનેક મિથ્યા માન્યતાઓમાંથી કોઇ ને કોઈ ખોટી માન્યતાને ગ્રહણ કરે છે અને કુદેવ, કુગુરુ તથા કુશાસ્ત્રમાં તે ફસાઇ જાય છે; અથવા તો 'બધા ધર્મો એક છે' એમ ઉપલક દૃષ્ટિએ માની લઈને બધાનો સમન્વય કરવા લાગે છે અને પોતાની એ ભ્રમણાવાળી બુધ્ધિને, વિશાળ બુધ્ધિ માનીને અભિમાન સેવે છે; કદી તે જીવ સુદેવ-સુગુરુ અને શુશાસ્ત્રનું બાહ્ય સ્વરૂપ સમજે તોપણ પોતાનું ખરૂં સ્વરૂપ સમજવા જીવ યથાર્થ પ્રયાસ કરતો નથી તેથી તે ફરી ફરીને સંસારચક્રમાં રખડી પોતાનો મોટામાં મોટો કાળ નિગોદ-એકેન્દ્રિયપણામાં કાઢે છે.

મિથ્યાત્વનું મહાપાપ

૭ ઉપર કહ્યું તે બધાનું મૂળ કારણ પોતાના સ્વરૂપની જીવને ભ્રમણા છે, પરનું હું કરી શકું, પર મારું કરી શકે, પરથી મને લાભ થાય, પરથી મને નુકસાન થાય—અવી મિથ્યા માન્યતાનું નિત્ય અપરિમિત મહાપાપ દરેક ક્ષણે જીવ સેવ્યા કરે છે;

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

તે મહાપાપને શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં મિથ્યાદર્શન કહેવામાં આવે છે. તેના ફળ તરીકે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ જે પરિમિત પાપ છે તેને તીવ્ર કે મંદપણે સેવે છે. જીવો ક્રોધાદિકને પાપ ગણે છે, પણ તેનું મૂળિયું મિથ્યાદર્શનરૂપ મહાપાપ છે તેને તેઓ ઓળખતા નથી, તો પછી તેને ટાળે તો ક્યાંથી?

વસ્તુનું સ્વરૂપ

૮ વસ્તુસ્વરૂપ કહો કે જૈનધર્મ કહો, તે બંને એક જ છે. તેનો વિધિ એવો છે કે-પહેલાં મોટું પાપ છોડાવી પછી નાનું પાપ છોડાવે છે માટે મહાપાપ શું અને નાનું પાપ શું તે પ્રથમ સમજવાની ખાસ જરૂર છે.

૧–જુગાર, ૨–માંસભક્ષણ, ૩–મદિરાપાન, ૪–વેશ્યાગમન, ૫–શિકાર, ૬–પરનારીનો સંગ અને ૭–ચોરી એ સાત જગતમાં મોટા વ્યસનો ગણાય છે, પણ એ સાતે વ્યસનો કરતાં મિથ્યાત્વ તે મહાપાપ છે, તેથી તેને પ્રથમ છોડાવવાનો જૈનધર્મનો ઉપદેશ છે; છતાં ઉપદેશકો, પ્રચારકો અને અગ્રેસરોનો મોટો ભાગ મિથ્યાત્વના યથાર્થ સ્વરૂપથી અજાણ છે; આ સ્થિતિમાં મહાપાપરૂપ મિથ્યાત્વ ટાળવાનો ઉપદેશ તેઓ ક્યાંથી આપી શકે? તેઓ 'પુણ્ય'ને ધર્મમાં સહાયક માની તેના ઉપદેશની મુખ્યતા કરે છે, એ પ્રમાણે ધર્મને નામે મહા મિથ્યાત્વરૂપી પાપને અવ્યક્તરીતે પોષે છે. આ ભૂલ જીવ ટાળી શકે તે માટે સમ્યગ્દર્શન મિથ્યાદર્શન તથા સમ્યગ્જ્ઞાન અને મિથ્યાજ્ઞાનનું સ્વરૂપ આ ગ્રંથની ત્રીજી અને ચોથી ઢાળમાં આપેલ છે. આનો અર્થ એવો નથી કે શુભને બદલે અશુભ ભાવ જીવે કરવા, પણ શુભ ભાવ-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ને ધર્મ કે ધર્મમાં સહાયક માનવો નહીં. નીચલી અવસ્થામાં શુભ ભાવ થયા વિના રહે નહીં, પણ તેને ધર્મ માનવો તે મિથ્યાત્વરૂપ મહાપાપ છે.

સમ્યગ્દ્રષ્ટિની ભાવના

૯ પાંચમી ઢાળમાં બાર ભાવનાનું સ્વરૂપ આપ્યું છે; સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને જ આ ખરી ભાવના હોય છે.

૧૦ સમ્યગ્દર્શનથી જ ધર્મની શરુઆત થાય છે, તેથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને જ આ બાર પ્રકારની ભાવના હોય છે; તેમાં જે શુભ ભાવ થાય છે તેને તે ધર્મ માનતા નથી પણ બંધનું કારણ માને છે, જેટલો રાગ ટળે છે તથા સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનની જે દૃઢતા થાય છે તેને તે ધર્મ માને છે, તેથી તેને સંવર નિર્જરા થાય છે. અજ્ઞાનીઓ તો શુભ ભાવને ધર્મ અથવા ધર્મમાં સહાયક માને છે તેથી તેમને આ ખરી ભાવના હોતી નથી.

સમ્યક્ ચારિત્ર તથા મહાવ્રત

૧૧ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિર રહે તેને સમ્યક્ચારિત્ર કહેવામાં આવે છે, અને તેમાં સ્થિર રહી શકે નહિ ત્યારે તેને શુભ ભાવરૂપ અણુવ્રત કે મહાવ્રત હોય છે, પણ તેમાં થતા શુભ ભાવને તે ધર્મ માનતા નથી; તે વગેરેનું સ્વરૂપ છઠ્ઠી ઢાળમાં કહ્યું છે.

દ્રવ્યાર્થિકનયે નિશ્ચયનું સ્વરૂપ અને તેના આશ્રયે થતો શુદ્ધ પર્યાય

૧૨ આત્માનો સ્વભાવ ત્રિકાળી શુદ્ધ અખંડ ચૈતન્યમય છે એ સમ્યગ્દર્શનનો તથા નિશ્ચયનયનો વિષય હોવાથી દ્રવ્યાર્થિક

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

નયે આ ત્રિકાળી શુદ્ધ અખંડ ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માને 'નિશ્ચય' કહેવામાં આવે છે, આત્માનો તે ત્રિકાળી સામાન્ય સ્વભાવ દ્રવ્યાર્થિકનયે આત્માનું સ્વરૂપ છે, તે ત્રિકાળી શુદ્ધતા તરફના વલણથી જીવનો જે શુધ્ધ પર્યાય પ્રગટે છે તે શુધ્ધ પર્યાયને 'વ્યવહાર' કહેવામાં આવે છે, તે સદ્ભૂત વ્યવહાર છે. અને અવસ્થામાં જે વિકાર કે રાગનો અંશ રહે છે તે પર્યાય જીવનો અસદ્ભૂત વ્યવહાર છે; અસદ્ભૂત વ્યવહાર જીવનું પરમાર્થ સ્વરૂપ નહિ હોવાથી ટળી શકે છે, અને તેથી નિશ્ચયનયે તે જીવનું સ્વરૂપ નથી એમ સમજવું.

પર્યાયાર્થિકનયે નિશ્ચય અને વ્યવહારનું સ્વરૂપ

— અથવા —

નિશ્ચય અને વ્યવહાર પર્યાયનું સ્વરૂપ

૧૩ ઉપર કહેલ સ્વરૂપ નહિ જાણનાર જીવો શુભ કરતાં કરતાં ધર્મ (શુદ્ધતા) થાય એમ માને છે અને તેઓ શુભને વ્યવહાર માને છે તથા તે કરતાં કરતાં ભવિષ્યમાં નિશ્ચય (શુધ્ધભાવધર્મ) થશે એમ તેઓ માને છે—આ એક મહાન ભૂલ છે; તેથી તેનું સાચું સ્વરૂપ અહીં ટૂંકમાં આપવામાં આવે છે.

સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને નિશ્ચય (શુધ્ધ) અને વ્યવહાર (શુભ) એવા ચારિત્રના મિશ્ર પર્યાય નીચલી અવસ્થામાં એકી વખતે હોય છે. કોઈ વખતે નિશ્ચય (શુધ્ધ ભાવ) મુખ્યપણે હોય છે કોઇ વખતે વ્યવહાર (શુભ ભાવ) મુખ્યપણે હોય છે. આનો અર્થ એવો છે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિર રહે તેનું નામ નિશ્ચય પર્યાય (શુધ્ધતા)છે, અને તેમાં સ્થિર રહી શકે નહિ ત્યારે સ્વલક્ષે અશુભભાવ ટાળી શુભમાં રહે અને તે શુભને ધર્મ માને

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

નહીં, તેને વ્યવહારપર્યાય (શુભપર્યાય) કહેવામાં આવે છે; કેમકે તે જીવને શુભ પર્યાય થોડા વખતમાં ટળી શુદ્ધ પર્યાય પ્રગટે છે; આ અપેક્ષા લક્ષમાં રાખી વ્યવહાર સાધક અને નિશ્ચય સાધ્ય—એમ પર્યાયાર્થિકનયે કહેવામાં આવે છે; તેનો અર્થ એવો છે કે સમ્યગ્દૃષ્ટિનો શુભ પર્યાય ટળી ક્રમે ક્રમે શુદ્ધ પર્યાય થતો જાય આ બન્ને પર્યાયો હોવાથી તે પર્યાયાર્થિકનયનો વિષય છે. આ ગ્રંથમાં કેટલેક ઠેકાણે નિશ્ચય અને વ્યવહાર એવા શબ્દો વાપરવામાં આવ્યા છે, ત્યાં તેનો આ અર્થ સમજવો. વ્યવહાર [શુભ ભાવ] નો વ્યય તે સાધક અને નિશ્ચય [શુદ્ધભાવ] નો ઉત્પાદ તે સાધ્ય એવો તેનો અર્થ થાય છે; તેને ટૂંકામાં 'વ્યવહાર સાધક, નિશ્ચય સાધ્ય' એમ પર્યાયાર્થિકનયે કહેવામાં આવે છે.

બીજા વિષયો

૧૪ આ પુસ્તકમાં બહિરાત્મા, અંતરાત્મા, પરમાત્મા વગેરે વિષયોનું સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે. બહિરાત્મા તે મિથ્યાદૃષ્ટિનું બીજું નામ છે, કેમકે બહારના સંયોગ—વિયોગ, શરીર, રાગ, દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્ર આદિથી ખરેખર (પરમાર્થે) પોતાને લાભ થાય એમ તે માને છે; અંતરઆત્મા તે સમ્યગ્દૃષ્ટિનું બીજું નામ છે; કેમકે પોતાના અંતરથી જ એટલે કે મારા ત્રિકાળી શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપના લક્ષે જ મને લાભ થઈ શકે એમ તે માને છે. પરમાત્મા તે આત્માની સંપૂર્ણ શુદ્ધ અવસ્થા છે. આ સિવાય બીજા અનેક વિષયો આ ગ્રંથમાં લેવામાં આવ્યા છે; તે બધા કાળજીપૂર્વક સમજવાની જરૂર છે.

પાઠકોને વિનંતી

૧૫ પાઠકોએ આ પુસ્તકનો સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી અભ્યાસ કરવો;

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

કેમકે સત્શાસ્ત્રનો ધર્મબુદ્ધિ વડે અભ્યાસ તે સમ્યગ્દર્શનનું કારણ છે; આ ઉપરાંત શાસ્ત્રાભ્યાસમાં નીચેની બાબતો ખાસ ખ્યાલમાં રાખવી :—

(૧) સમ્યગ્દર્શનથી જ ધર્મની શરુઆત થાય છે.

(૨) સમ્યગ્દર્શન પામ્યા સિવાય કોઈપણ જીવને સાચાં વ્રત, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, તપ, પ્રત્યાખ્યાન વગેરે હોય નહીં. કેમકે તે ક્રિયા, પ્રથમ પાંચમે ગુણસ્થાને શુભભાવરૂપે હોય છે.

(૩) શુભ ભાવ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની એ બન્નેને થાય છે. પણ અજ્ઞાની તેનાથી ધર્મ થશે એમ માને છે અને જ્ઞાનીને બુદ્ધિમાં તે હેય હોવાથી તેનાથી કદી ધર્મ ન થાય એમ તે માને છે.

(૪) આ ઉપરથી ધર્મીને શુભ ભાવ હોતો જ નથી એમ સમજવું નહીં પણ શુભ ભાવને ધર્મ કે તેથી ક્રમે ક્રમે ધર્મ થશે એમ તે માનતો નથી—કેમકે અનંત વીતરાગોએ તેને બંધનું કારણ કહ્યું છે.

(૫) એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યનું કાંઈ કરી શકે નહીં, પરિણમાવી શકે નહીં, પ્રેરણા કરી શકે નહીં, લાભ નુકસાન કરી શકે નહીં, પ્રભાવ પાડી શકે નહીં, અસર, મદદ કે ઉપકાર કરી શકે નહીં, મારી જીવાડી શકે નહીં એવી દરેક દ્રવ્ય–ગુણ પર્યાયની સંપૂર્ણ સ્વતંતતા અનંત જ્ઞાનીઓએ પોકારી પોકારીને કહી છે.

(૬) જિનમતમાં તો એવી પરિપાટી છે કે પહેલાં સમ્યક્ત્વ હોય પછી વ્રત હોય; હવે સમ્યક્ત્વ તો સ્વ–પરનું શ્રદ્ધાન થતાં થાય છે. તથા તે શ્રદ્ધાન દ્રવ્યાનુયોગનો અભ્યાસ કરતાં થાય છે; માટે પહેલાં દ્રવ્યાનુયોગ અનુસાર શ્રદ્ધાન કરી સમ્યગ્દષ્ટિ થવું.

(૭) પહેલે ગુણસ્થાને જિજ્ઞાસુ જીવોને શાસ્ત્રનો અભ્યાસ, વાંચન–

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0 In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

મનન, જ્ઞાની પુરુષનો ધર્મોપદેશ સાંભળવો; નિરંતર તેમના સમાગમમાં રહેવું, દેવદર્શન, પૂજા, ભક્તિ, દાન વગેરે શુભ ભાવો હોય છે. પરંતુ પહેલે ગુણસ્થાને સાચાં વ્રત, તપ વગેરે હોતાં નથી.

૧૬ ઉપલક દૃષ્ટિએ જોનારને નીચેની બે શંકા થવાનો સંભવ છે.

(૧) આવા કથન સાંભળવાથી કે વાંચવાથી લોકોને ઘણું નુકસાન થવા સંભવ છે. (૨) હાલ લોકો જે કાંઈ વ્રત, પચ્ચક્ખાણ, પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયા કરે છે તે છોડી દેશે.

તેનો ખુલાસો નીચે પ્રમાણે છેઃ–

સત્યથી કોઈપણ જીવને નુકસાન થાય એમ કહેવું તે ભૂલભરેલું છે અર્થાત્ અસત્ કથનથી લોકોને લાભ થાય એમ માનવા બરાબર થાય છે. સત્ સાંભળવાથી કે વાંચવાથી જીવોને કદી નુકસાન થાય જ નહિ. અને વ્રત–પચ્ચકખાણ કરનારાઓ જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની છે તે જાણવાની જરૂર છે. જો તેઓ અજ્ઞાની હોય તો તેને સાચા વ્રતાદિ હોતાં જ નથી તેથી તે છોડવાનો પ્રશ્ન જ નથી. જો વ્રત કરનાર જ્ઞાની હશે તો છદ્મસ્થ દશામાં તે વ્રત છોડી અશુભમાં જશે તેમ માનવું ન્યાય વિરુદ્ધ છે. પરંતુ એમ બને કે તે ક્રમે ક્રમે શુભભાવને ટાળી શુદ્ધને વધારે. પણ તે તો લાભનું કારણ છે, નુકસાનનું કારણ નથી. માટે સત્ય કથનથી કોઈને નુકસાન થાય નહિ.

આ પુસ્તકનો ગુજરાતી અનુવાદ ધર્મપ્રેમી ભાઈશ્રી ચુનીલાલ હઠીસંગ શેઠે કરી આપ્યો છે તે માટે તેમનો ઉપકાર માની વિરમું છું.

શ્રી મહાવીર જન્મકલ્યાણ મહોત્સવ દિન : રામજી માણેકચંદ દોશી
૨૦૦૧–સોનગઢ–સૌરાષ્ટ્ર. પ્રમુખ–શ્રી જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર ટ્રસ્ટ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ત્રીજી આવૃત્તિ

જિજ્ઞાસુઓ કંઈ વિશેષ સ્પષ્ટ ખુલાસાથી સમજી શકે તે વાત લક્ષમાં રાખીને બ્ર૦ભાઈ શ્રી ગુલાબચંદભાઈએ યથાશક્ય શુદ્ધિ–વૃદ્ધિ કરી છે.

આ પુસ્તકના પ્રૂફ ભાઈશ્રી છોટાલાલ ગુલાબચંદ ગાંધી સોનાસણવાળા તથા હરિલાલ જીવરાજભાઇ ભાયાણીએ તપાસ્યાં છે, છતાં દૃષ્ટિદોષ કે મુદ્રણ દોષના કારણે સ્ખલના રહેવા સંભવ છે માટે પ્રથમ બાજુના શુદ્ધિપત્ર અનુસાર સુધારવું અને પછી પુસ્તકનો ઉપયોગ કરવા વિનંતિ છે.

વીર સં. ૨૪૮૩.
વિ. સં. ૨૦૧૩.
કાર્તિક પૂર્ણિમા.

રામજી માણેકચંદ દોશી
પ્રમુખ
શ્રી જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર ટ્રસ્ટ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

શુદ્ધિ પત્રક

પૃ૦	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૫	૧૨	સેની	સૈની
”	૧૩	ક્રર	ક્રૂર
૯	૧૮	સકિલષ્ટ	સંક્લિષ્ટ
૧૦	૧	નારકી	નારક
૧૬	૮	ાતર્યંચ	તિર્યંચ
”	૧૫	નારકગાત	નારક ગતિ
૨૦	૭	સ્થા વર	સ્થાવર
”	૧૧	પ્રર્દશન	પ્રદર્શન
૨૪	૧૬	ય જાન	ન જાન
૨૬	૩	આત્માના	તેને આત્માના
”	૪	શ્રંધ્ધાન	શ્રદ્ધાન
૨૭	૧૪	”	”
”	૧	છેદાઈ	હું છેદાઈ
”	૧૯	ક	કર્મ
”	૨૦	ઠેપ	દ્વેપ
૨૮	૧	”	”
”	૧૫–૧૬	સ્વભાવ	અભાવ
”	૧૮	શ્રંધ્ધા	શ્રદ્ધા
૩૪	૧૭	શ્રત	શ્રુત
૩૫	૪	વર્ણુન કરે છે	વર્ણન કરે છે તે શાસ્ત્ર, એકાન્તવાદથી દૂષિત હોવાથી કુશાસ્ત્ર છે,
૩૭	૧–૬	અભાવ નહિ થાય	અભાવ ન કરે
૩૮	૧૪	ગ્રહીત	ગૃહીત

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૪૦	૧૭	अपादुर्भाव	अप्रादुर्भाव
૪૨	૧૪	લાબ્યો	લાગ્યો
૪૩	૨૨	જ્ઞાપક	જ્ઞાયક
૪૬	૭	તનકો	તિનકો
૪૯	૬	ઇષ્ઠ	ઇષ્ટ
૫૩	૨	પર માદ	પરમાદ
૫૫	૫	બધ	બંધ
૫૬	૯	અશે	અંશે
૫૭	૫	ખગ	અંગ
”	૯	ભેદ,	ભેદ
૫૮	૧૪	૧૦૨	૨
”	૨૦	કેસે	કૈસે
૬૪	૧૨	મઢતા	મૂઢતા
૬૫	૧૬	કા દે	કાદે
૭૫	૧૪	ફાળામાં	ફળમાં
૭૭	૧૦	નિલક	નિકલ
૮૦	૨૭	સિધ્ધૂયુ	સિદ્ધિ—ઉપાય
૮૧	૨	પરાક્ષ	પરોક્ષ
૮૨	૧૯	૧	૨
”	૨૧	અન.ંત	અનંત
૮૯	૧	છે	×
૯૦	૪	શ્ર ાવક	શ્રાવક
”	૧૪	પુર્વક	પૂર્વક
૧૦૦	૧૨	અંગિકાર	અંગીકાર
૧૦૫	૮	અને(ઉત્તરપારણા)	(ઉત્તરપારણા)
૧૦૬	૧	ગુણત્રત	ગુણવ્રત
૧૧૦	૩	તત્ર	તંત્ર

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૧૧૧	૩	નહિં	નાહિં
૧૧૩	૧	ક્ષેત્ર	ક્ષેત્રે
,,	૫	તેમ	×
૧૧૪	૨૪	છે	છે.]
૧૧૬	૨૦	કર્મોને	કર્મોનો
૧૧૮	૩	ધૌ	સધૌ
૧૨૦	૭	મુનીવરો	મુનિવરો
,,	૨૧	શરીરાદી	શરીરાદિ
૧૨૫	૧૦	અ	આ
,,	૨૧	ઙ્ષ	દ્વેષ
૧૨૬	૭	ચેતન્ય	ચૈતન્ય
,,	૯	એવા	એવી
૧૨૭	૫	ચલ	ચલૌ
,,	૧૭	મિથ્યાત્વરૂપથી	મિથ્યાત્વથી
૧૨૮	૧૦	નિનુ	તિનું
૧૨૯	૩	લ	લૈં
૧૩૦	૨	વીતરાગ	વીતરાગી
૧૩૩	૪	આવસ્ય	આવશ્યક
,,	૧૬	ચલોચ	ચલોચ)
૧૩૮	૩	હુદ્ધો	શુદ્ધો
૧૪૦	,,	ખંડ	અખંડ
,,	,,	જા	જાય
,,	૧૦	અવડ	અખંડ
૧૫૧	૧	સેવન–૩×૩	સેવન–૩×૩×૩

પ્રસ્તાવના

૬	૧૭	અમે	અને
૭	૧૭	અંતરઆત્મા	અંતરૂઆત્મા

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

વ્રત-સંયમ ક્યારે?

શંકા:—દ્રવ્યાનુયોગરૂપ અધ્યાત્મ-ઉપદેશ છે તે ઉત્કૃષ્ટ છે, અને તે ઉચ્ચ દશાને પ્રાપ્ત હોય તેને જ કાર્યકારી છે પણ નીચલી દશાવાળાઓને તો વ્રત-સંયમ આદિનો જ ઉપદેશ આપવો યોગ્ય છે.

સમાધાન:—જિનમતમાં તો એવી પરિપાટી છે કે પહેલાં સમ્યક્ત્વ હોય, પછી વ્રત હોય; હવે સમ્યક્ત્વ તો સ્વ-પરનું શ્રદ્ધાન થતાં થાય છે તથા તે શ્રદ્ધાન દ્રવ્યાનુયોગનો અભ્યાસ કરતાં થાય છે; માટે પહેલાં દ્રવ્યાનુયોગ અનુસાર શ્રદ્ધાન કરી સમ્યગ્દૃષ્ટિ થાય અને ત્યાર પછી ચરણાનુયોગ અનુસાર વ્રતાદિક ધારણ કરી વ્રતી થાય. એ પ્રમાણે મુખ્યપણે તો નીચલી દશામાં જ દ્રવ્યાનુયોગ કાર્યકારી છે, તથા ગૌણપણે જેને મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ થતી ન જણાય તેને, પહેલાં કોઈ વ્રતાદિકનો ઉપદેશ આપવામાં આવે છે. માટે ઉચ્ચ દશાવાળાને અધ્યાત્મ-ઉપદેશ કરવા યોગ્ય છે એમ જાણી નીચલી દશાવાળાઓએ તેથી પરાઙ્મુખ થવું યોગ્ય નથી.

શ્રી મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક પૃ. ૨૯૫.

જૈનશાસ્ત્રોના અર્થ કરવાની પદ્ધતિ

જિનમાર્ગમાં કોઈ ઠેકાણે તો નિશ્ચયનયની મુખ્યતા સહિત વ્યાખ્યાન છે તેને તો 'સત્યાર્થ એમ જ છે' એમ જાણવું; તથા કોઈ ઠેકાણે વ્યવહાર નયની મુખ્યતા સહિત વ્યાખ્યાન છે તેને 'એમ નથી પણ નિમિત્તાદિની અપેક્ષાએ આ ઉપચાર કર્યો છે' એમ જાણવું; અને એ પ્રમાણે જાણવાનું નામ જ બન્ને નયોનું ગ્રહણ છે. પણ બન્ને નયોના વ્યાખ્યાનને સમાન સત્યાર્થ જાણી 'આ પ્રમાણે પણ છે તથા આ પ્રમાણે પણ છે' એવા ભ્રમરૂપ પ્રવર્તવાથી તો બન્ને નયો ગ્રહણ કરવા કહ્યા નથી.

શ્રી મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક પૃ. ૨૫૬.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

વિષય સૂચિ

વિષય પૃષ્ઠ

ઢાળ પહેલી ૧ થી ૨૩

મંગલાચરણ ૧
ગ્રંથનો ઉદ્દેશ અને જીવની ચાહના ૨
ગુરુશિક્ષા અને સંસારનું કારણ ૨
ગ્રંથની પ્રમાણિકતા ૩
નિગોદના દુ:ખનું વર્ણન ૩
તિર્યંચગતિના દુ:ખનું વર્ણન ૪–૫
નરકગતિના દુ:ખનું વર્ણન ૭–૧૦
મનુષ્યગતિના દુ:ખનું વર્ણન ૧૧–૧૨
દેવગતિના દુ:ખનું વર્ણન ૧૨–૧૩
સારાંશ ૧૪–૧૬
ભેદસંગ્રહ ૧૭–૨૦
લક્ષણ સંગ્રહ ૧૭–૨૦
અંતર પ્રદર્શન ૨૦–૨૧
પ્રશ્નાવલી ૨૧–૨૨

ઢાળ બીજી ૨૩ થી ૪૨

સંસાર પરિભ્રમણનું કારણ ૨૩
અગૃહીત મિથ્યાદર્શન અને જીવતત્ત્વનું લક્ષણ ૨૩–૨૪
જીવતત્ત્વના વિષયમાં વિપરીત શ્રધ્ધા ૨૪
મિથ્યા દૃષ્ટિનો શરીર અને પર વસ્તુઓ ઉપર વિચાર–
જીવતત્ત્વની ભૂલ ૨૫
અજીવ અને આસ્રવ તત્ત્વનું વિપરીત શ્રધ્ધાન ૨૬
અજીવ તત્ત્વની ભૂલ ૨૬
આસ્રવ તત્ત્વની ભૂલ ૨૭

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

બંધ અને સંવર તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા ૨૭
નિર્જરા અને મોક્ષની વિપરીત શ્રદ્ધા અને અગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાન ... ૨૮
નિર્જરા તત્ત્વમાં ભૂલ ૨૯
મોક્ષ તત્ત્વની ભૂલ ૨૯
અગૃહીત મિથ્યાચારિત્રનું લક્ષણ ૩૦
ગૃહીત મિથ્યાદર્શન અને કુગુરુના લક્ષણ ૩૧
કુદેવ (મિથ્યાદેવ) નું સ્વરૂપ ૩૨
કુધર્મ અને ગૃહીત મિથ્યાદર્શનનું સંક્ષિપ્ત લક્ષણ ૩૩
ગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાનનું લક્ષણ ૩૪
ગૃહીત મિથ્યાચારિત્રનું લક્ષણ ૩૫
મિથ્યાચારિત્રના ત્યાગનો અને આત્મહિતમાં લાગવાનો ઉપદેશ ... ૩૬
બીજી ઢાળનો સારાંશ ૩૭–૩૮
ભેદ સંગ્રહ ૩૯
લક્ષણ સંગ્રહ ૩૯–૪૦
અંતર–પ્રદર્શન ૪૦
પ્રશ્નાવલી ૪૧–૪૨

ઢાળ ત્રીજી ૪૨–૭૮

સાચું સુખ અને બે પ્રકારે મોક્ષમાર્ગનું કથન ૪૨–૪૪
નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગનું સ્વરૂપ ૪૫
વ્યવહાર સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ ૪૬–૪૭
બહિરાત્મા તથા ઉત્તમ અંતરાત્માનું લક્ષણ ૪૭–૫૧
અજીવ દ્રવ્ય અને તેના ભેદ ૫૧–૫૪
આસ્રવના ત્યાગનો ઉપદેશ ૫૪
બંધ, સંવર અને નિર્જરાનું લક્ષણ ૫૮–૫૬
મોક્ષનું લક્ષણ ૫૭
વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન અને તેના કારણ ૫૭–૫૮

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

સમ્યક્ત્વના ૨૫ દોષ તથા ૮ ગુણોનું વર્ણન ૫૮–૬૫
અવ્રતી સમ્યગ્દૃષ્ટિની ઇન્દ્ર વગેરેથી પૂજા અને ગૃહસ્થ-
પણામાં અપ્રીતિ ... ૬૫–૬૬
સમ્યગ્દૃષ્ટિનો મહિમા, તેની ઉત્પત્તિના અયોગ્ય સ્થાન,
સર્વોત્તમ સુખ, સર્વ ધર્મનું મૂળ ... ૬૭–૬૮
સમ્યગ્દર્શન વિના જ્ઞાન અને ચારિત્રનું મિથ્યાપણું ... ૬૮–૬૯
ત્રીજી ઢાળનો સારાંશ— ૭૦–૭૨
ભેદ સંગ્રહ ૭૨–૭૩
લક્ષણ સંગ્રહ ૭૩–૭૫
અંતર–પ્રદર્શન ૭૫–૭૬
પ્રશ્નાવલી ૭૬–૭૮
ઢાળ ચોથી ૭૮ થી ૧૦૭
સમ્યગ્જ્ઞાનનું લક્ષણ અને સમય ૭૮
સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાનમાં તફાવત ૭૯–૮૦
સમ્યગ્જ્ઞાનના ભેદ, પરોક્ષ અને દેશ પ્રત્યક્ષ ૮૧
સકલ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનનું લક્ષણ અને જ્ઞાનનો મહિમા ૮૨–૮૩
જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીના કર્મનાશમાં તફાવત. ૮૩–૮૪
જ્ઞાનના દોષ અને મનુષ્ય પર્યાય વગેરેની દુર્લભતા ૮૪–૮૫
સમ્યગ્જ્ઞાનનો મહિમા અને કારણ ૮૫–૮૬
વિષયોની ઇચ્છા રોકવાનો ઉપાય ૮૬–૮૭
પુણ્ય પાપમાં હર્ષ–શોકનો નિષેધ, સાર–સાર વાર્તા ૮૭–૮૯
સમ્યક્ચારિત્રનો સમય અને ભેદ તથા અહિંસા આદિ
શ્રાવકના બાર વ્રતોના લક્ષણ ૮૯–૯૬
નિરતિચાર શ્રાવકના વ્રત પાળવાનું ફળ ૯૬–૯૭
ચોથી ઢાળનો સારાંશ ૯૭–૯૯
ભેદ સંગ્રહ–લક્ષણ સંગ્રહ ૯૯–૧૦૪
અંતર પ્રદર્શન ૧૦૪–૧૦૫

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ચોથી ઢાળની પ્રશ્નાવલિ ૧૦૫–૧૦૭

પાંચમી ઢાળ **૧૦૭ થી ૧૨૫**

ભાવનાઓના ચિંતવનનું કારણ, તેના
અધિકારી અને તેનું ફળ ૧૦૭–૧૦૯

અનિત્યાદિ બાર ભાવના ૧૦૯–૧૧૯

પાંચમી ઢાળનો સારાંશ ૧૨૦–૧૨૧

પાંચમી ઢાળનો ભેદ સંગ્રહ તથા લક્ષણ સંગ્રહ ૧૨૧–૧૨૩

અંતર પ્રદર્શન અને પાંચમી ઢાળની પ્રશ્નાવલી ૧૨૪–૧૨૫

છઠ્ઠી ઢાળ **૧૨૫ થી ૧૫૭**

અહિંસા, સત્ય, અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતના લક્ષણો ... ૧૨૭–૨૮

પરિગ્રહત્યાગ મહાવ્રત, ઈર્યાસમિતિ, ભાષાસમિતિ ... ૧૨૫–૨૭

એષણા, આદાન–નિક્ષેપણ અને પ્રતિષ્ઠાપન સમિતિ ... ૧૨૯–૩૦

મુનિઓને ત્રણ ગુપ્તિ, પંચેન્દ્રિયજય ૧૩૦–૩૨

મુનિઓના છ આવશ્યક, અને બાકીના સાત મૂળ ગુણ ... ૧૩૨

મુનિઓનાં બાકીના ગુણો તથા રાગ–દ્વેષનો અભાવ ... ૧૩૩–૩૪

મુનિઓનાં તપ, ધર્મ, વિહાર, સ્વરૂપાચરણ ૧૩૫–૩૮

શુદ્ધોપયોગનું વર્ણન ૧૩૮–૪૦

સ્વરૂપાચરણ ચારિત્રનું લક્ષણ અને નિર્વિકલ્પ ધ્યાન ૧૪૦–૪૧

સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર–અરહંત અવસ્થા ૧૪૧–૪૨

સિદ્ધસ્વરૂપ–મોક્ષ અવસ્થા ૧૪૨–૪૫

રત્નત્રયનું ફળ, આત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિનો ઉપદેશ ૧૪૫–૪૬

છેલ્લી ભલામણ ૧૪૬–૪૭

છઠ્ઠી ઢાળનો સારાંશ ૧૪૮–૪૯

" " ભેદ સંગ્રહ ૧૪૯–૫૧

" " લક્ષણ સંગ્રહ ૧૫૧

,, ,, અંતર પ્રદર્શન ૧૫૩

છઠ્ઠી ઢાળની પ્રશ્નાવલી ૧૫૪–૧૫૫

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

શ્રી સદ્‌ગુરુદેવાય નમઃ

શ્રી અધ્યાત્મપ્રેમી કવિવર પંડિત દૌલતરામકૃત

છ ઢાળા

સુબોધ ટીકા

— પહેલી ઢાળ —

મંગલાચરણ (સોરઠા)

તીન-ભુવનમેં સાર, વીતરાગ વિજ્ઞાનતા;
શિવસ્વરૂપ શિવકાર, નમહું ત્રિયોગ સમ્હારીકૈં.

અન્વયાર્થઃ—(વીતરાગ) રાગદ્વેષ રહિત, (વિજ્ઞાનતા) કેવળજ્ઞાન (તીન ભુવનમેં) ત્રણ લોકમાં (સાર) ઉત્તમ વસ્તુ (શિવ-સ્વરૂપ) આનંદ-સ્વરૂપ [અને] (શિવકાર) મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવનાર છે તેને હું (ત્રિયોગ) ત્રણ યોગની (સમ્હારીકૈં) સાવધાનીથી (નમહું) નમસ્કાર કરું છું.

ભાવાર્થઃ—રાગદ્વેષરહિત 'કેવળજ્ઞાન' ઊર્ધ્વ, મધ્ય અને પાતાળ એ ત્રણ લોકમાં ઉત્તમ, આનંદ સ્વરૂપ અને મોક્ષ દેનારું છે તેથી હું (દૌલતરામ) મારા ત્રિયોગ અર્થાત્ મન-વચન અને કાયયોગદ્વારા સાવધાનીથી તે વીતરાગ (૧૮ દોષરહિત) સ્વરૂપ કેવળજ્ઞાનને નમસ્કાર કરું છું.

નોટઃ—આ ગ્રંથમાં સર્વત્ર ( ) એવું ચિહ્ન મૂળ ગ્રંથના પદનું જાણવું અને [ ] એવું ચિહ્ન ઉપરથી સંધિ મેળવવા માટેનું જાણવું.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ગ્રન્થરચનાનો ઉદ્દેશ અને જીવનની ચાહના:—

જે ત્રિભુવનમેં જીવ અનન્ત, સુખ ચાહૈં દુખતૈં ભયવન્ત;
તાતૈં દુઃખહારી સુખકાર, કહૈં સીખ ગુરુ કરુણાધાર. ૧.

અન્વયાર્થ:—(ત્રિભુવનમેં) ત્રણે લોકમાં (જે) જે (અનન્ત) અનંત (જીવ) પ્રાણી [છે તે] (સુખ) સુખને (ચાહૈં) ઇચ્છે છે અને (દુખતૈં) દુઃખથી (ભયવન્ત) ડરે છે (તાતૈં) તેથી (ગુરુ) આચાર્ય (કરુણા) દયા (ધાર) કરીને (દુઃખહારી) દુઃખનો નાશ કરવાવાળી અને (સુખકાર) સુખને આપવાવાળી (સીખ) શિક્ષા-શિખામણ (કહૈં) આપે છે.

ભાવાર્થ:—ત્રણ લોકમાં જે અનંત જીવ (પ્રાણી) છે તે દુઃખથી ડરે છે અને સુખને ચાહે છે તેથી આચાર્ય દુઃખનો નાશ કરવાવાળી અને સુખને આપવાવાળી શિખામણ આપે છે. ૧.

ગુરુશિક્ષા સાંભળવાનો આદેશ અને સંસારપરિભ્રમણનું કારણ:—

તાહિ સુનો ભવિ મન થિર આન, જો ચાહો અપનો કલ્યાણ;
મોહ મહામદ પિયો અનાદિ, ભૂલ આપકો ભરમત વાદિ. ૨

અન્વયાર્થ:—(ભવિ) હે ભવ્ય જીવો! (જો) જો (અપનો) પોતાનું (કલ્યાન) હિત (ચાહો) ચાહતા હો [તો] (તાહિ) ગુરુની તે શિક્ષા (મન) મનને (થિર) સ્થિર (આન) કરીને (સુનો) સાંભળો [કે આ સંસારમાં દરેક પ્રાણી] (અનાદિ) અનાદિ કાળથી (મોહમહા-મદ) મોહરૂપી જલદ દારૂ (પિયો) પીને, (આપકો) પોતાના આત્માને (ભૂલ) ભૂલી (વાદિ) વ્યર્થ (ભરમત) ભટકે છે.

ભાવાર્થ:—હે ભદ્ર-પ્રાણીઓ! જો પોતાનું હિત ચાહતા હો તો, પોતાનું મન સ્થિર કરીને આ શિક્ષા સાંભળો. જેવી રીતે કોઈ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

દારૂડિયો, દારૂ પીને, નશામાં ચકચૂર થઇને, જ્યાં ત્યાં ગોથા ખાઇ પડે છે તેવીજ રીતે આ જીવ અનાદિ કાળથી મોહમાં ફસી, પોતાના આત્માના સ્વરૂપને ભૂલી ચારે ગતિઓમાં જન્મ-મરણ ધારણ કરીને ભટકે છે. ૨.

આ ગ્રંથની પ્રામાણિકતા અને નિગોદનું દુ:ખ:—

તાસ ભ્રમનકી હૈં બહુ કથા, પૈ કછુ કહું કહી મુનિ યથા;
કાલ અનન્ત નિગોદ મંઝાર, વીત્યો એકેન્દ્રી તન ધાર. ૩.

અન્વયાર્થ:—(તાસ) આ સંસારમાં (ભ્રમન કી) ભટકવાની (કથા) કથા (બહુ) મોટી (હૈ) છે (પૈ) તો પણ (યથા) જેવી (મુનિ) પૂર્વાચાર્યોએ (કહી) કહી છે (તથા) તે પ્રમાણે હું પણ (કછુ) થોડી પણ (કહું) કહું છું [કે આ જીવને] (નિગોદ મઁઝાર) નિગોદમાં (એકેન્દ્રી) એકેન્દ્રિય જીવના (તન) શરીર (ધાર) ધારણ કરી (અનંત) અનંત (કાલ) કાળ (વીત્યો) વીત્યો છે—પસાર થયો છે.

ભાવાર્થ:—સંસારમાં જન્મ-મરણ ધારણ કરવાની કથા બહુ મોટી છે. તો પણ જે પ્રકારે પૂર્વાચાર્યોએ પોતાના બીજા ગ્રન્થોમાં કહી છે, તે પ્રકારે હું (દૌલતરામ) પણ આ ગ્રંથમાં થોડીક કહું છું. આ જીવે, નરકથી પણ નિકૃષ્ટ નિગોદમાં એક ઇન્દ્રિય જીવના શરીર ધારણ કર્યાં અર્થાત્ સાધારણ-વનસ્પતિકાયમાં ઊપજી ત્યાં અનંત કાળ પસાર કર્યો છે. ૩.

નિગોદનું દુ:ખ અને ત્યાંથી નીકળી પ્રાપ્ત કરેલ પર્યાયો:—

એક શ્વાસમેં અઠ દસ વાર, જન્મ્યો મર્યો ભર્યો દુ:ખભાર;
નિકસિ ભૂમિ જલ પાવક ભયો, પવન પ્રત્યેક વનસ્પતિ થયો. ૪.

અન્વયાર્થ:—[નિગોદમાં આ જીવ] (એક શ્વાસમેં) એક શ્વાસમાં (અઠદસ વાર) અઢાર વાર (જન્મ્યો) જન્મ્યો અને (મર્યો)

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

મર્યો [અને] (દુઃખભાર) દુઃખોના સમૂહ (ભર્યો) સહન કર્યાં. [અને ત્યાંથી] (નિકસિ) નીકળીને (ભૂમિ) પૃથ્વીકાયિક જીવ (જલ) જલકાયિક જીવ, (પાવક) અગ્નિકાયિક જીવ (ભયો) થયો, વળી (પવન) વાયુકાયિક જીવ [અને] (પ્રત્યેક વનસ્પતિ) પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયિક જીવ (થયો) થયો.

ભાવાર્થ:—નિગોદ [સાધારણ વનસ્પતિ]માં આ જીવે એક-શ્વાસમાત્ર (જેટલા) સમયમાં ૧૮ વાર *જન્મ અને †મરણ કરીને ભયંકર દુઃખ સહન કર્યું છે. અને ત્યાંથી નીકળી પૃથ્વીકાયિક, જલ-કાયિક, અગ્નિકાયિક, વાયુકાયિક અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયિક +જીવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો. ૪.

તિર્યંચગતિમાં ત્રસ પર્યાયની દુર્લભતા અને તેનું દુઃખ:—

દુર્લભ લહિ જ્યોં ચિન્તામણી, ત્યોં પર્યાય લહી ત્રસતણી;
લટ પિપીલ અલિ આદિ શરીર, ધર ધર મર્યો સહી બહુ પીર.૫.

અન્વયાર્થ:—(જ્યોં) જેમ (ચિન્તામણી) ચિન્તામણિ રત્ન (દુર્લભ) મુશ્કેલીથી (લહિ) પ્રાપ્ત થાય છે (ત્યોં) તેમજ (ત્રસતણી) ત્રસનો (પર્યાય) પર્યાય (દુર્લભ) મુશ્કેલીથી (લહી) પ્રાપ્ત થાય છે. [ત્યાંપણ] (લટ) ઇયળ (પિપીલ) કીડી (અલિ) ભમરો (આદિ) વગેરેના (શરીર) શરીરો (ધરધર) વારંવાર ધારણ કરીને, (મર્યો)

---

* નવીન શરીરનું ધારણ. † વર્તમાન શરીરનો ત્યાગ.

\+ નિગોદમાંથી નીકળીને આ પ્રમાણે પર્યાયો પ્રાપ્ત કરવાનો નિશ્ચિત ક્રમ જ નથી. નિગોદમાંથી એકદમ મનુષ્ય પર્યાય પણ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે. જેમકે:—ભરતના બત્રીશહજાર પુત્રો નિગોદમાંથી એકદમ મનુષ્યપર્યાય પામી મોક્ષ પણ ગયા છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

મરણ પામ્યો [અને] (બહુપીર) ઘણી પીડા (સહી) સહન કરી.

ભાવાર્થ:—જેવી રીતે ચિંતામણિરત્ન બહુ મુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત થાય છે તેવી રીતે આ જીવે ત્રસનો પર્યાય પણ ઘણી મુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત કર્યો છે. આ ત્રસ પર્યાયમાં પણ ઇયળ વગેરે બે ઇન્દ્રિય જીવ, કીડી વગેરે ત્રણ ઇન્દ્રિય જીવ અને ભમરો વગેરે ચાર ઇન્દ્રિય જીવના શરીર ધારણ કરી મર્યો અને ઘણાં દુઃખો સહન કર્યા. ૫.

તિર્યંચ ગતિમાં અસંજ્ઞી અને સંજ્ઞીના દુઃખો:—

કબહું પંચેન્દ્રિય પશુ ભયો, મન વિન નિપટ અજ્ઞાની થયો;
સિંહાદિક સૈની વ્હૈ ક્રૂર, નિબલ પશુ હતિ ખાયે ભૂર. ૬.

અન્વયાર્થ:—[આ જીવ] (કબહૂઁ) ક્યારેક (પંચેન્દ્રિય) પંચેન્દ્રિય (પશુ) તિર્યંચ (ભયો) થયો [તો] (મનવિન) મન વગર (નિપટ) અત્યંત (અજ્ઞાની) મૂર્ખ (થયો) થયો [અને] (સૈની) સંજ્ઞી [પણ] (હૈ) થયો [તો] (સિંહાદિક) સિંહ વગેરે (ક્રૂર) ક્રૂર જીવ (વ્હૈ) થઇને (નિબલ) પોતાથી નબળાં, (ભૂર) ઘણાં (પશુ) તિર્યંચો (હતિ) હણી-હણી ખાધાં.

ભાવાર્થ:—આ જીવ ક્યારેક પંચેન્દ્રિય અસંજ્ઞી પશુ પણ થયો તો મન વિનાનો હોવાથી અત્યંત અજ્ઞાની રહ્યો; અને કોઇક વખત સંજ્ઞી થયો તો સિંહ વગેરે ક્રૂર-નિર્દય થઇ, પોતાનાથી નિર્બલ અનેક જીવો મારી નાંખીને ખાધાં અને ઘોર અજ્ઞાની થયો. ૬.

તિર્યંચગતિમાં નિર્બળતા તથા દુઃખ:—

કબહું આપ ભયો બલહીન, સબલનિ કરિ ખાયો અતિદીન;
છેદન ભેદન ભૂખ પિયાસ, ભાર-વહન હિમ આતપ ત્રાસ. ૭.

અન્વયાર્થ:—[આ જીવ તિર્યંચ ગતિમાં] (કબહું) ક્યારેક

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

(આપ) પોતે (બલહીન) કમજોર (ભયો) થયો [તો] (અતિ દીન) અસમર્થ થવાથી (સબલનિકરિ) પોતાનાથી બળવાન પ્રાણીઓવડે (ખાયો) ખવાયો [અને] (છેદન) છેદાવું, (ભેદન) ભેદાવું, (ભૂખ) ભૂખ (પિયાસ) તરસ, (ભારવહન) બોજો ઉપાડવો, (હિમ) ઠંડી, (આતપ) ગરમી [વગેરેના] (ત્રાસ) દુઃખો સહન કર્યાં.

ભાવાર્થ:—જ્યારે આ જીવ તિર્યંચગતિમાં કોઇ વખત સ્વયં નિર્બલ પશુ થયો તો પોતે અસમર્થ હોવાથી પોતાનાથી બળવાન પ્રાણીઓદ્વારા ખવાઇ ગયો અને તે તિર્યંચગતિમાં છેદાવું, ભેદાવું ભૂખ, તરસ, ભારવહન કરવો, ઠંડી, ગરમી વગેરેના દુઃખો પણ સહન કર્યાં. ૭.

તિર્યંચના દુઃખની અધિકતા અને નરક ગતિની પ્રાપ્તિનું કારણ:-

વધ બંધન આદિક દુઃખ ઘને, કોટિ જીભતૈં જાત ન ભને;
અતિ સંક્લેશ ભાવતૈં મર્યો, ઘોર સ્વભ્રસાગર મેં પર્યો. ૮.

અન્વયાર્થ:—[આ તિર્યંચગતિમાં જીવે બીજાં પણ] (વધ) હણાવું, (બંધન) બંધાવું (આદિક) વગેરે (ઘને) ઘણાં (દુઃખ) દુઃખો સહન કર્યાં; [તે] (કોટી) કરોડો (જીભતૈં) જીભથી (ભને ન જાત) કહી શકાતાં નથી. [આથી કરીને] (અતિ સંક્લેશ) ઘણા માઠાં (ભાવતૈં) પરિણામોથી (મર્યો) મરણ પામીને (ઘોર) ભયાનક (શ્વભ્ર-સાગરમેં) નરકરૂપી સમુદ્રમાં (પર્યો) જઈ પડયો.

ભાવાર્થ:—આ જીવે આ તિર્યંચ ગતિમાં હણાવું, બંધાવું વગેરે ઘણાં દુઃખો સહન કર્યાં; જે કરોડો જીભોથી પણ કહી શકાય તેમ નથી. અને અંતે એવાં અત્યંત માઠાં પરિણામો (આર્તધ્યાન) થી મર્યો કે મહામુશ્કેલીથી પાર કરી શકાય તેવા સમુદ્રસમાન દુસ્તર નરકમાં જઇ પહોંચ્યો. ૮.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

નરકભૂમિ અને નદીનું દુઃખઃ—

તહાં ભૂમિ પરસત દુઃખ ઇસૌ, બિચ્છૂ સહસ ડસૈ નહિં તિસૌ;
તહાં રાધ–શ્રોણીતવાહીની, કૃમિકુલકલિત દેહદાહિની.૯.

અન્વયાર્થઃ—(તહાં) એ નરકમાં (ભૂમિ) જમીન (પરસત) સ્પર્શવાથી (ઇસૌ) એવું (દુઃખ) દુઃખ [થાય છે કે] (સહસ) હજારો (બિચ્છૂ) વીંછીઓ (ડસૈ) ડંખ મારે તો પણ (નહીં તીસૌ) એના જેવું દુઃખ થતું નથી [વળી] (તહાં) ત્યાં [નરકમાં] (રાધશ્રોણીત-વાહિની) લોહી અને પરુ વહેવડાવનારી [એક વૈતરણી નામની નદી છે] જે (કૃમિકુલકલિત) નાના નાના ક્ષુદ્ર કીડાઓથી ભરેલી છે અને (દેહદાહિની) શરીરમાં દાહ ઉત્પન્ન કરવાવાળી છે.

ભાવાર્થઃ—એ નરકની જમીનનો સ્પર્શમાત્ર કરવાથી નાર-કીઓને એટલું દુઃખ થાય છે કે, હજારો વીંછીઓ એકી સાથે ડંખ મારે તો પણ તેટલું દુઃખ થતું નથી. વળી એ નરકમાં પરુ, લોહી અને નાના નાના કીડાઓથી ભરેલી અને શરીરમાં દાહ ઉત્પન્ન કર-વાવાળી એક વૈતરણી નદી છે જેમાં શાંતિ–લાભની ઇચ્છાથી નારકી જીવ પ્રવેશ કરે છે પણ ત્યાં તો તેની પીડા વધારે ભયંકર થઈ પડે છે.

(જીવોને દુઃખ થવાનું મૂળ કારણ તો તેની શરીર સાથેની મમતા અને એકત્વબુદ્ધિ જ છે. જમીનનો સ્પર્શ વગેરે તો માત્ર નિમિત્ત–કારણ છે.)

નરકનાં સેમરવૃક્ષ, શરદી અને ગરમીનાં દુઃખઃ—

સેમરતરુ દલજુત અસિપત્ર, અસિ જ્યોં દેહ વિદારૈ તત્ર;
મેરુસમાન લોહ ગલિ જાય, ઐસી શીત ઉષ્ણતા થાય. ૧૦.

અન્વયાર્થઃ—(તત્ર) તે નરકમાં (અસિપત્ર જ્યોં) તરવારની ધાર માફક તીક્ષ્ણ (દલજુત) પાંદડાવાળા (સેમરતરુ) સેમરના ઝાડ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

[છે, જે] (દેહ) શરીરને (અસિ જયોં) તરવારની માફક (વિદારૈં) ફાડી નાખે છે, [અને] (તત્ર) ત્યાં [એ નરકમાં] (ઐસી) એવાપ્રકારની (શીત) ઠંડી [અને] (ઉષ્ણતા) ગરમી (થાય) થાય છે [કે] (મેરુસમાન) મેરુ જેવા પર્વતની બરાબર (લોહ) લોઢાને ગોળો પણ (ગલિ) ગળી જઈ (જાય) શકે છે.

ભાવાર્થ:—એ નરકમાં ઘણાંય સેમરના ઝાડો છે, તેના પાંદડાં તરવારની ધાર જેવાં તીક્ષ્ણ છે. જ્યારે દુઃખી નારકી, છાયા મળવાની ઇચ્છાથી તે ઝાડ નીચે જાય છે, ત્યારે તે ઝાડના પાંદડાઓ તેની ઉપર પડી, તે નારકીઓના શરીરને ચીરી નાંખે છે. અને એ નરકોમાં એટલી ગરમી થાય છે કે એક લાખ જોજનની ઊંચાઇવાળા સુમેરુ પર્વતની બરોબર લોઢાનો પિંડ પણ *ઓગળી જાય છે, તથા એટલી ઠંડી પડે છે કે સુમેરુ સમાન લોઢાનો ગોળો પણ ગળી× જાય છે. જેવી રીતે લોકમાં કહેવાય

---

* मेरुसम लोहपिंडं, सीदं उण्हे बिलम्मि पक्खित्तं ।
ण लहदि तलप्पदेशं, विलीयदे मयणखंडं वा ॥

× मेरुसम लोहपिंडं, उण्हं सीदे बिलम्मि पक्खित्तं ।
ण लहदि तलं पदेशं, विलीयदे लवणखंडं वा ॥

'ત્રિલોક પ્રજ્ઞપ્તિ દ્વિતીય મહાધિકાર'

* **અર્થ**:—જેવી રીતે ગરમીમાં મીણ પીગળી જાય છે. (પાણીની માફક ચાલવા લાગે છે) તેવી રીતે સુમેરુ બરાબર લોઢાનો ગોળો ગરમ બિલની અંદર ફેંકવામાં આવે તો વચમાં જ ઓગળવાં માંડે છે.

× અને જેવી રીતે ઠંડ–વરસાદમાં મીઠું ઓગળી જાય છે–પાણી થઈ જાય છે તેવી રીતે સુમેરુ સમાન લોઢાનો ગોળો ઠંડા બિલોમાં ફેંકવામાં આવે તો વચમાં જ ઓગળવા લાગે છે.) પહેલી, બીજી, ત્રીજી અને ચોથી નરકની ભૂમિઓ ગરમ છે, પાંચમી નરકમાં ઉપરની ભૂમિ ગરમ તથા નીચે ત્રીજો ભાગ ઠંડી અને છઠ્ઠી તથા સાતમીની ભૂમિ ઠંડી છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

છે કે ઠંડીથી હાથ ઠુંઠવાઇ ગયા, હીમથી ઝાડ અથવા અનાજ બળી ગયું વગેરે; એટલે કે લોઢાની અંદર એકદમ ઉગ્ર ઠંડીના કારણે ચીકણાઇ ઓછી થવાથી તેનો સ્કંધ વીખરાઇ જાય છે. ૧૦.

નરકમાં અન્ય નારકીઓ, અસુરકુમાર તથા પ્યાસના દુઃખો—

તિલ તિલ કરૈં દેહકે ખંડ, અસુર ભિડાવૈં દુષ્ટ પ્રચણ્ડ;
સિન્ધુનીરતૈં પ્યાસ ન જાય, તો પણ એક ન બૂંદ લહાય. ૧૧.

અન્વયાર્થ:—[એ નરકમાં નારકી જીવ એક બીજાના] (દેહકે) શરીરના (તિલ તિલ) તલના દાણા જેવડાં (ખંડ) ટુકડાં (કરૈં) કરી નાંખે છે. અને (પ્રચંડ) અત્યંત (દુષ્ટ) ક્રૂર (અસુર) અસુરકુમાર જાતિના દેવ, [એક બીજા સાથે] (ભીડાવૈં) લડાવે છે; [તથા એટલી] (પ્યાસ) તરસ [લાગે છે કે] (સિન્ધુનીરતૈં) સમુદ્રભરના પાણી પીવાથી પણ (ન જાય) છીપી શકતી નથી (તો પણ) છતાં (એક બૂંદ) એક ટીપું પણ (ન લહાય) મળી શકતું નથી.

ભાવાર્થ:—તે નરકોમાં નારકી એક બીજાને દુઃખ આપ્યાં કરે છે, અર્થાત્ કુતરાંની માફક હંમેશાં અંદરોઅંદર લડે છે અને ઝઘડા કર્યા કરે છે. તે એક બીજાના શરીરના ટુકડે ટુકડા કરી નાંખે છે છતાં પણ તેના શરીર પાછા મળી જવાથી †પારાની માફક ફરીને જેવું ને તેવું થઈ જાય છે. સંકિલષ્ટ પરિણામવાળા અમ્બ અને અમ્બરીષ વગેરે જાતિના અસુરકુમાર દેવ પહેલી, બીજી અને ત્રીજી

---

† પારો એક ધાતુના રસ જેવો હોય છે. જમીન ઉપર ફેંકવાથી અમુક અંશે છૂટો છૂટો વીખરાઈ જાય છે. ફરી એકઠો કરી દેવાથી પોતે સ્વયં એક પિંડ થઈ જાય છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

નારકી સુધી જઇને ત્યાંના તીવ્ર દુ:ખી નારકીઓને, પોતાના અવધિજ્ઞાનથી વેર બતાવીને અથવા ક્રૂરતા અને કુતૂહલથી અંદરોઅંદર લડાવી મારે છે અને પોતે આનંદિત થાય છે. તે નારકી જીવોને એટલી બધી તરસ લાગે છે કે જો મળે તો એક મહાસાગરનું પાણી પણ પી જાય છે, તો પણ તરસ છીપી શકતી નથી; પરંતુ પીવાને પાણીનું એક ટીપું પણ મળતું નથી. ૧૧.

નરકની ભૂખ, નરકનું આયુ અને મનુષ્યગતિ પ્રાપ્તિનું વર્ણન:—

તીન લોકકૌ નાજ જુ ખાય, મિટૈ ન ભૂખ કણા ન લહાય;
યે દુખ બહુ સાગર લૌં સહૈ, કરમ જોગતૈં નરગતિ લહૈ. ૧૨.

અન્વયાર્થ:—[એ નરકોમાં એટલી ભૂખ લાગે છે કે (તીન લોકકૌ) ત્રણ લોકોનું (નાજ) અનાજ (જુ ખાય) ખાઇ જાય તોપણ (ભૂખ) ભૂખ (ન મિટૈ) મટી શકે નહિ, [પરન્તુ ખાવાને] (કણ) એક દાણો પણ (ન લહાય) મળતો નથી. (યે દુ:ખ) એવું દુ:ખ (બહુ સાગર લૌં) ઘણા સાગરોપમ કાળ સુધી (સહૈ) સહન કરે છે, (કરમજોગતૈં) કોઈ વિશેષ શુભકર્મના યોગથી (નરગતિ) મનુષ્યગતિ (લહૈ) પામે છે.

ભાવાર્થ:—એ નરકોમાં એટલી તીવ્ર ભૂખ લાગે છે કે જો મળે તો એક સાથે ત્રણે લોકનું અનાજ ખાઈ જાય તો પણ ભૂખ મટે નહિ છતાં ત્યાં ખાવાને એક દાણો પણ મળી શકતો નથી. એ નરકોમાં એ જીવ ઘણાં તીવ્ર દુ:ખો ઘણાં સમય (ઓછામાં ઓછાં દશ હજાર વર્ષ અને વધારેમાં વધારે તેત્રીસ સાગરોપમ કાળ સુધી ભોગવે છે. કોઈ શુભ કર્મના ઉદયથી એ પ્રાણી મનુષ્યગતિને પામે છે. ૧૨.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

મનુષ્યગતિમાં ગર્ભનિવાસ અને પ્રસવકાળનાં દુઃખો:-

જનની ઉદર વસ્યો નવ માસ, અંગ સકુચતૈં પાઈ ત્રાસ;
નિકસત જે દુખ પાયે ઘોર, તિનકો કહત ન આવે ઓર. ૧૩.

અન્વયાર્થ:—[મનુષ્યગતિમાં પણ આ જીવ] (નવ માસ) નવ મહિના સુધી (જનની) માતાના (ઉદર) પેટમાં (વસ્યો) રહ્યો–[ત્યારે તે ઠેકાણે] (અંગ) શરીર (સકુચતૈં) સંકોચીને રહેવાથી (ત્રાસ) દુઃખ (પાઇ) પામ્યો [ઔર] અને (નિકસત) નિકળતી વખતે (જે) જે (ઘોર) ભયંકર (દુઃખ) દુઃખ (પાયે) પામ્યો (તિનકો) તે દુઃખોને (કહત) કહેતાં (ઓર) અન્ત (ન આવે) આવી શકતો નથી.

ભાવાર્થ:—મનુષ્યગતિમાં પણ આ જીવ નવ મહિના સુધી તો માતાના પેટમાંજ રહ્યો, ત્યાં પણ શરીર સંકોચીને રહેવાનું હોવાથી ઘણું દુઃખ પામ્યો, જેનું વર્ણન પણ થઈ શકતું નથી. કોઈ કોઈ વખતે તો માતાના પેટમાંથી નિકળતી વખતે, માતાનું અથવા પુત્રનું અથવા બન્નેનું મરણ પણ થઈ જાય છે. ૧૩.

મનુષ્ય ગતિમાં બાલ્યાવસ્થા, યુવાની અને બુઢાપણાનાં દુઃખો:—

બાલપનેમેં જ્ઞાન ન લહ્યો, તરુણસમય તરુણીરત રહ્યો;
અર્ધમૃતક સમ બૂઢાપનો, કૈસે રુપ લખૈ આપનો. ૧૪.

અન્વયાર્થ:—[મનુષ્યગતિમાં જીવ] (બાલપનેમેં) બાળપણામાં (જ્ઞાન) જ્ઞાન (ન લહ્યો) પામ્યો નહિ [અને] (તરુણસમય) જુવાનીમાં (તરુણીરત) જુવાન સ્ત્રીમાં લીન (રહ્યો) રહ્યો અને બૂઢાપનો ઘડપણ (અર્ધમૃતકસમ) અધમૂઉં જેવું (રહ્યું; આવી હાલતમાં) (કૈસે) કેવી રીતે [જીવ] (આપનો) પોતાનું (રૂપ) સ્વરૂપ (લખૈ) વિચારે--દેખે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાવાર્થ:—મનુષ્યગતિમાં પણ આ જીવ બાલ્યાવસ્થામાં વિશેષ જ્ઞાન પણ ન પામ્યો, જુવાનીમાં જ્ઞાન તો પામ્યો પણ સ્ત્રીના મોહ (વિષયભોગ)માં ભૂલી ગયો અને ઘડપણમાં ઇન્દ્રિયોની શક્તિ ઘટી ગઈ અથવા મરણપર્યંત પહોંચે તેવો રોગ લાગુ પડ્યો કે જેથી અધમુઆં જેવો પડ્યો રહ્યો. આવી હાલતમાં આ પ્રાણી ત્રણે અવસ્થામાં આત્મસ્વરૂપનું દર્શન (પિછાણ) ન કરી શક્યો. ૧૪.

દેવગતિમાં ભવનત્રિકનું દુઃખ:—

કભી અકામનિર્જરા કરૈ, ભવનત્રિક મેં સુર–તન ધરૈ;
વિષય ચાહ દાવાનલ દહ્યો, મરત વિલાપ કરત દુઃખ સહ્યો.૧૫.

અન્વયાર્થ:—[આ જીવે] (કભી) કોઇ વખત (અકામનિર્જરા) અકામનિર્જરા (કરૈ) કરી [તો મર્યા પછી] (ભવનત્રિક) ભવનવાસી વ્યન્તર અને જ્યોતિષીમાં (સુરતન) દેવપર્યાય (ધરૈ) ધારણ કર્યા, [પરંતુ ત્યાં પણ] (વિષયચાહ) પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયોની ઇચ્છા રૂપ (દાવાનલ) ભયંકર અગ્નિમાં (દહ્યો) બળી રહ્યો [અને](મરત) મરતી વખતે (વિલાપ કરત) રડી રડી (દુઃખ) દુઃખો (સહ્યો) સહન કર્યાં.

ભાવાર્થ:—જ્યારે કોઈ વખત આ પ્રાણીએ અકામનિર્જરા કરી ત્યારે મરીને તે નિર્જરાના પ્રભાવથી (ભવનત્રિક) ભવનવાસી, વ્યન્તર અને જ્યોતિષી દેવોમાંથી કોઈ એકનું શરીર ધારણ કર્યું ત્યાં પણ અન્ય દેવોના વૈભવો દેખી પાંચે ઇંદ્રિઓના વિષયોની ઇચ્છારૂપ અગ્નિમાં બળી રહ્યો. તથા મંદારમાળા કરમાઇ જતી દેખીને, અને શરીર તથા આભૂષણોની કાન્તિ ક્ષીણ થતી દેખીને પોતાનું મરણ નજીક છે એમ અવધિજ્ઞાનદ્વારા જાણતાં 'હાય!! હવે આ ભોગ મને ભોગવવાને નહિ મળે' એવા વિચારથી રો, રો કરીને ઘણાં દુઃખો સહન કર્યાં. ૧૫

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અકામ નિર્જરા એમ સાબીત કરે છે કે કર્મના ઉદય પ્રમાણે જ જીવ વિકાર કરતો નથી પણ ગમે તેવા કર્મોદય હોવા છતાં જીવ સ્વયં પુરુષાર્થ કરી શકે છે.

દેવ ગતિમાં વૈમાનિક દેવોનું દુઃખઃ—

જો વિમાનવાસી હૂ થાય, સમ્યગ્દર્શન બિન દુઃખ પાય;
તહઁતે ચય થાવર તન ધરૈ, યોં પરિવર્તન પૂરે કરૈ. ૧૬.

અન્વયાર્થ:—(જો) જો (વિમાનવાસી) વૈમાનિકદેવ (હૂ) પણ (થાય) થયો [તો ત્યાં] (સમ્યગ્દર્શન) સમ્યગ્દર્શન (વિન) વિના (દુઃખ) દુઃખ (પાય) પામ્યો [અને] (તહઁતે) ત્યાંથી (ચય) મરીને (થાવર તન) સ્થાવર જીવનું શરીર (ધરૈ) ધારણ કરે (યોં) આવી રીતે [આ જીવ] (પરિવર્તન) પાંચે પરાવર્તન (પૂરે કરૈ) પૂરાં કર્યા કરે છે.

ભાવાર્થ:—આ જીવ વૈમાનિક દેવોમાં પણ ઉત્પન્ન થયો તો પણ ત્યાં તેણે સમ્યગ્દર્શન વિના દુઃખો ઉઠાવ્યાં અને ત્યાંથી પણ મરીને પૃથ્વીકાયિક વગેરે સ્થાવરોના *શરીર ધારણ કર્યાં, એટલે કે ફરીને તિર્યંચ ગતિમાં જઈ પડયો. આ રીતે આ જીવ સંસારમાં અનાદિ કાળથી રખડયા કરે છે, અને પાંચ પરીવર્તન કરી રહ્યો છે.

—: સાર :—

સંસારની કોઈ ગતિ સુખદાયક નથી. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનથી જ પંચ પરાવર્તનરૂપ સંસાર પરિત થાય છે. બીજા કોઇ કારણથી દયા, દાનાદિના શુભરાગથી સંસાર તૂટે નહિ. સંયોગો સુખદુઃખ-

* મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવ મરીને એકેન્દ્રિય થાય છે, સમ્યગ્દૃષ્ટિ નહિ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ના કારણ નથી,: પણ મિથ્યાત્વ (પર સાથે એકતાબુદ્ધિ કર્તાબુદ્ધિ, શુભરાગથી ધર્મ થાય એવી માન્યતા) તે જ દુઃખનું કારણ છે. સમ્યગ્દર્શન સુખનું કારણ છે.

પહેલી ઢાળનો સારાંશ

ત્રણ લોકમાં જે અનંત જીવો છે તે સર્વ સુખ ચાહે છે અને દુઃખથી ડરે છે. પણ પોતાનું અસલી સ્વરૂપ સમજે તો જ સુખી થાય. ચારગતિના સંયોગ તે દુઃખનું કારણ નથી છતાં પરમાં એકત્વબુદ્ધિવડે ઇષ્ટ–અનિષ્ટપણું માની માનીને જીવ એકલો દુઃખી થાય છે. અને ત્યાં કેવા સંયોગના લક્ષે વિકાર કરે છે તે ટૂંકામાં કહેલ છે.

તિર્યંચ ગતિના દુઃખોનું વર્ણન:—આ જીવ નિગોદમાં અનંતકાળ સુધી રહી ત્યાં એક શ્વાસમાં ૧૮ વાર જન્મ ધારણ કરીને, જેનું કથન ન થઈ શકે એવું દુઃખ ઉઠાવે છે. ત્યાંથી નીકળીને બીજા સ્થાવર પર્યાયો પ્રાપ્ત કરે છે. ત્રસ પર્યાય તો ચિંતામણિ-રત્ન સમાન ઘણી જ મુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યાં પણ વિકલ-ત્રયના શરીરો ધારણ કરી ઘણું દુઃખ પામે છે. કદાચિત્ અસંજ્ઞી પંચેંદ્રિ થયો તો મન વગર દુઃખ પામે છે. સંજ્ઞી થાય તો પણ ત્યાં કમજોર પ્રાણી બળવાન પ્રાણીદ્વારા સતાવાય છે. બળવાન બીજાને દુઃખ આપી ઘણાં પાપનો બંધ કરે છે; તથા છેદન, ભેદન, ભૂખ, તરસ, શીત, ગરમી વગેરે અકથ્ય દુઃખ પામે છે.

નરકગતિનું દુઃખ:—જ્યારે કોઈ સમય ખોટા પરિણામથી મરણ પામે છે તો નરકમાં જઈ પડે છે; ત્યાંની માટીનો એક કણ પણ અહીં આવી જાય તો અહીંના અનેક ગાઉ સુધીના

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય જીવો પણ એની દુર્ગંધથી મરી જાય છે. ત્યાંની જમીનને અડવાથી જ અસહ્ય દુઃખ થવા લાગે છે. ત્યાં વૈતરણી નદી, સેમરઝાડ, શરદી, ગરમી અને અન્ન–પાણીના અભાવથી, સ્વતઃ મહાન દુઃખ થાય છે, જ્યારે બિલોમાં ઊંધે માથે લટકે છે ત્યારે ઘોર દુઃખોનો અનુભવ કરે છે. પછી બીજા નારકી જીવ તેને દેખતાં જ કૂતરાંની માફક મારપીટ વગેરે કરવા લાગી જાય છે. ત્રીજી નરક સુધી અમ્બ અને અમ્બરીષ વગેરે નામના સંક્લિષ્ટ પરિણામી અસુરકુમાર દેવ જઇને અવધિજ્ઞાનદ્વારા પૂર્વના વિરોધનું સ્મરણ કરાવી અંદરો અંદર લડાવી મારે છે; ત્યારે નારકીઓદ્વારા ઘાણીમાં પીલાવું, અંગ્નિમાં બળવું, કરવતથી ચીરાવું, કડાઇમાં ઉકળાવું, ટુકડે ટુકડા કરી નાંખવા વગેરેથી અનંત દુઃખો ઉઠાવે છે. તો પણ પળ માત્ર સાતા (શાન્તિ) મળતી નથી, કારણ કે શરીરના ટુકડે ટુકડા થવા છતાં પણ પારાની માફક ફરીથી જેવું ને તેવું મળી જાય છે. આયુ પૂર્ણ થયા વિના મરણ થતું નથી, નરકમાં આવાં દુઃખો ઓછામાં ઓછા દશ હજાર વર્ષ સુધી તો સહન કરવાંજ પડે છે પણ જો ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યનો બંધ પડયો હોય તો તેત્રીસ સાગરોપમ વર્ષ સુધી શરીર છૂટતું નથી.

મનુષ્યગતિનું દુઃખઃ— કોઈ વિશેષ પુણ્યકર્મના ઉદયથી આ જીવ ક્યારેક મનુષ્યપર્યાય પામે છે. ત્યારે નવ માસ તો માતાના પેટમાં જ કેદ રહે છે, ત્યાં શરીર સંકોચાઇને રહેવાથી ઘણી તકલીફ પામે છે. બાળપણમાં જ્ઞાન વગર, જુવાનીમાં વિષય–ભોગોમાં આસક્તિવશ અને ઘડપણમાં ઇંદ્રિયોની શિથિલતા અથવા મરણ-પર્યંત ક્ષયરોગ (ટી.બી.) વગેરેના કારણે આત્મદર્શનથી વિમુખ રહે છે, અને આત્મોદ્ધારનો માર્ગ પામતો નથી.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

દેવગતિનું દુઃખ:—જો કોઈ શુભકર્મના ઉદયથી દેવ પણ થાય છે તો બીજા મોટા દેવોનાં વૈભવ અને સુખ જોઈ હૃદયમાં દુઃખી થતો રહે છે, કદાચિત્ વૈમાનિક દેવ પણ થાય તો ત્યાં પણ જો સમકિત ન પામે તો આત્મિક શાંતિ પામતો નથી. તથા અન્ત સમયે મંદારમાળાનું કરમાઈ જતાં આભૂષણો અને શરીરની કાંતિ ક્ષીણ થતાં મૃત્યુ નજીક આવ્યું જાણીને ઘણો દુઃખી થાય છે અને વલખાં મારી મારીને મરે છે. અને પછી એકેંદ્રિય જીવ સુદ્ધાં થાય છે એટલે કે ફરીને તિર્યંચગતિમાં જઇ પડે છે. આવી રીતે ચારે ગતિઓમાં પ્રાણીને ક્યાંય પણ સુખ અને શાંતિ મળતાં નથી, આ રીતે પોતાના મિથ્યાભાવોના કારણે નિરંતર સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કર્યાજ કરે છે.

પહેલી ઢાળનો ભેદ સંગ્રહ:—

એકેન્દ્રિય—પૃથ્વીકાયિક જીવ, અપ્કાયિક જીવ, અગ્નિકાયિક જીવ, વાયુકાયિક જીવ, અને વનસ્પતિકાયિક જીવ.

ગતિ—મનુષ્યગતિ, તિર્યંચગતિ, દેવગતિ, અને નરકગતિ.

જીવ—સંસારી અને મુક્ત.

ત્રસ—દ્વિન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય.

દેવ—ભવનવાસી, વ્યન્તર, જ્યોતિષી, અને વૈમાનિક.

પંચેન્દ્રિય—સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી.

યોગ—મન, વચન અને કાયા; અથવા દ્રવ્ય અને ભાવ.

લોક—ઊર્ધ્વ, મધ્ય અને પાતાળ.

વનસ્પતિ—સાધારણ અને પ્રત્યેક.

વૈમાનિક—કલ્પોત્પન્ન, કલ્પાતીત એ બે ભેદ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

સંસારી—ત્રસ અને સ્થાવર અથવા એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય એ સંસારીના ભેદ છે.

(પહેલી ઢાળનો લક્ષણ સંગ્રહ)

અકામનિર્જરા—સહન કરવાની અનિચ્છા છતાં રોગ, ક્ષુધાદિ સહન કરે છે. કર્મના તીવ્ર ઉદયમાં ન જોડાતાં જીવ પુરુષાર્થવડે મંદ કષાયરૂપ પરિણમે તે.

અગ્નિકાયિક—અગ્નિ જ જેનું શરીર હોય છે એવો જીવ.

અસંજ્ઞી—શિક્ષા અને ઉપદેશ ગ્રહણ કરવાની શક્તિરહિત પ્રાણી અસંજ્ઞી કહેવાય છે.

ઇન્દ્રિય—આત્માના ચિહ્નને ઇન્દ્રિય કહે છે.

એકેન્દ્રિય—જેને એક સ્પર્શન ઇન્દ્રિય જ હોય છે એવો જીવ [પ્રાણી].

ગતિ નામકર્મ—જે કર્મ, જીવના આકાર નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવ જેવા બનાવે.

ગતિ—જેના ઉદયથી જીવ બીજો પર્યાય [ભવ] પામે છે.

ચિન્તામણિ—ઈચ્છા કરવા માત્રથી ઇચ્છાનુસાર વસ્તુ દેવાવાળું એક ખાસ રત્ન.

તિર્યંચગતિ—તિર્યંચગતિ નામકર્મના ઉદયથી તિર્યંચમાં જન્મ લેવો. [પેદા થવું].

દેવગતિ—દેવગતિ નામકર્મના ઉદયથી દેવોમાં જન્મ લેવો.

નરક—પાપકર્મના ઉદયમાં જોડાવાથી જેમાં જન્મથી જ જીવ, અસહ્ય અને અપરિમિત વેદના પામવા લાગે છે, બીજા નારકીઓ મારફત સતાવું વગેરેથી દુઃખનો અનુભવ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0:In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

કરે છે તથા જયાં દ્વેષથી ભરેલું જીવન વીતે છે તે સ્થાન.

નરકગતિ—નરકગતિ નામકર્મના ઉદયથી નરકમાં જન્મ લેવો.

નિગોદ—સાધારણ નામકર્મના ઉદયથી એક શરીરના આશ્રયે અનંતાનંત જીવો સમાનરૂપે જેમાં રહે છે, મરે છે અને પેદા થાય છે તે શરીર સાધારણ કહેવાય છે.

નિત્યનિગોદ—જયાંના જીવોએ અનાદિ કાળથી આજ સુધી ત્રસનો પર્યાય પ્રાપ્ત કર્યો નથી એવો જીવરાશિ. પણ ભવિષ્યમાં તે જીવ ત્રસનો પર્યાય પામી શકે છે.

પરિવર્તન—દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ અને ભવરૂપ સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણ.

પંચેન્દ્રિય—જેને પાંચ ઈન્દ્રિયો હોય છે એવા પ્રાણી.

પૃથ્વીકાયિક—પૃથ્વી જ જે જીવનું શરીર છે તે.

પ્રત્યેક વનસ્પતિ—જેમાં એક શરીરનો સ્વામી એક જીવ હોય છે એવાં વૃક્ષ-ફળ વગેરે.

ભવ્ય=ત્રણ કાળમાં કોઈ પણ વખતે રત્નત્રયની પ્રાપ્તિની યોગ્યતા રાખવાવાળો જીવ ભવ્ય કહેવાય છે.

મન=હિત-અહિતનો વિચાર કરવાની તથા શિક્ષા અને ઉપદેશ ગ્રહણ કરવાની શક્તિ સહિત જ્ઞાન વિશેષ તેને ભાવ-મન કહે છે; તથા હૃદયસ્થાનમાં રહેલ આઠ પાંખડી-વાળા કમળના આકારે પુદ્‌ગલપિંડ, તેને જડમન અર્થાત્ દ્રવ્યમન કહે છે.

મનુષ્યગતિ—મનુષ્યગતિ નામકર્મના ઉદયથી મનુષ્યોમાં જન્મ લેવો અથવા પેદા થવું.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

મેરુ=જમ્બૂદ્વીપના વિદેહક્ષેત્રમાં સ્થિત એક લાખ જોજન ઊંચો એક પર્વત વિશેષ.

મોહ=પર સાથે એકત્વબુદ્ધિ તે મિથ્યાત્વ મોહ; આ મોહ અપરિમિત છે; તથા અસ્થિરતારૂપ રાગાદિ તે ચારિત્રમોહ; આ મોહ પરિમિત છે.

લોક=જેમાં જીવાદિ છ દ્રવ્યો રહેલાં છે; તેને લોક અથવા લોકાકાશ કહે છે.

વિમાનવાસી=સ્વર્ગો અને ગ્રૈવેયકો વગેરેના દેવો.

વીતરાગનું લક્ષણ:—

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭
જન્મ, જરા, તૃષા, ક્ષુધા, વિસ્મય, આરત, ખેદ;
૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫
રોગ, શોક, મદ, મોહ, ભય, નિદ્રા, ચિન્તા, સ્વેદ.
૧૬ ૧૭ ૧૮
રાગ, દ્વેષ, અરુ મરણ, જુત, યે અષ્ટાદશ દોષ,
નહિ હોતે જીસ જીવકે, વીતરાગ સો હોય.

શ્વાસ=લોહીની ગતિપ્રમાણ સમય; કે જે એક મિનિટમાં ૮૦ વખતથી થોડા અંશ ઓછી ચાલે છે.

સાગર=બે હજાર ગાઉ ઊંડા અને બે હજાર ગાઉ પહોળા એવા ગોળ ખાડામાં, કાતરથી જેના બે ટુકડા ન થઈ શકે એવા અને એક દિવસથી સાત દિવસ સુધીના જન્મેલા ઉત્તમ ભોગભૂમિના ઘેટાંના વાળથી તે ખાડો પૂરો ભરવો. તેમાંથી એક વાળને સો સો વરસે કાઢવો.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

જેટલા કાળમાં તે બધાં વાળને પૂરા કાઢી નાંખવામાં આવે તેટલા કાળને "વ્યવહાર પલ્ય" કહે છે, વ્યવહાર પલ્યથી અસંખ્યાત ગુણા ઉદ્ધાર પલ્ય અને ઉદ્ધાર પલ્યથી અસંખ્યાત ગુણા કાળને અદ્ધાપલ્ય કહે છે. દસ ક્રોડાક્રોડી (૧૦ કરોડ × ૧૦ કરોડ) અદ્ધાપલ્યોને એક સાગર કહે છે.

સંજ્ઞી=શિક્ષા અને ઉપદેશ ગ્રહણ કરી શકવાની શકિતવાળો મનસહિત પ્રાણી.

સ્થાવર=થાવર નામ કર્મના ઉદય સહિત પૃથ્વી--જળ-અગ્નિ-વાયુ અને વનસ્પતિકાયિક જીવ.

અન્તર પ્રદર્શન

૧. ત્રસોને તો ત્રસ નામકર્મનો ઉદય હોય છે પરન્તુ સ્થાવરોને સ્થાવર નામકર્મનો ઉદય હોય છે. આ એ બેમાં અન્તર છે.

નોંધઃ—ત્રસ અને સ્થાવરમાં, ચાલી શકે અને ન ચાલી શકે એ અપેક્ષાથી અંતર બતાવવું ઠીક નથી, કારણ કે એમ માનવાથી ગમન વિનાના અયોગી કેવલીમાં સ્થાવરનું લક્ષણ અને ગમન સહિત પવન વગેરે એકેન્દ્રિય જીવોમાં ત્રસનું લક્ષણ મળવાથી અતિવ્યાપ્તિ દોષ આવે છે.

૨. સાધારણને આશ્રયે અનંત જીવો રહે છે પણ પ્રત્યેકને આશ્રયે એક જ જીવ રહે છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૩. સંજ્ઞી તો શિક્ષા અને ઉપદેશ ગ્રહણ કરી શકે છે, પણ અસંજ્ઞી નહિ.

નોંધ:—કોઈનું પણ અંતર બતાવવા માટે બધે ઠેકાણે, આ શૈલીનું અનુકરણ કરવું જોઇએ; ફક્ત લક્ષણ બતાવવા માત્રથી અંતર નીકળતું નથી.

પ્રથમ ઢાળની પ્રશ્નાવલી

૧ અસંજ્ઞી, ઊર્ધ્વલોક, એકેન્દ્રિય, કર્મ, ગતિ, ચતુરિન્દ્રિય, ત્રસ, ત્રીન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, પાતાલલોક, પંચેન્દ્રિય, પ્રત્યેક, મધ્ય-લોક, વીતરાગ, વૈક્રિયિક શરીર, સાધારણ અને સ્થાવરના લક્ષણ બતાવો.

૨ સાધારણ (નિગોદ) અને પ્રત્યેકમાં, ત્રસ અને સ્થાવરમાં, સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞીમાં અંતર બતાવો.

૩ અસંજ્ઞી તિર્યંચ, ત્રસ, દેવ, નિર્બલ, નિગોદ, પશુ, બાલ્યા-વસ્થા, ભવનત્રિક, મનુષ્ય, યૌવન, વૃદ્ધાવસ્થા, વૈમાનિક, સ-બલ, સંજ્ઞી, સ્થાવર, નરકગતિ, નરકસંબંધી ભૂખ, પ્યાસ, શરદી, ગરમી, ભૂમિસ્પર્શ અને અસુરકુમારના દુઃખો, અકા-મનિર્જરાનું ફળ, અસુરકુમારનું કામ અને ગમન. નારકીના શરીરની વિશેષતા અને અકાળ મરણનો અભાવ, મંદારમાળા, વૈતરણી, અને શીતથી લોઢાનો ગોળો ગળી જવો, તેનું સ્પષ્ટ વર્ણન કરો.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૪ અનાદિથી સંસારમાં પરિભ્રમણ, ભવનત્રિકમાં પેદા થવું, અને સ્વર્ગોમાં દુઃખનું કારણ બતાવો.

૫ અસુરકુમારોનું ગમન, સંપૂર્ણ જીવ રાશી, ગર્ભનિવાસનો સમય, જુવાની, નરકનું આયુષ્ય, નિગોદવાસનો કાળ, નિગોદિયાને ઇંદ્રિયો, નિગોદિયાનું આયુષ્ય, નિગોદમાં એક શ્વાસમાં જન્મ-મરણ અને શ્વાસનું પરિમાણ બતાવો.

૬ ત્રસપર્યાયની દુર્લભતા, ૧-૨-૩-૪-૫ ઇંદ્રિય જીવો અને શીતથી ગોળા ગળી જવાનું દૃષ્ટાંત બતાવો.

૭ ખોટાં પરિણામથી પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય ગતિ, ગ્રંથનિર્માણકર્તા, જીવ-કર્મ સંબંધ, જીવોની ઇચ્છિત અને અનિચ્છિત વસ્તુ, નમસ્કૃત વસ્તુ, નરકની નદી, નરકમાં જવાવાળા અસુરકુમાર, નારકીનું શરીર, નિગોદિયાનું શરીર, નિગોદમાંથી નીકળીને પ્રાપ્ત થતા પર્યાયો, નવ માસથી ઓછો વખત ગર્ભમાં રહેવાવાળા, મિથ્યાત્વી વૈમાનિકના ભવિષ્યપર્યાય, માતા-પિતા વગરનાં જીવ, સર્વથી વધારે દુઃખનું સ્થાન, અને સંક્લેષ પરિણામોસહિત મરણ થવાથી પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય ગતિનું નામ કહો.

૮ અમુક શબ્દ, ચરણ અથવા છંદનો અર્થ અથવા ભાવાર્થ કહો. પહેલી ઢાળનો સારાંશ કહો. ગતિયોનાં દુઃખો ઉપર એક લેખ લખો અથવા કહી બતાવો.

——:*:——

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

બીજી ઢાળ

(પદ્ધરિ છંદ, ૧૫ માત્રા)

સંસાર (ચતુર્ગતિ)માં પરિભ્રમણનું કારણ:—

ઐસે મિથ્યા-દૃગ-જ્ઞાન-ચર્ણ-વશ, ભ્રમત ભરત દુખ જન્મ મર્ણ;
તાતૈં ઈનકો તજિયે સુજાન, સુન તિન સંક્ષેપ કહું બખાન. ૧.

અન્વયાર્થ:—[આ જીવ] (મિથ્યા-દૃગ-જ્ઞાન-ચર્ણવશ) મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાચારિત્રને વશ થઈને (ઐસે) આ પ્રકારે (જન્મ-મર્ણ) જન્મ અને મરણના (દુખ) દુઃખોને (ભરત) ભોગવતો થકો [ચારે ગતિઓમાં] (ભ્રમત) ભટકતો ફરે છે. (તાતૈં) તેથી (ઈનકો) એ ત્રણેને (સુજાન) સારી રીતે જાણીને (તજિયે) છોડી દેવાં જોઈએ. [માટે] એ ત્રણનું (સંક્ષેપ) સંક્ષેપથી (કહું બખાન) વર્ણન કહું છું તે (સુન) સાંભળો.

ભાવાર્થ:—આ ગાથા ઉપરથી એમ સમજવું કે મિથ્યાદર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રથી જ જીવને દુઃખ થાય છે અર્થાત્ શુભાશુભ રાગાદિ વિકાર તથા પર સાથે એકપણાના શ્રદ્ધા-જ્ઞાન અને એવા મિથ્યા આચરણથી જ જીવ દુઃખી થાય છે. કેમકે કોઈ સંયોગ સુખ-દુઃખનું કારણ થઈ શકતું નથી, એમ જાણીને સુખાર્થીએ એ મિથ્યભાવોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. એટલા માટે જ હું અહીં સંક્ષેપથી એ ત્રણનું વર્ણન કરું છું. ૧.

અગૃહીત-મિથ્યાદર્શન અને જીવતત્ત્વનું લક્ષણ:—

જીવાદિ પ્રયોજનભૂત તત્ત્વ, સરધૈ તિનમાંહિ વિપર્યયત્વ;
ચેતન કો હૈ ઉપયોગ રૂપ, વિન મૂરતિ ચિન્ મૂરતિ અનૂપ. ૨.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અન્વયાર્થ:—(જીવાદિ) જીવ, અજીવ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ, (પ્રયોજનભૂત) મતલબનાં (તત્ત્વ) તત્ત્વ છે (તિનમાંહિ) તેમાં (વિપર્યયત્વ) ઊંધી (સરધૈ) શ્રદ્ધા કરવી [તે અગૃહીત મિથ્યાદર્શન છે.] (ચેતનકો) આત્માનું (રૂપ) સ્વરૂપ (ઉપયોગ) દેખવું-જાણવું અથવા દર્શન-જ્ઞાન છે [અને તે] (વિનમૂરતિ) અમૂર્તિક (ચિન્મૂરતિ) ચૈતન્યમય [અને] (અનુપ) ઉપમા રહિત છે.

ભાવાર્થ:—યથાર્થપણે શુદ્ધાત્મદષ્ટિદ્વારા જીવ, અજીવ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ એ સાત તત્ત્વની શ્રદ્ધા કરવાથી સમ્યગ્દર્શન થાય છે. એટલા માટે આ સાત તત્ત્વો જાણવા જરૂરના છે. સાતે તત્ત્વોનું વિપરીત શ્રદ્ધાન કરવું તેને અગૃહીત મિથ્યાદર્શન કહે છે. જીવ જ્ઞાન-દર્શન ઉપયોગ-સ્વરૂપ અર્થાત્ જ્ઞાતા દ્રષ્ટા છે. અમૂર્તિક, ચૈતન્યમય અને ઉપમા રહિત છે.

જીવતત્ત્વના વિષયમાં મિથ્યાત્વ (ઊંધી શ્રદ્ધા):—

પુદ્ગલ નભ ધર્મ અધર્મ કાલ, ઈનતૈં ન્યારી હૈં જીવ ચાલ;
તાકોં ન જાન વિપરીત માન, કરિ કરૈ દેહમેં નિજ પિછાન. ૩.

અન્વયાર્થ:—(પુદ્ગલ) પુદ્ગલ (નભ) આકાશ (ધર્મ) ધર્મ (અધર્મ) અધર્મ (કાલ) કાળ (ઈનતૈં) એનાથી (જીવચાલ) જીવનો સ્વભાવ અથવા પરિણામ (ન્યારી) ભિન્ન (હૈં) છે [તો પણ મિથ્યાદષ્ટિ જીવ] (તાકોં) તે આત્મસ્વભાવને (ન જાન) જાણતો નથી અને (વિપરીત) ઊલટું (માનકરિ) માનીને (દેહમેં) શરીરમાં (નિજ) આત્માની (પિછાન) ઓળખાણ (કરે) કરે છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાવાર્થ:—પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાળ એ પાંચ અજીવ દ્રવ્ય છે. જીવ ત્રિકાળ જ્ઞાનસ્વરૂપ અને પુદ્ગલાદિ દ્રવ્યોથી જુદો છે પણ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ આત્માના સ્વભાવની યથાર્થ શ્રદ્ધા નહિ કરતાં અજ્ઞાનવશ ઊલટું માનીને, શરીર છે તે જ હું છું, શરીરના કાર્ય હું કરી શકું છું, મારી ઇચ્છાનુસાર શરીરની વ્યવસ્થા રાખી શકું છું એમ શરીરને જ આત્મા માને છે. [આ જીવતત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા છે.] ૩.

મિથ્યાદૃષ્ટિનો શરીર અને પરવસ્તુઓ ઉપર વિચાર:—

મૈં સુખી દુખી મૈં રંક રાવ, મેરે ધન ગૃહ ગોધન પ્રભાવ;
મેરે સુત તિય મૈં સબલ દીન, બેરૂપ સુભગ મૂરખ પ્રવીન. ૪.

અન્વયાર્થ:—[મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ મિથ્યાદર્શનના કારણથી માને છે કે] (મૈં) હું (સુખી) સુખી (દુખી) દુઃખી, (રંક) ગરીબ, (રાવ) રાજા છું, (મેરે) મારાં (ધન) રૂપિયા, પૈસા વગેરે (ગૃહ) ઘર (ગોધન) ગાય, ભેંસ આદિ (પ્રભાવ) મોટાઈ [છે;વળી] (મેરે સુત) મારાં સંતાન તથા (તિય) મારી સ્ત્રી છે; (મૈં) હું (સબલ) બળવાન, (દીન) નિર્બળ, (બેરૂપ) કુરૂપ, (સુભગ) સુંદર, (મૂરખ) મૂર્ખ અને (પ્રવીન) ચતુર છું.

ભાવાર્થ:—૧ જીવ તત્ત્વની ભૂલ:—જીવ તો ત્રિકાળ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે તેને અજ્ઞાની જીવ જાણતો નથી. અને જે શરીર તે હું જ છું, શરીરના કાર્ય હું કરી શકું છું, શરીર સ્વસ્થ હોય તો મને લાભ થાય, બાહ્ય અનુકૂળ સંયોગથી હું સુખી અને પ્રતિકૂળ સંયોગોથી હું દુઃખી, હું નિર્ધન, હું ધનવાન, હું બળવાન, હું નિર્બળ, હું મનુષ્ય, હું કુરૂપ, હું સુંદર એમ માને છે, શરીર આશ્રિત ઉપદેશ,

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ઉપવાસાદિ ક્રિયાઓમાં પોતાપણું માને છે એ વગેરે* મિથ્યા અભિપ્રાયવડે જે પોતાના પરિણામ નથી પણ બધાય પર પદાર્થના જ પરિણામ છે. આત્માના પરિણામ માને છે તે જીવતત્ત્વની ભૂલ છે.

અજીવ અને આસ્રવ તત્ત્વનું વિપરીત શ્રદ્ધાન:—

તન ઊપજત અપની ઊપજ જાન, તન નશત આપકો નાશ માન;
રાગાદિ પ્રગટ યે દુઃખ દૈન, તિનહી કો સેવત ગિનત ચૈન. ૫.

અન્વયાર્થ:—[મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ] (તન) શરીરના (ઊપજત) ઉત્પન્ન થવાથી (અપની) પોતાનો આત્મા (ઊપજ) ઉત્પન્ન થયો (જાન) એમ માને છે અને (તન) શરીરનાં (નશત) નાશ થવાથી (આપકો) આત્માનો (નાશ) નાશ અથવા મરણ થયું એમ (માન) માને છે. (રાગાદિ) રાગ, દ્વેષ, મોહ વગેરે (પ્રગટ) સ્પષ્ટરૂપે (દુઃખદૈન) દુઃખ આપવાવાળા છે (તિનહીકો) તેઓની (સેવત) સેવા કરતો થકો (ચૈન) સુખ (ગિનત) માને છે.

ભાવાર્થ:—૧ **અજીવતત્ત્વની ભૂલ:**—મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ એમ માને છે કે શરીરની ઉત્પત્તિ (સંયોગ) થતાં હું જન્મ્યો અને શરીરનો નાશ (વિયોગ) થવાથી હું મરી જઈશ, (આત્માનું મરણ માને છે,) ધન, શરીરાદિ જડ પદાર્થોમાં પરિવર્તન થતાં પોતાનામાં ઈષ્ટ-અનિષ્ટ પરિવર્તન માનવું, શરીરની ઉષ્ણ અવસ્થા થતાં મને તાવ આવ્યો, શરીરમાં ક્ષુધા, તૃષારૂપ અવસ્થા થતાં મને ક્ષુધા–તૃષાદિ

---

* શરીર વગેરે જે પદાર્થ દેખવામાં આવે છે તે આત્માથી ત્રિકાળ જુદાં છે, તે પદાર્થોના ઠીક રહેવાથી કે બગડવાથી આત્માનું તો કાંઈ ઠીક થતું નથી તેમ જ બગડતું નથી. પરંતુ મિથ્યાદૃષ્ટિ એનાથી ઊલટું માને છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

થાય છે, શરીર કપાતાં છેદાઈ ગયો ઇત્યાદિ જે અજીવની અવસ્થાઓ છે તેને પોતાની માને છે એ અજીવ તત્ત્વની ભૂલ છે.*

૨. આસ્રવ તત્ત્વની ભૂલ:—જીવ અથવા અજીવ કોઈ પણ પર પદાર્થ આત્માને કાંઈપણ સુખ, દુઃખ, બગાડ, સુધાર કરી શકતા નથી, છતાં અજ્ઞાની તેમ માનતો નથી. પરમાં કર્તૃત્વ, મમત્વરૂપ મિથ્યાત્વ, અને રાગ–દ્વેષાદિ શુભાશુભ આસ્રવભાવ તે પ્રત્યક્ષ દુઃખ દેનારા છે; બંધના જ કારણ છે, છતાં તેને અજ્ઞાની જીવ સુખકર જાણીને સેવે છે. વળી શુભભાવ પણ બંધનનું કારણ છે. આસ્રવ છે તેને હિતકર માને છે. પર દ્રવ્ય જીવને લાભ–નુકસાન કરી શકે નહિ, છતાં તેને ઇષ્ટ–અનિષ્ટ માની તેમાં પ્રીતિ–અપ્રીતિ કરે છે; મિથ્યાત્વ, રાગ–દ્વેષનું સ્વરૂપ ઓળખતો નથી; પર પદાર્થ મને સુખ–દુઃખ આપે છે અથવા રાગ–દ્વેષ, મોહ, કરાવે છે એમ માને છે, આ આસ્રવ તત્ત્વની ભૂલ છે.

બંધ અને સંવર તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા:—

શુભ–અશુભ બંધકે ફલ મઁઝાર, રતિ અરતિ કરૈ નિજપદ વિસાર;
આતમહિત હેતુ વિરાગ–જ્ઞાન, તે લખૈ આપકૂં કષ્ટદાન. ૬.

અન્વયાર્થ:—[મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ] (નિજપદ) આત્માના સ્વરૂપને (વિસાર) ભૂલી જઇને (બંધકે) કર્મબંધના (શુભ) સારાં (ફલમંઝાર) ફળમાં (રતિ) પ્રેમ (કરૈ) કરે છે અને કર્મ બંધના (અશુભ) ખરાબ ફળમાં (અરતિ) દ્વેષ કરે છે; તથા જે (વિરાગ)

---

* આત્મા અમર છે તે વિષ, અગ્નિ, શસ્ત્ર, અસ્ત્રો કે બીજા કોઈથી મરતો નથી કે નવો ઉત્પન્ન થતો નથી. મરણ (વિયોગ) તો માત્ર શરીરનું જ થાય છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

રાગદ્વેષનો અભાવ [એટલે કે પોતાના અસલી સ્વભાવમાં *સ્થિરતા -રૂપ સમ્યક્ચારિત્ર] અને (જ્ઞાન) સમ્યગ્જ્ઞાન અને [સમ્યગ્દર્શન] તે (આતમહિત) આત્માના હિતના (હેતુ) કારણ છે (તે) તેને (આપકૂં) આત્માને (કષ્ટદાન) દુઃખના આપનાર (લખૈ) માને છે.

ભાવાર્થ:—૧. બંધ તત્ત્વની ભૂલ:—અઘાતિ કર્મના ફળ અનુસાર પદાર્થોની સંયોગ-વિયોગરૂપ અવસ્થાઓ થાય છે. મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ તેને અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ માનીને તેનાથી હું સુખી-દુઃખી છું એવી કલ્પનાવડે રાગ-દ્વેષ, આકુળતા કરે છે. ધન, યોગ્ય સ્ત્રી, પુત્રાદિનો સંયોગ થતાં રતિ કરે છે; રોગ, નિંદા, નિર્ધનતા, પુત્રવિયોગ, વગેરે થતાં અરતિ કરે છે; પુણ્ય, પાપ બન્ને બંધનકર્તા છે, પણ તેમ નહિ માનીને, પુણ્યને હિતકર માને છે: તત્ત્વદૃષ્ટિથી તો પુણ્ય-પાપ બન્ને અહિતકર જ છે પરંતુ અજ્ઞાની એવું નિર્ધારરૂપ માનતો નથી તે બંધતત્ત્વની ઊંધી શ્રદ્ધા છે.

૨. સંવર તત્ત્વની ભૂલ:—નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર તેજ જીવને હિતકારી છે, સ્વરૂપમાં સ્થિરતાવડે રાગનો જેટલો સ્વભાવ તે વૈરાગ્ય છે, અને તે સુખના કારણરૂપ છે, છતાં અજ્ઞાની જીવ તેને કષ્ટદાતા માને છે. આ સંવરતત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા છે.

નિર્જરા અને મોક્ષની વિપરીત શ્રદ્ધા અને અગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાન:—

રોકે ન ચાહ નિજશક્તિ ખોય, શિવરૂપ નિરાકુલતા ન જોય;
યાહી પ્રતીતિજુત કછુક જ્ઞાન, સો દુઃખદાયક અજ્ઞાન જાન. ૭.

---

* અનંતદર્શન, અનંતજ્ઞાન, અનંતસુખ અને અનંતવીર્ય જ આત્માનું ખરૂં સ્વરૂપ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અન્વયાર્થ:—[મિથ્યાદૃષ્ટિ પ્રાણી] (નિજશકિત) પોતાના આત્માની શકિત (ખોય) ખોઇને (ચાહ) ઇચ્છાને (ન રોકે) રોકતો નથી, અને (નિરાકુલતા) આકુલતાના અભાવને (શિવરૂપ) મોક્ષનું સ્વરૂપ (ન જોય) માનતો નથી. (યહ) આ (પ્રતીતિજુત) ખોટી માન્યતા સહિત (કછુક જ્ઞાન) જે કાંઈ જ્ઞાન છે (સો) તે (દુ:ખદાયક) કષ્ટને આપનારુ (અજ્ઞાન) અગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાન છે એમ (જાન) સમજવું.

ભાવાર્થ:—૧. નિર્જરા તત્ત્વમાં ભૂલ:—આત્મામાં આંશિક શુદ્ધિની વૃદ્ધિ અને અશુદ્ધિની હાનિ થવી તેને સંવરપૂર્વક નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનપૂર્વકજ હોઈ શકે છે. જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપમાં સ્થિર થવાથી શુભ-અશુભ ઇચ્છાનો નિરોધ થાય છે તે તપ છે. તપ બે પ્રકારના છે: (૧) બાળતપ, (૨) સમ્યક્ તપ, અજ્ઞાનદશામાં જે તપ કરવામાં આવે છે તે બાળતપ છે, તેનાથી કદી સાચી નિર્જરા થતી નથી, પણ આત્મસ્વરૂપમાં સમ્યક્ પ્રકારે સ્થિરતા અનુસાર જેટલો શુભ-અશુભ ઇચ્છાનો અભાવ થાય છે તે સાચી નિર્જરા છે-સમ્યક્ તપ છે. પણ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ એમ માનતો નથી. પોતાની અનંત જ્ઞાનાદિ શક્તિને ભૂલે છે, પરાશ્રયમાં સુખ માને છે, શુભાશુભ ઇચ્છા અને પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોની ચાહને રોકતો નથી. આ નિર્જરાતત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા છે.

૨. મોક્ષ તત્ત્વની ભૂલ:—પૂર્ણ નિરાકુળ આત્મિક સુખની પ્રાપ્તિ અર્થાત્ જીવની સંપૂર્ણ શુદ્ધતા તે મોક્ષનું સ્વરૂપ છે, અને તેજ ખરું સુખ છે, પણ અજ્ઞાની તેમ માનતો નથી.

મોક્ષ થતાં તેજમાં તેજ મળી જાય અથવા ત્યાં શરીર, ઇન્દ્રિયો અને તેના વિષયો વિના સુખ કેમ હોઈ શકે? ત્યાંથી ફરી

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અવતાર લેવો પડે વગેરે. એમ મોક્ષદશામાં નિરાકુળપણું માનતો નથી તે મોક્ષ તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા છે.

૩. અજ્ઞાનઃ—અગૃહીત મિથ્યાદર્શન હોય ત્યાં જે કંઈ જ્ઞાન હોય તેને અગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાન કહે છે. તે મહાન દુઃખદાતા છે. તે ઉપદેશાદિ બાહ્ય નિમિત્તોના આલંબન વડે નવું ગ્રહ્યું નથી અનાદિનું છે તેથી તેને અગૃહીત (સ્વાભાવિક-નિસર્ગજ) મિથ્યાજ્ઞાન કહે છે. ૭.

અગૃહીત મિથ્યાચારિત્ર (કુચારિત્ર)નું લક્ષણઃ—

ઇન જુત વિષયનિ મેં જો પ્રવૃત્ત, તાકો જાનો મિથ્યાચરિત્ત;
યોં મિથ્યાત્વાદિ નિસર્ગ જેહ, અબ જે ગૃહીત સુનિયે સુ તેહ. ૮.

અન્વયાર્થઃ—(જો) જે (વિષયનિમેં) પાંચ ઇંદ્રિયોના વિષયોમાં (ઇનજુત) અગૃહીત મિથ્યાદર્શન અને અગૃહિત મિથ્યાજ્ઞાન સહિત (પ્રવૃત્ત) પ્રવૃત્તિ કરે છે (તાકો) તેને (મિથ્યાચરિત્ત) અગૃહીત મિથ્યાચારિત્ર (જાનો) સમજો. (યોં) આ પ્રમાણે (નિસર્ગ) અગૃહીત (મિથ્યાત્વાદિ) મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાચારિત્રનું [વર્ણન કરવામાં આવ્યું] (અબ) હવે [જે] જે (ગૃહીત) ગૃહીત [મિથ્યાદર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર] છે (તેહ) તેને (સુનીયે) સાંભળો.

ભાવાર્થઃ—અગૃહીત મિથ્યાદર્શન અને અગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાન સહિત પાંચ ઇંદ્રિયોનાં વિષયો પ્રત્યે પ્રવૃત્તિ કરવી તેને અગૃહીત મિથ્યાચારિત્ર કહેવામાં આવે છે. આ ત્રણેયને દુઃખના કારણ જાણી તત્ત્વજ્ઞાનવડે તેનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. ૮.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ગૃહીત-મિથ્યાદર્શન અને કુગુરુનાં લક્ષણ:—

જો કુગુરુ કુદેવ કુધર્મ સેવ, પોષૈ ચિર દર્શનમોહ એવ;
અંતર રાગાદિક ધરૈં જેહ, બાહર ધન અંબરતૈં સનેહ. ૯.

ગાથા ૧૦ [પૂર્વાર્ધ]

ધારૈં કુલિંગ લહિ મહત ભાવ, તે કુગુરુ જન્મજલ ઉપલ નાવ;

અન્વયાર્થ:—(જો) જે (કુગુરુ) ખોટા ગુરુની (કુદેવ) ખોટા દેવની અને (કુધર્મ) ખોટા ધર્મની (સેવ) સેવા કરે છે, તે (ચિર) ઘણાં લાંબા સમય સુધી (દર્શનમોહ) મિથ્યાદર્શન (એવ) જ (પોષૈ) પોષે છે. (જેહ) જે (અંતર) અંતરમાં (રાગાદિક) મિથ્યાત્વ રાગદ્વેષ આદિ (ધરૈં) ધારણ કરે છે અને (બાહર) બહારથી (ધન અંબરતૈં) ધન અને કપડાં વગેરે ઉપર (સનેહ) પ્રેમ રાખે છે, અને (મહંતભાવ) મહાત્માપણાનો ભાવ (લહી) ગ્રહણ કરીને (કુલિંગ) ખોટા વેષોને (ધારૈં) ધારણ કરે છે તે (કુગુરુ) કુગુરુ કહેવાય છે અને તે કુગુરુ (જન્મજલ) સંસારરૂપી સમુદ્રમાં (ઉપલ નાવ) પત્થરની નૌકા સમાન છે.

ભાવાર્થ:—કુગુરુ, કુદેવ અને કુધર્મની સેવા કરવાથી ઘણાં કાળ સુધી મિથ્યાત્વનુ જ પોષણ થાય છે એટલે કે કુગુરુ, કુદેવ અને કુધર્મનું સેવન જ ગૃહીત મિથ્યાદર્શન કહેવાય છે.

પરિગ્રહ બે પ્રકારના છે, એક અંતરંગ અને બીજો બહિરંગ; મિથ્યાત્વ, રાગ, દ્વેષ વગેરે અંતરંગ પરિગ્રહ છે અને વસ્ત્ર, પાત્ર, ધન, મકાન વગેરે બહિરંગ પરિગ્રહ છે. વસ્ત્રાદિસહિત હોવા છતાં પોતાને જિનલિંગધારક માને છે તે કુગુરુ છે. "જિનમાર્ગમાં ત્રણ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

લિંગ તો શ્રદ્ધાપૂર્વક છે. એક તો જિનસ્વરૂપ-નિર્ગ્રંથ દિગંબર મુનિલિંગ, બીજું ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવકરૂપ ૧૦ મી ૧૧ મી પ્રતિમાધારક શ્રાવકલિંગ અને ત્રીજું આર્યિકાઓનું રૂપ એ સ્ત્રીઓનું લિંગ, એ ત્રણ સિવાય કોઈ ચોથું લિંગ સમ્યગ્દર્શનસ્વરૂપ નથી. માટે એ ત્રણ લિંગ વિના અન્ય લિંગને જે માને છે તેને જિનમતની શ્રદ્ધા નથી પણ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. (દર્શનપાહુડ ગા. ૧૮)" માટે જે કુલિંગના ધારક છે, મિથ્યાત્વાદિ અંતરંગ તથા વસ્ત્રાદિ બહિરંગ પરિગ્રહ સહિત છે, પોતાને મુનિ માને છે, મનાવે છે તે કુગુરુ છે. જેવી રીતે પત્થરની નાવ પોતે ડૂબે છે તથા તેમાં બેસનારા પણ બૂડે છે. એ રીતે કુગુરુ પણ પોતે સંસારસમુદ્રમાં ડૂબે છે. અને તેને વંદન, સેવા, ભક્તિ; કરનારાઓ પણ અનંત સંસારમાં ડૂબે છે, અર્થાત કુગુરુની શ્રદ્ધા, ભક્તિ, પૂજા, વિનય તથા અનુમોદના કરવાથી ગૃહીત મિથ્યાત્વનું સેવન થાય છે અને તેથી જીવ અનંતકાળ ભવભ્રમણ કરે છે. ૯.

ગાથા ૧૦ [ઉત્તરાર્ધ]

કુદેવ (મિથ્યા દેવ)નું સ્વરૂપ.

જો રાગદ્વેષ મલ કરિ મલીન, વનિતાગદાદિજુત ચિહ્ન ચીન;

ગાથા ૧૧ [પૂર્વાર્ધ]

તે હૈં કુદેવ તિનકી જુ સેવ, શઠ કરત ન તિન ભવભ્રમણ છેવ. ૧૦.

અન્વયાર્થ:—(જો) જે (રાગદ્વેષ) રાગ અને દ્વેષરૂપી (મલકરિ) મેલથી (મલીન) મલિન છે અને (વનિતા) સ્ત્રી તથા (ગદાદિજુત) ગદા વગેરે (ચિહ્ન) ચિહ્નોથી (ચીન) ઓળખાય છે (તે) તે (કુદેવ) ખોટા દેવ છે (તિનકી) તે કુદેવની (જુ) જે (શઠ) મૂર્ખ (સેવ) સેવા (કરતે હૈં) કરે છે. (તિન) તેનું (ભવભ્રમણ) સંસારમાં ભટકવું (નછેવ) મટતું નથી.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાવાર્થ:—જે રાગ અને દ્વેષરૂપી મેલથી મેલાં (રાગી–દ્વેષી) છે અને સ્ત્રી, ગદા, આભૂષણ વગેરેથી જેને ઓળખી શકાય છે તે 'કુદેવ'* કહેવાય છે. જે અજ્ઞાની આવા કુદેવોની સેવા, (પૂજા, ભક્તિ અને વિનય) કરે છે તે આ સંસારનો અંત કરી શકતા નથી એટલે કે તેને અનંતકાળ સુધી ભવભ્રમણ મટતું નથી.

ગાથા ૧૧ [ઉત્તરાર્ધ]

કુધર્મ અને ગૃહીત મિથ્યાદર્શનનું સંક્ષિપ્ત લક્ષણ:—

રાગાદિ ભાવહિંસા સમેત, દર્વિત ત્રસ થાવર મરણ ખેત. ૧૧.
જે ક્રિયા તિન્હેં જાનહુ કુધર્મ, તિન સરધૈ જીવ લહૈ અશર્મ;
યાકૂં ગૃહીત મિથ્યાત્વ જાન, અબ સુન ગૃહીત જો હૈ અજ્ઞાન. ૧૨.

અન્વયાર્થ:—(રાગાદિ) રાગ અને દ્વેષ વગેરે (ભાવહિંસા) ભાવહિંસા (સમેત) સાથે [તથા] (ત્રસ) ત્રસ અને (થાવર) સ્થાવરના (મરણ) ઘાતનું (ખેત) સ્થાન (દર્વિત) દ્રવ્ય હિંસા (સમેત) સહિત (જે) જે (ક્રિયા) ક્રિયાઓ [છે] (તિન્હૈં) તેને (કુધર્મ) મિથ્યાધર્મ (જાનહુ) જાણવો જોઈએ. (તિન) તેને (સરધૈ) શ્રદ્ધવાથી (જીવ) પ્રાણી (અશર્મ) દુઃખ (લહૈ) પામે છે. (યાકૂ) આ કુગુરુ, કુદેવ અને કુધર્મને શ્રદ્ધવા તેને (ગૃહીત મિથ્યાત્વ) ગૃહીત મિથ્યા-

---

* સુદેવ=અરિહંત–પરમેષ્ટી; દેવ–ભવનવાસી વગેરે દેવ.

કુદેવ=હરિ, હર આદિ; અદેવ–પીપળો, તુલસી, લકડબાબા વગેરે કલ્પિત દેવ, જે કોઈ સરાગી દેવી–અથવા દેવ છે તે વંદન–પૂજનને યોગ્ય નથી.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

દર્શન જાણવું (અબ) હવે (ગૃહીત) ગૃહીત (અજ્ઞાન) મિથ્યાજ્ઞાન (જો હૈ) જેને કહેવામાં આવે છે તેનું વર્ણન (સુન) સાંભળો.

ભાવાર્થ:—જે ધર્મમાં મિથ્યાત્વ તથા રાગાદિરૂપ ભાવહિંસા તથા ત્રસ અને સ્થાવર જીવોના ઘાતરૂપ દ્રવ્યહિંસાને ધર્મ માનવામાં આવે છે તેને કુધર્મ કહેવામાં આવે છે. જે પ્રાણી આ કુધર્મની શ્રદ્ધા કરે છે તે દુઃખ પામે છે. આ ખોટા ગુરુ, દેવ અને ધર્મની શ્રદ્ધા કરવી તેને 'ગૃહીત મિથ્યાદર્શન' કહે છે. આ પરોપદેશ વગેરે બાહ્ય કારણના આશ્રયથી ગ્રહણ કરવામાં આવે છે તેથી 'ગૃહીત' કહેવાય છે. હવે ગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાનનું વર્ણન કરવામાં આવે છે.

ગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાનનું લક્ષણ:—

એકાન્તવાદ-દૂષિત સમસ્ત, વિષયાદિક પોષક અપ્રશસ્ત;
કપિલાદિ રચિત શ્રુતકો અભ્યાસ, સો હૈ કુબોધ બહુ દેન ત્રાસ. ૧૩.

અન્વયાર્થ:—(એકાન્તવાદ) એકાન્તરૂપ કથનથી (દૂષિત) ખોટાં (વિષયાદિક) [અને] પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય વગેરેને (પોષક) પુષ્ટિ કરવાવાળાં (કપિલાદિરચિત) કપિલ વગેરેએ બનાવેલાં (અપ્રશસ્ત) ખોટાં (સમસ્ત) બધાં (શ્રુત કો) શાસ્ત્રોને (અભ્યાસ) પઢવાં, પઢાવવાં, સાંભળવાં અને સંભળાવવાં (સો) તે (કુબોધ) મિથ્યાજ્ઞાન [છે; તે] (બહુ) ઘણાં (ત્રાસ) દુઃખને (દેન) આપવાવાળું છે.

ભાવાર્થ:—૧. વસ્તુ અનેક ધર્માત્મક છે તેમાંથી કોઈ પણ એક જ ધર્મને આખી વસ્તુ કહેવાના કારણથી દૂષિત (મિથ્યા) તથા વિષય કષાય આદિને પુષ્ટ કરવાવાળાં કુગુરુઓનાં બનાવેલાં સર્વ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0. In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પ્રકારનાં ખોટાં શાસ્ત્રોને ધર્મબુદ્ધિથી લખવાં–લખાવવાં, ભણવાં–ભણાવવાં; સાંભળવાં અને સંભળાવવાં તેને ગૃહીત–મિથ્યાજ્ઞાન કહે છે.

૨. જે શાસ્ત્ર જગતમાં સર્વથા નિત્ય, એક, અદ્વૈત અને સર્વવ્યાપક બ્રહ્મમાત્ર વસ્તુ છે, અન્ય કોઈ પદાર્થ નથી, એમ વર્ણન કરે છે.

૩. વસ્તુને સર્વથા ક્ષણિક–અનિત્ય, અથવા (૪) ગુણ–ગુણી સર્વથા જુદા છે, કોઈ ગુણના સંયોગથી વસ્તુ છે એમ કથન કરે, અથવા (૫) જગતનો કોઈ કર્તા, હર્તા અને નિયંતા છે એમ વર્ણન કરે, અથવા (૬) દયા, દાન, મહાવ્રતાદિના શુભ ભાવ જે પુણ્યાસ્રવ છે તેનાથી તથા મુનિને આહાર દેવાના શુભ ભાવથી સંસાર પરીત (ટૂંકો, મર્યાદિત) થવો; તથા ઉપદેશ દેવાના શુભ ભાવથી ધર્મ થાય વગેરે જેમાં વિપરીત કથન છે, તે શાસ્ત્રો એકાન્ત અને અપ્રશસ્ત હોવાથી કુશાસ્ત્ર છે. કેમકે તેમાં પ્રયોજનભૂત સાત તત્ત્વનું યથાર્થપણું નથી. જ્યાં એક તત્ત્વની ભૂલ હોય ત્યાં સાતે તત્ત્વોની ભૂલ હોય જ, એમ સમજવું.

ગૃહીત મિથ્યાચારિત્રનું લક્ષણ:—

જો ખ્યાતિ લાભ પૂજાદિ ચાહ, ધરિ કરન વિવિધ વિધ દેહદાહ;
આતમ અનાત્મ કે જ્ઞાનહીન, જે જે કરની તન કરન છીન. ૧૪.

અન્વયાર્થ:—(જો) જે (ખ્યાતિ) પ્રસિદ્ધતા (લાભ) ફાયદો અને (પૂજાદિ) માન્યતા અને આદર વગેરેની (ચાહ ધરિ) ઇચ્છા કરીને (દેહદાહ) શરીરને પીડા કરવાવાળાં (આતમ અનાત્મકે) આત્મા અને પરવસ્તુઓના (જ્ઞાનહીન) ભેદજ્ઞાનથી રહિત (તન) શરીરને (છીન) ક્ષીણ (કરને) કરવાવાળી (વિવિધ વિધ) અનેક

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પ્રકારની (જે જે કરની) જે જે ક્રિયાઓ છે તે બધી (મિથ્યા-ચારિત્ર) મિથ્યાચારિત્ર કહેવાય છે.

ભાવાર્થ:—શરીર અને આત્માનું ભેદવિજ્ઞાન નહિ હોવાથી યશ, ધન, દોલત, આદર-સત્કાર, વગેરેની ઇચ્છાથી માન આદિ કષાયને વશીભૂત થઈને શરીરને ક્ષીણ કરવાવાળી અનેક પ્રકારની ક્રિયાઓ કરે છે તેને 'ગૃહીત મિથ્યાચારિત્ર' કહે છે.

મિથ્યાચારિત્રના ત્યાગનો અને આત્મહિતમાં લાગવાનો ઉપદેશ:—

તે સબ મિથ્યા-ચારિત્ર ત્યાગ, અબ આતમ કે હિત પંથ લાગ;
જગજાલ ભ્રમણ કો દેહુ ત્યાગ, અબ દૌલત! નિજ આતમ સુપાગ. ૧૫.

અન્વયાર્થ:—(તે) તે (સબ) બધાં (મિથ્યાચારિત્ર) મિથ્યા-ચારિત્રને (ત્યાગ) છોડીને (અબ) હવે (આતમકે) આત્માના (હિત) કલ્યાણના (પંથ) માર્ગે (લાગી) લાગી જાઓ, (જગજાલ) સંસારની જાળમાં (ભ્રમણકો) ભટકવાનો (ત્યાગ દેહુ) ત્યાગ કરો (દૌલત) હે દૌલતરામ! (નિજ આતમ) પોતાના આત્મામાં (અબ) હવે (સુપાગ) સારી રીતે લીન થાઓ.

ભાવાર્થ:—આત્મહિતૈષી જીવે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ગ્રહણ કરીને-ગૃહીત મિથ્યાદર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર તથા અગૃહીત મિથ્યાદર્શન-મિથ્યાજ્ઞાન-મિથ્યાચારિત્રનો ત્યાગ કરીને, આત્મકલ્યાણના માર્ગમાં લાગવું જોઇએ. પંડિત શ્રી દૌલતરામજી પોતાના આત્માને સંબોધી કહે છે કે હે આત્મન્! પરાશ્રયરૂપ સંસાર અર્થાત્ પુણ્ય-પાપમાં ભટકવું છોડી દઈને સાવધાનીથી આત્મસ્વરૂપમાં લીન થા.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

બીજી ઢાળનો સારાંશ.

૧. આ જીવ મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાચારિત્રને વશ થઈને ચાર ગતિમાં વારંવાર પરિભ્રમણ કરીને પ્રત્યેક સમયે અનંત દુઃખો ભોગવી રહ્યો છે. જ્યાં સુધી દેહાદિથી ભિન્ન પોતાના આત્માની સાચી સમજણ અને રાગાદિનો અભાવ નહિ થાય ત્યાંસુધી સુખ, શાંતિ અને આત્માનો ઉદ્ધાર થઈ શકતો નથી.

૨. આત્મહિત માટે (સુખી થવા માટે) પ્રથમ (૧) સાચા દેવ, ગુરુ અને ધર્મની યથાર્થ પ્રતીતિ, (૨) જીવાદિ સાત તત્ત્વની યથાર્થ પ્રતીતિ, (૩) સ્વ-પરના સ્વરૂપની શ્રધ્ધા, (૪) નિજ શુધ્ધાત્માના પ્રતિભાસરૂપ આત્માની શ્રધ્ધા. આ ચાર લક્ષણોના અવિનાભાવ સહિતની સત્ય શ્રધ્ધા (નિશ્ચય-સમ્યગ્દર્શન) જ્યાં સુધી જીવ પ્રગટ ન કરે ત્યાં સુધી જીવ (આત્મા)નો ઉધ્ધાર થઈ શકે નહિ અર્થાત્ ધર્મની શરુઆત પણ થઈ શકે નહિ, અને ત્યાં સુધી આત્માને અંશમાત્ર સુખ પ્રગટે નહિ.

૩. સાત તત્ત્વની ખોટી શ્રધ્ધા કરવી તેને મિથ્યાદર્શન કહે છે, અને તેના કારણે આત્માના સ્વરૂપ વિષે વિપરીત શ્રદ્ધા કરીને જ્ઞાનાવરણીય આદિ દ્રવ્યકર્મ, શરીરાદિ નોકર્મ તથા પુણ્ય-પાપ-રાગાદિ મલિનભાવમાં એકતાબુદ્ધિ-કર્તાબુદ્ધિ છે; અને તેથી શુભરાગ અને પુણ્ય હિતકર છે, શરીરાદિ પર-પદાર્થની અવસ્થા (ક્રિયા) હું કરી શકું છું, પર મને લાભ-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

નુકસાન કરી શકે છે, અને હું પરનું કાંઈ કરી શકું છું, આમ માનતો હોવાથી તેને સત્–અસત્નો યથાર્થ વિવેક હોતો જ નથી. અને સાચું સુખ તથા હિતરૂપ શ્રદ્ધા–જ્ઞાન–ચારિત્ર પોતાના આત્માના જ આશ્રયે હોય છે તેની તેને ખબર હોતી નથી.

૪. વળી કુદેવ–કુગુરુ–કુશાસ્ત્ર અને કુધર્મની શ્રદ્ધા, પૂજા, સેવા અને વિનય કરવાની જે જે પ્રવૃત્તિ છે તે પોતાના મિથ્યાત્વાદિના મહાન દોષોની પોષણ કરનારી હોવાથી દુઃખદાયક છે, અનંત સંસારભ્રમણનું કારણ છે. જે જીવ તેનું સેવન કરે છે, કર્તવ્ય સમજે છે તે દુર્લભ મનુષ્ય જીવનને નષ્ટ કરે છે.

૫. અગૃહીત મિથ્યાદર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર જીવને અનાદિ કાળથી હોય છે, વળી તે મનુષ્ય થયા પછી કુશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી, અથવા કુગુરુનો ઉપદેશ સ્વીકારી, ગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાન–મિથ્યાશ્રધ્ધા ધારણ કરે છે. તથા તે કુમતને અનુસરી મિથ્યાક્રિયા કરે છે તે ગૃહીત મિથ્યાચારિત્ર છે. માટે જીવે સારી રીતે સાવધાન થઈને ગૃહીત અને અગૃહીત બન્ને પ્રકારના મિથ્યાભાવો છોડવા યોગ્ય છે અને એનો યથાર્થ નિર્ણય કરી, નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કરવું જોઈએ. મિથ્યાભાવોનું સેવન કરી કરીને, સંસારમાં ભટકી, અનંત જન્મ ધારણ કરી અનંતકાળ ગુમાવ્યો. હવે તો સાવધાન થઈને આત્મોધ્ધાર કરવો જોઈએ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

બીજી ઢાળનો ભેદસંગ્રહ

ઇન્દ્રિય વિષય:—સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ણ અને શબ્દ.
તત્ત્વ:—જીવ, અજીવ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ.
દ્રવ્ય:—જીવ, પુદ્‌ગલ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાળ.
મિથ્યાદર્શન:—ગૃહીત, અગૃહીત.
મિથ્યાજ્ઞાન:—ગૃહીત (બાહ્ય કારણ પ્રાપ્ત); અગૃહીત (નિસર્ગજ).
મિથ્યાચારિત્ર:—ગૃહીત અને અગૃહીત (નિસર્ગજ).
મહાદુ:ખ:—સ્વરૂપની અણસમજણ; મિથ્યાત્વ.
વિમાનવાસી:—કલ્પોપપન્ન અને કલ્પાતીત.

દ્વિતીય ઢાળનો લક્ષણસંગ્રહ.

અનેકાન્ત:—પ્રત્યેક વસ્તુમાં વસ્તુપણાની સિદ્ધિ (સાબિતી) કરવાવાળી અસ્તિત્વ, નાસ્તિત્વ આદિ પરસ્પર વિરુદ્ધ બે શક્તિઓનું એક સાથે પ્રકાશિત થવું તે. (આત્મા સદાય સ્વરૂપે છે–પરરૂપે નથી એવી જે દૃષ્ટિ તે અનેકાન્ત દૃષ્ટિ છે.)

અમૂર્તિક:—રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ વિનાની વસ્તુ.

આત્મા:—જાણવું અને દેખવું અથવા જ્ઞાન–દર્શન શક્તિવાળી વસ્તુને આત્મા કહેવામાં આવે છે; જે સદાય જાણે અને જાણવારૂપે પરિણમે તેને જીવ અથવાં આત્મા કહે છે.

ઉપયોગ:—જીવની જ્ઞાન–દર્શન અથવા જાણવા–દેખવાની શક્તિનો વ્યાપાર.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

એકાન્તવાદઃ—અનેક ધર્મોની સત્તાની અપેક્ષા નહિ કરતાં, વસ્તુને એક જ રૂપથી નિરૂપણ કરવી.

દર્શનમોહઃ—આત્માના સ્વરૂપની વિપરીત શ્રધ્ધા.

દ્રવ્યહિંસાઃ—ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓનો ઘાત કરવો.

ભાવહિંસા*ઃ—મિથ્યાત્વ-રાગ અને દ્વેષ વગેરે વિકારોની ઉત્પત્તિ.

મિથ્યાદર્શનઃ--જીવાદિ તત્ત્વોની વિપરીત શ્રધ્ધા.

મૂર્તિકઃ—રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ સહિત વસ્તુ.

અન્તર પ્રદર્શન.

૧. આત્મા અને જીવમાં કાંઈ અંતર નથી, પર્યાયવાચક શબ્દ છે.

૨. અગૃહીત (નિસર્ગજ) તો ઉપદેશાદિના નિમિત્ત વિના થાય છે, પરંતુ ગૃહીતમાં ઉપદેશાદિ નિમિત્ત હોય છે.

૩. મિથ્યાત્વ અને મિથ્યાદર્શનમાં કાંઈ તફાવત નથી માત્ર બંને પર્યાયવાચક શબ્દો છે.

૪. સુગુરુમાં મિથ્યાત્વાદિ દોષ હોતા નથી પરંતુ કુગુરુમાં હોય છે, વિદ્યાગુરુ તે સુગુરુ અને કુગુરુથી જુદી વ્યક્તિ છે. મોક્ષ-માર્ગના પ્રસંગમાં મુક્તિમાર્ગના પ્રદર્શક સુગુરુથી તાત્પર્ય છે.

---

* अपादुर्भावः खलु रागादीनां भवत्यहिंसेति ।
तेषामेवोत्पत्ति-र्हिंसेति जिनागमस्य संक्षेपः ॥
॥ पु० सिं० ॥ ४४ ॥

અર્થઃ—ખરેખર રાગાદિ ભાવોનું પ્રગટ ન થવું તે અહિંસા છે અને તે રાગાદિ ભાવોની ઉત્પત્તિ થવી તે હિંસા છે એવું જૈનશાસ્ત્રનું ટૂંકું રહસ્ય છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

બીજી ઢાળની પ્રશ્નાવલી

૧. અગૃહીતમિથ્યાચારિત્ર, અગૃહીતમિથ્યાજ્ઞાન, અગૃહીતમિથ્યાદર્શન, કુદેવ, કુગુરુ, કુધર્મ, ગૃહીતમિથ્યાદર્શન, ગૃહીતમિથ્યાજ્ઞાન, ગૃહીતમિથ્યાચારિત્ર; છ દ્રવ્યો અને મિથ્યાદૃષ્ટિની અપેક્ષાએ જીવાદિ એ બધાનું લક્ષણ બતાવો.

૨. મિથ્યાત્વ અને મિથ્યાદર્શનમાં, અગૃહીત (નિસર્ગજ) અને ગૃહીત (બાહ્ય કારણોથી નવું ગ્રહેલ) તેમાં, આત્મા અને જીવમાં, અને સુગુરુ, કુગુરુ અને વિદ્યાગુરુમાં શો તફાવત છે તે દર્શાવો.

૩. અગૃહીતનું નામાન્તર, આત્મહિતનો માર્ગ, એકેન્દ્રિયને જ્ઞાન ન માનવાથી નુકસાન, કુદેવ વગેરેની સેવાથી હાનિ; બીજી ઢાળમાં કહેવાયેલી હકીકત, મરણ વખતે જીવને નીકળતા નહીં દેખવાનું કારણ, મિથ્યાદૃષ્ટિની રુચિ, મિથ્યાદૃષ્ટિની અરુચિ, મિથ્યાદર્શન–જ્ઞાન–ચારિત્રની સત્તાનો કાળ, મિથ્યાદૃષ્ટિને દુઃખ આપનારી વસ્તુ, મિથ્યા–ધાર્મિક કાર્યો કરવાથી હાનિ, અને સાત તત્ત્વોની વિપરીત શ્રદ્ધાના પ્રકાર વગેરેનું સ્પષ્ટ વર્ણન કરો.

૪ આત્મહિત, આત્મશકિતનું વિસ્મરણ, ગૃહીતમિથ્યાત્વ, જીવતત્ત્વની ઓળખાણ ન થવામાં કોનો દોષ, તત્ત્વનું પ્રયોજન, દુઃખ, મોક્ષ સુખની અપ્રાપ્તિ અને સંસાર પરિભ્રમણના કારણો દર્શાવો.

૫ મિથ્યાદૃષ્ટિનો આત્મા, જન્મ અને મરણ, કષ્ટદાયક વસ્તુ વગેરેના વિચાર દેખાડો.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૬ કુગુરુ અને મિથ્યાચારિત્ર વગેરેના દૃષ્ટાંત દેખાડો-ધર્મ માટે પ્રથમ વ્યવહાર કે નિશ્ચય?

૭ કુગુરુ-સેવન, કુધર્મ-સેવન અને રાગાદિક ભાવો વગેરેનું ફળ બતાવો. મિથ્યાત્વ ઉપર એક લેખ લખો. અનેકાન્ત શું છે? રાગ તો બાધક જ છે છતાં વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગને (શુભ રાગને) નિશ્ચયનો હેતુ કેમ કહ્યો?

૮ અમુક શબ્દ, ચરણ અથવા છન્દના અર્થ અને ભાવાર્થ બતાવો. બીજી ઢાળનો સારાંશ કહો.

——::——

ત્રીજી ઢાળ

નરેન્દ્ર છંદ (જોગીદાસા)

આત્મહિત, સાચું સુખ અને બે પ્રકારે મોક્ષમાર્ગનું કથન:—

આતમ કો હિત હૈ સુખ, સો સુખ આકુલતા-વિન કહિયે;
આકુલતા શિવમાંહિ ન તાતૈં, શિવ-મગ લાગ્યો ચહિયે.
સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચરન શિવ, મગ સો દુવિધ વિચારો,
જો સત્યારથ-રૂપ સો નિશ્ચય, કારણ સો વ્યવહારો. ૧.

અન્વયાર્થ:—(આતમકો) આત્માનું (હિત) કલ્યાણ (હૈ) છે (સુખ) સુખની પ્રાપ્તિ, (સો સુખ) તે સુખ (આકુલતા વિન) આકુલતા વગરનું (કહિયે) કહેવાય છે. (આકુલતા) આકુળતા

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

(શિવમાંહિ) મોક્ષમાં (ન) નથી (તાતૈં) તેથી (શિવ-મગ) મોક્ષ-માર્ગમાં (લાગ્યો) લાગવું (ચહિયે) જોઇએ (સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચરન) સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ ત્રણેની એકતા તે (શિવમગ) મોક્ષનો માર્ગ છે. (સો) તે મોક્ષમાર્ગનો (દુવિધ) બે પ્રકારથી (વિચારો) વિચાર કરવો કે, (જો) જે (સત્યારથરૂપ) વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે (સો) તે (નિશ્ચય) નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે અને (કારણ) જે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગનું નિમિત્ત કારણ છે (સો) તેને (વ્યવહારો) વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ કહે છે.

ભાવાર્થ:—૧. સમ્યક્ચારિત્ર, નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન પૂર્વક જ હોય છે. જીવને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન સાથે જ સમ્યગ્ ભાવશ્રુતજ્ઞાન થાય છે. અને નિશ્ચયનય તથા વ્યવહારનય એ બન્ને સમ્યક્ શ્રુતજ્ઞાનના અવયવો (અંશો) છે, તેથી મિથ્યાદૃષ્ટિને નિશ્ચય કે વ્યવહારનય હોઈ શકે જ નહીં, માટે 'વ્યવહારનય પ્રથમ હોય અને નિશ્ચયનય પછી પ્રગટે' એમ માનનારને નયોના સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન નથી.

૨. વળી નય નિરપેક્ષ હોતા નથી, નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ થયા પહેલાં જો વ્યવહારનય હોય તો નિશ્ચયનયની અપેક્ષા વિનાનો નિરપેક્ષનય થયો; વળી પ્રથમ એકલો વ્યવહારનય હોય તો અજ્ઞાનદશામાં સમ્યગ્નય માનવો પડે, પણ "निरपेक्षानयाः मिथ्या सापेक्षावस्तु तेऽर्थकृत्" (આપ્તમીમાંસા શ્લોક ૧૦૮) એવું આગમનું વચન છે. માટે અજ્ઞાનદશામાં કોઈ જીવને વ્યવહારનય હોઈ શકે નહિ પણ વ્યવહારાભાસ અથવા નિશ્ચયાભાસરૂપ મિથ્યાનય હોઈ શકે.

૩. જીવ નિજ જ્ઞાયક સ્વભાવના આશ્રયવડે નિશ્ચય રત્નત્રય (મોક્ષમાર્ગ) પ્રગટ કરે ત્યારે સર્વજ્ઞ કથિત નવ તત્ત્વો, સાચા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા સંબંધી રાગમિશ્રિત વિચારો અને મંદ કષાયરૂપ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

શુભ ભાવ તે જીવને જે પૂર્વે હતો તેને ભૂતનૈગમનયથી વ્યવહાર કારણ કહેવામાં આવે છે. (પરમાત્મપ્રકાશ અ. ૨ ગાથા ૧૪ ની ટીકા). વળી તે જ જીવને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનની ભૂમિકામાં શુભ રાગ અને નિમિત્તો કેવા પ્રકારના હોય, તેનું સહચરપણું બતાવવા—વર્તમાન શુભ રાગને વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ કહ્યો; તેમ કહેવાનું કારણ એ છે કે તેથી જુદા પ્રકારના (વિરુદ્ધ) નિમિત્તો તે દશામાં કોઈને હોઈ શકે નહિ; એ પ્રકારે નિમિત્ત-વ્યવહાર હોય છે તો પણ તે ખરું કારણ નથી.

૪. આત્મા પોતે જ સુખ સ્વરૂપ છે તેથી આત્માના આશ્રયે જ સુખ પ્રગટ થઈ શકે છે, પણ કોઈ નિમિત્ત કે વ્યવહારના આશ્રયે સુખ પ્રગટ થઈ શકે નહિ.

૫. મોક્ષમાર્ગ તો એક જ છે. તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન—જ્ઞાન—ચારિત્રની એકતારૂપે છે. (પ્રવચનસાર ગાથા ૮૨—૧૯૯ તથા મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃષ્ઠ ૩૧૫).

૬. "હવે મોક્ષમાર્ગ તો કાંઈ બે નથી પણ મોક્ષમાર્ગનું નિરૂપણ બે પ્રકારથી છે. જ્યાં સાચા મોક્ષમાર્ગને મોક્ષમાર્ગ નિરૂપણ કર્યો છે તે નિશ્ચયમોક્ષમાર્ગ છે. તથા જ્યાં જે મોક્ષમાર્ગ તો નથી પરંતુ મોક્ષમાર્ગનું નિમિત્ત છે વા સહચારી છે ત્યાં તેને ઉપચારથી મોક્ષમાર્ગ કહીએ તે વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ છે; કારણ કે નિશ્ચય-વ્યવહારનું સર્વત્ર એવું જ લક્ષણ છે અર્થાત્ સાચું નિરૂપણ તે નિશ્ચય તથા ઉપચાર નિરૂપણ તે વ્યવહાર. માટે નિરૂપણની અપેક્ષાએ બે પ્રકારે મોક્ષમાર્ગ જાણવો. પણ એક નિશ્ચયમોક્ષમાર્ગ છે તથા એક વ્યવહાર-મોક્ષમાર્ગ છે એમ બે મોક્ષમાર્ગ માનવા મિથ્યા છે. (મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક ગુ૦ પા. ૨૫૩—૫૪).

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનું સ્વરૂપ:—

પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન આપમેં રુચિ, સમ્યક્ત્વ ભલા હૈ;
આપરૂપ કો જાનપનો સો, સમ્યગ્જ્ઞાન કલા હૈ.
આપરૂપ મેં લીન રહે થિર, સમ્યગ્ચારિત સોઈ;
અબ વ્યવહાર મોક્ષ-મગ સુનિયે, હેતુ નિયત કો હોઈ. ૨.

અન્વયાર્થ:—(આપમેં) આત્મામાં (પરદ્રવ્યંનતૈં) પરવસ્તુઓથી (ભિન્ન) ભિન્નપણાની (રુચિ) શ્રદ્ધા કરવી તે (ભલા) નિશ્ચય (સમ્યકત્વ) સમ્યગ્દર્શન છે; (આપરૂપકો) આત્માના સ્વરૂપને (પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન) પરથી જુદું (જાનપનો) જાણવું (સો) તે (નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાન) નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાનની (કલા) પ્રકાશ (હૈ) છે. (પરદ્રવ્યનતૈં ભિન્ન) પરદ્રવ્યોથી ભિન્ન એવા (આપરૂપમેં) આત્મસ્વરૂપમાં (થિર) સ્થિરતાપૂર્વક (લીન રહે) લીન થવું તે (સમ્યક્ચારિત્ર) નિશ્ચય સમ્યક્ચારિત્ર (હોઈ) છે. (અબ) હવે (વ્યવહાર, મોક્ષ-મગ) વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ (સુનિયે) સાંભળો કે જે વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ (નિયતકો) નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગનું (હેતુ) નિમિત્ત કારણ (હોઇ) છે.

ભાવાર્થ:—પર પદાર્થોથી ત્રિકાળ જુદા એવા નિજ આત્માનો અટલ વિશ્વાસ કરવો તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે. આત્માને પર વસ્તુઓથી જુદો જાણવો (જ્ઞાન કરવું) તે નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે. તથા પરદ્રવ્યોનું આલંબન છોડીને આત્મસ્વરૂપમાં એકાગ્રતાથી મગ્ન થવું તે નિશ્ચય-સમ્યક્ચારિત્ર (યથાર્થ આચરણ) કહેવાય છે. હવે આગળ વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગનું કથન કહેવામાં આવે છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

કેમકે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ હોય ત્યારે વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ નિમિત્તમાં કેવો હોય તે જાણવું જોઇએ.

વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ (સમ્યગ્દર્શન)નું સ્વરૂપઃ—

જીવ અજીવ તત્ત્વ અરુ આસ્રવ, બંધ રુ સંવર જાનો;
નિર્જર મોક્ષ કહે જિન તિનકો, જ્યોં કા ત્યોં સરધાનો.
હૈ સોઈ સમકિત વ્યવહારી, અબ ઇન રૂપ બખાનો;
તનકો સુન સામાન્ય વિશેષૈં, દિઢ પ્રતીત ઉર આનો ૩.

અન્વયાર્થઃ—(જિન) જિનેંદ્રદેવે (જીવ) જીવ, (અજીવ) અજીવ, (આસ્રવ) આસ્રવ, (બંધ) બંધ, (સંવર) સંવર, (નિર્જર) નિર્જરા, (અરુ) અને (મોક્ષ) મોક્ષ, (તત્ત્વ) એ સાત તત્ત્વો, (કહે) કહ્યાં છે; (તિનકો) તે બધાંને (જ્યોં કા ત્યોં) જેમ કહ્યાં છે તેમ યથાર્થ (સરધાનો) શ્રધ્ધા કરો. (સોઈ) એવી રીતે શ્રધ્ધા કરવી તે (વ્યવહારી) વ્યવહારથી સમ્યગ્દર્શન છે. હવે (ઇનરૂપ) એ સાત તત્ત્વોને (સામાન્ય વિશેષૈ) સંક્ષેપથી અને વિસ્તારથી (સુન) સાંભળીને (ઉર) મનમાં-ચિત્તમાં (દિઢ) અટલ (પ્રતીત) શ્રધ્ધા (આનો) કરવી જોઈએ.

ભાવાર્થઃ—૧. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન હોય ત્યારે તેની સાથે વ્યવહારસમ્યગ્દર્શન કેવું હોય તેનું અહીં વર્ણન છે. જેને નિશ્ચય-સમ્યગ્દર્શન ન હોય તેને વ્યવહારસમ્યગ્દર્શન પણ હોઈ શકે નહિ. નિશ્ચય શ્રદ્ધાસહિત સાત તત્ત્વની વિકલ્પ-રાગ-સહિતની શ્રદ્ધાને વ્યવહારસમ્યગ્દર્શન કહેવામાં આવે છે.

૨. તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં "तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शनम्" કહ્યું છે,

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન છે. જુઓ મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પા૦ ૪૭૭, પુરુષાર્થ સિદ્ધયુપાય ગા. ૨૨, અહીં જે સાત તત્ત્વની શ્રદ્ધા કહી છે, તે ભેદરૂપ છે–રાગસહિત છે, તેથી તે વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન છે. નિશ્ચયમોક્ષમાર્ગમાં કેવું નિમિત્ત હોય તે બતાવવા અહીં ત્રીજી ગાથા કહી છે. પણ તેનો એવો અર્થ નથી કે નિશ્ચયસમકિત વિના કોઈને પણ વ્યવહાર સમકિત હોઈ શકે.

જીવના ભેદ, બહિરાત્મા અને ઉત્તમ અંતરાત્માનું લક્ષણ:—

બહિરાતમ, અંતર્આતમ પરમાતમ, જીવ ત્રિધા હૈ;
દેહ જીવ કો એક ગિનેં બહિ–રાતમ તત્ત્વમુધા હૈ.
ઉત્તમ મધ્યમ જઘન ત્રિવિધ કે, અન્તર્ આતમ જ્ઞાની;
દ્વિવિધ સંગબિન શુદ્ધ ઉપયોગી, મુનિ ઉત્તમ નિજધ્યાની. ૪.

અન્વયાર્થ:—(બહિરાતમ) બહિરાત્મા, (અન્તર્આતમ) અન્તરાત્મા [અને] (પરમાતમ) પરમાત્મા [એ પ્રકારે] (જીવ) જીવ (ત્રિધા) ત્રણ પ્રકારના (હૈ) છે, [તેમાં] (દેહ જીવકો) શરીર અને આત્માને (એક ગિનૈ) એક માને છે (સો) તે (બહિરાતમ) બહિરાત્મા છે [અને તે બહિરાત્મા] (તત્ત્વમુધા) સાચાં તત્વોનો અજાણ અર્થાત્ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. (આતમજ્ઞાની) આત્માને પરવસ્તુઓથી જુદો જાણી યથાર્થ નિશ્ચય કરવાવાળો (અન્તર્ આતમ) અન્તર્ આત્મા [કહેવાય છે; તે] (ઉત્તમ) ઉત્તમ (મધ્યમ) મધ્યમ અને (જઘન) જઘન્ય એમ (ત્રિવિધ) ત્રણ પ્રકારના છે, [તેમાં] (દ્વિવિધ) અંતરંગ અને બહિરંગ એ બે પ્રકારનાં (સંગવિન) પરિગ્રહ રહિત (શુધ ઉપયોગી) શુધ્ધ ઉપયોગી (નિજધ્યાની) આત્મધ્યાની (મુનિ) દિગમ્બર મુનિ (ઉત્તમ) ઉત્તમ અન્તરાત્મા છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાવાર્થ:—જીવ (આત્મા) ત્રણ પ્રકારના છે (૧) બહિરાત્મા (૨) અન્તરૂઆત્મા (૩) પરમાત્મા. તેમાં શરીરને અને આત્માને એક માને તેને બહિરાત્મા કહે છે, તેને અવિવેકી અથવા મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ કહે છે: જે શરીર અને આત્માને પોતાના ભેદવિજ્ઞાનથી જુદા જુદા માને છે તે અંતરૂઆત્મા અર્થાત્ સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે. અંતરૂઆત્માના ત્રણ ભેદ છે ઉત્તમ–મધ્યમ–જઘન્ય. તેમાં અંતરંગ અને બહિરંગ એ બન્ને પ્રકારના પરિગ્રહથી રહિત ૭–૮–૯–૧૦–૧૧–૧૨ મા ગુણસ્થાનમાં વર્તતા શુદ્ધ–ઉપયોગી અને આત્મધ્યાની દિગમ્બર મુનિ ઉત્તમ અંતરાત્મા છે.

મધ્યમ અને જઘન્ય અંતરાત્મા તથા સકલ પરમાત્મા:—

મધ્યમ અન્તર્ આતમ હૈં જે, દેશવ્રતી અનગારી;
જઘન કહે અવિરત સમદૃષ્ટિ, તીનોં શિવમગચારી.
સકલ નિકલ પરમાતમ દ્વૈવિધ, તિનમેં ઘાતિ નિવારી;
શ્રી અરિહન્ત સકલ પરમાતમ, લોકાલોક નિહારી. ૫.

અન્વયાર્થ:—(અનગારી) છઠ્ઠા ગુણસ્થાન વખતે અંતરંગ અને બહિરંગ પરિગ્રહ રહિત યથાજાતરૂપધર–ભાવલિંગી મુનિ મધ્યમ અંતરાત્મા છે તથા (દેશવ્રતી) બે કષાયના અભાવ સહિત એવા પંચમગુણસ્થાનવર્તી સમ્યગ્દૃષ્ટિ શ્રાવક (મધ્યમ) મધ્યમ (અંતર્ આતમ) અંતરાત્મા (હૈ) છે અને (અવિરત) વ્રત રહિત (સમદૃષ્ટિ) સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ (જઘન) જઘન્ય અંતરાત્મા (કહે) કહેવાય છે; (તીનોં) એ ત્રણે (શિવમગચારિ) મોક્ષમાર્ગ પર ચાલવાવાળા છે. (સકલ નિકલ) સકલ અને નિકલના ભેદથી (પરમાતમ) પરમાત્મા (દ્વૈવિધ) બે પ્રકારના છે (તિનમેં) તેમાં (ઘાતિ) ચાર

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ઘાતિકર્મોને (નિવારી) નાશ કરવાવાળાં (લોકાલોક) લોક અને અલો-કને (નિહારી) જાણવા દેખવાવાળા (શ્રી અરિહંત) અરિહંત પર-મેષ્ઠિ (સકલ) શરીર સહિત પરમાત્મા છે.

ભાવાર્થ:—૧. જે નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શનાદિ સહિત છે, ત્રણ કષાય-રહિત, શુધ્ધોપયોગરૂપ મુનિધર્મને અંગીકાર કરી અંતરંગમાં તો એ શુધ્ધોપયોગવડે પોતે પોતાને અનુભવે છે, કોઈને ઇષ્ટ-અનિષ્ટ માની રાગદ્વેષ કરતા નથી, હિંસાદિરૂપ અશુભોપયોગનું તો અસ્તિત્વ જ જેને રહ્યું નથી એવી અંતરંગ દશા સહિત બાહ્ય દિગમ્બર સૌમ્ય-મુદ્રાધારી થયા છે, અને છઠ્ઠા પ્રમતસંયત ગુણસ્થાનકના કાળે ૨૮ મૂળગુણોને અખંડિત પાળે છે, તેઓ તથા જે અનંતાનુબંધિ તથા અપ્રત્યાખ્યાનિય એવા બે કષાયના અભાવ સહિત સમ્યગ્દૃષ્ટિ શ્રાવક છે તે મધ્યમ અંતરાત્મા છે, અર્થાત્ છઠ્ઠા અને પાંચમા ગુણ-સ્થાનવર્તી જીવ મધ્યમ અંતરાત્મા છે.*

૨. સમ્યગ્દર્શન વિના કદી ધર્મની શરુઆત થતી નથી, જેને નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન નથી તે જીવ બહિરાત્મન્ છે. ૩ પરમાત્મા બે પ્રકારે છે; સકલ અને નિકલ. (૧) શ્રી અરિહંત-પરમાત્મા તે સકલ (શરીર સહિત) પરમાત્મા છે, [૨] સિદ્ધ પરમાત્મા તે નિકલ [અશરીરી]

---

* सावयगुणेहिं जुत्ता, पमत्तविरदा य मज्झिमा होंति ।
श्रावकगुणैस्तु युक्ताः, प्रमत्तविरताश्च मध्यमाः भवन्ति ।

અર્થ:—શ્રાવકના ગુણોથી યુક્ત અને પ્રમત્તવિરત મુનિ મધ્યમ અન્ત-રાત્મા છે. [સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા ગાથા ૧૯૬].

૧ સ-સહિત, કલ=શરીર સકલ એટલે શરીર સહિત.

૨ નિ-રહિત, કલ= શરીર નિકલ એટલે શરીર રહિત.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પરમાત્મા છે, તેઓ બન્ને સર્વજ્ઞ હોવાથી લોક અને અલોક સહિત સર્વ પદાર્થોનું ત્રિકાળવર્તી સંપૂર્ણ સ્વરૂપ એક સમયમાં યુગપત્-(એકસાથે) જાણનારા-દેખનારા-સર્વના જ્ઞાતા-દૃષ્ટા છે, તે ઉપરથી નક્કી થાય છે કે :-જેમ સર્વજ્ઞનું જ્ઞાન વ્યવસ્થિત છે તેમ તેના જ્ઞાનના જ્ઞેયો-સર્વદ્રવ્યો-છએ દ્રવ્યોની ત્રણ કાળના ક્રમબદ્ધ પર્યાયો નિશ્ચિત-વ્યવસ્થિત છે, અને કોઈ પર્યાય આડાઅવળા થતા નથી, એમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ માને છે, તથા એવી માન્યતા (-નિર્ણય) જેને ન હોય તેને સ્વ-પર પદાર્થનો નિશ્ચય ન હોવાથી શુભાશુભ વિકાર અને પરદ્રવ્ય સાથે કર્તાબુધ્ધિ, એકતાબુધ્ધિ હોય જ છે તેથી તે જીવ બહિરાત્મા જ હોય છે.

નિકલ પરમાત્માનું લક્ષણ અને પરમાત્માના ધ્યાનનો ઉપદેશ;—

જ્ઞાનશરીરી ત્રિવિધ કર્મ,-મલ વર્જિત સિધ્ધ મહંતા;
તે હૈં નિકલ અમલ પરમાતમ, ભોગૈં શર્મ અનંતા.
બહિરાતમતા હેય જાનિ તજિ, અન્તર આતમ હૂજૈ;
પરમાતમ કો ધ્યાય નિરંતર, જો નિત આનંદ પૂજૈ. ૬.

અન્વયાર્થ:—(જ્ઞાનશરીરી) જ્ઞાન માત્ર જેનું શરીર છે એવા, (ત્રિવિધ) જ્ઞાનાવરણાદિ દ્રવ્ય કર્મ, રાગાદિ ભાવકર્મ, અને ઔદારિક શરીર વગેરે નોકર્મ, એ ત્રણ પ્રકારના (કર્મમલ) કર્મરૂપી મેલથી (વર્જિત) રહિત, (અમલ) નિર્મળ અને (મહંતા) મહાન (સિધ્ધ) સિધ્ધ પરમેષ્ઠિ (નિકલ) નિકલ (પરમાતમ) પરમાત્મા છે. તે (અનંતા) અપરિમિત (શર્મ) સુખને (ભોગૈં) ભોગવે છે. આ ત્રણમાં (બહિરાતમા) બહિરાત્મપણાને (હેય) છોડવા યોગ્ય (જાનિ) જાણી-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ને અને (તજી) તેને તજીને (અન્તર આતમ) અન્તર્ આતમા (હુજૈ) થવું જોઈએ અને (નિરંતર) સદા (પરમાતમકો) [નિજ] પરમાત્મપદનું (ધ્યાય) ધ્યાન કરવું જોઈએ; (જો) જે વડે (નિત) નિત્ય અર્થાત્ અનંત (આનંદ) આનંદ (પૂજૈ) પ્રાપ્ત કરાય છે.

ભાવાર્થ:—ઔદારિક આદિ શરીર રહિત શુધ્ધ જ્ઞાનમય, દ્રવ્ય–ભાવ–નોકર્મ રહિત, નિર્દોષ અને પૂજ્ય સિધ્ધ પરમેષ્ઠિ 'નિકલ' પરમાત્મા કહેવાય છે. તે અક્ષય અનંત કાલ સુધી અનંત સુખનો અનુભવ કર્યા કરે છે. આ ત્રણુમાં બહિરાત્માપણું મિથ્યાત્વ સહિત હોવાથી હેય [છોડવા લાયક] છે તેથી આત્મહિતેચ્છુએ તેને છોડીને અન્તર્આત્મા [સમ્યગ્દૃષ્ટિ] બનીને પરમાત્માપણું પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ, કારણકે તેથી હંમેશાં સંપૂર્ણ અને અનંત આનંદ [મોક્ષ] ની પ્રાપ્તિ થાય છે.

અજીવ–પુદ્ગલ, ધર્મ અને અધર્મ દ્રવ્યનાં લક્ષણ અને ભેદ:—

ચેતનતા–વિન સો અજીવ હૈ, પંચ ભેદ તાકે હૈં;
પુદ્ગલ, પંચ વરન–રસ, ગંધ–દો ફરસ વસૂ જાકે હૈં;
જિય પુદ્ગલકો ચલન સહાઈ, ધર્મ દ્રવ્ય અનરુપી;
તિષ્ઠત હોય અધર્મ સહાઈ, જિન બિન–મૂર્તિ નિરૂપી.

અન્વયાર્થ:—જે (ચેતનતા વિન) ચેતના રહિત છે (સો) તે અજીવ છે; (તાકે) તે અજીવના (પંચ ભેદ) પાંચ ભેદ છે (જાકે–પંચ વરન રસ) જેના પાંચ વર્ણ અને પાંચ રસ, બે ગંધ અને (વસૂ) આઠ (ફરસ) સ્પર્શ (હૈં) હોય છે તે પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે. જે

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

જીવને [અને] (પુદ્ગલકો) પુદ્ગલને (ચલનસહાઇ) ચાલવામાં નિમિત્ત [અને] (અનરૂપી) અમૂર્તિક છે તે (ધર્મ) ધર્મદ્રવ્ય છે. તથા (તિષ્ઠત) ગતિપૂર્વક સ્થિતિ પરિણામને પ્રાપ્ત [જીવ અને-પુદ્ગલને] (સહાઈ) નિમિત્ત (હોય) હોય છે તે (અધર્મ) અધર્મ દ્રવ્ય છે. (જિન) જિનેન્દ્ર ભગવાને આ અધર્મ દ્રવ્યને (બિન મૂર્તિ) અમૂર્તિક, અરૂપી (નિરૂપી) કહ્યું છે.

ભાવાર્થ:—જેમાં ચેતના (જ્ઞાન દર્શન અથવા જાણવા-દેખવાની શક્તિ) નથી હોતી તેને અજીવ કહે છે. આ અજીવના પાંચ ભેદ છે-પુદ્ગલ, ધર્મ,*અધર્મ, આકાશ અને કાળ. જેમાં રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ હોય છે તેને પુદ્ગલ દ્રવ્ય કહે છે. જે સ્વયં ચાલે છે એવા જીવ અને પુદ્ગલને ચાલવામાં નિમિત્ત કારણ હોય છે તે ધર્મદ્રવ્ય છે અને સ્વયં (પોતાની મેળે) ગતિપૂર્વક સ્થિર રહેલાં જીવ અને પુદ્ગલને સ્થિર રહેવામાં જે નિમિત્તકારણ છે તે અધર્મદ્રવ્ય છે. જિનેન્દ્ર ભગવાને આ ધર્મ, અધર્મ દ્રવ્યને તથા હવે પછી કહેવામાં આવશે તે આકાશ અને કાળ દ્રવ્યને અમૂર્તિક (ઇન્દ્રિય અગોચર) કહ્યાં છે. ૭.

આકાશ, કાળ, અને આસ્રવના લક્ષણ અથવા ભેદ:—

સકલ દ્રવ્યકો વાસ જાસમેં, સો આકાશ પિછાનો;
નિયત વર્તના નિશિ-દિન સો, વ્યવહાર કાલ પરિમાનો.

* ધર્મ અને અધર્મથી અહીં પુણ્ય અને પાપ એમ ન સમજવું, પણ છ દ્રવ્યોમાં આવતા તે ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય નામના બે અજીવ દ્રવ્યો જાણવાં;

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

યોં અજીવ, અબ આસ્રવ સુનિયે, મન-વચ-કાય ત્રિયોગા;
મિથ્યા અવિરત અરુ કષાય, પર,-માદ સહિત ઉપયોગા. ૮.

અન્વયાર્થ:—(જાસમેં) જેમાં.(સકલ) સર્વે (દ્રવ્યકૌ) દ્રવ્યનો (વાસ) નિવાસ (હૈ) છે (સો) તે (આકાશ) આકાશ દ્રવ્ય (પિછાનો) જાણવું (વર્તના) પોતે પલટે અને બીજાને પલટવામાં નિમિત્ત થાય તે (નિયત) નિશ્ચય કાળદ્રવ્ય છે અને (નિશિદિન) રાત્રિ, દિવસ વગેરે વ્યવહારકાળ (પરિમાનો) જાણો. (યોં) આ પ્રકારે (અજીવ) અજીવ તત્વનું વર્ણન થયું. (અબ) હવે (આસ્રવ) આસ્રવ તત્ત્વ (સુનિયે) સાંભળો. (મન-વચ-કાય) મન, વચન અને કાયાના આલંબનથી આત્માના પ્રદેશો ચંચળ થવારૂપ (ત્રિયોગા) ત્રણ પ્રકારના યોગ તથા મિથ્યાત્વ, અવિરત, કષાય (અરુ) અને (પરમાદ) પ્રમાદ (સહિત) સહિત (ઉપયોગ) આત્માની પ્રવૃત્તિ તે (આસ્રવ) આસ્રવ તત્ત્વ કહેવાય છે.

ભાવાર્થ:—જેમાં છ દ્રવ્યોનો નિવાસ છે તે સ્થાનને આકાશ * કહે છે. જે પોતાની મેળે પલટે છે તથા પોતાની મેળે પલટતાં બીજા દ્રવ્યોને પલટવામાં નિમિત્ત છે તેને 'નિશ્ચયકાળ' + કહે છે.

---

* જેવી રીતે કોઈ વાસણમાં પાણી ભરીને તેમાં ભસ્મ (રાખ) નાખવામાં આવે તો તે સમાઈ જાય છે, પછી તેમાં ખાંડ નાંખવામાં આવે તો તે પણ સમાઈ જાય છે; પછી તેમાં સોયો નાંખવામાં આવે તો તે પણ સમાઈ જાય છે; એવી રીતે આકાશમાં પણ ખાસ અવગાહન શક્તિ છે. તેથી તેમાં સર્વ દ્રવ્યો એકી સાથે રહી શકે છે. એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને રોકતું નથી.

+ પોતે પોતાની અવસ્થારૂપે સ્વયં પરિણમતા જીવાદિક દ્રવ્યોના પરિણમનમાં જે નિમિત્ત હોય, તેને કાળ દ્રવ્ય કહે છે. જેમ કુંભારના ચાકને

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

રાત, દિવસ, ઘડી, કલાક વગેરેને 'વ્યવહારકાળ' કહેવાય છે. આવી રીતે અજીવ તત્ત્વનું વર્ણન થયું. હવે આસ્રવ તત્ત્વનું વર્ણન કરે છે. તેના મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ એ પાંચ ભેદ છે. ૮.

આસ્રવત્યાગનો ઉપદેશ અને બંધ, સંવર, નિર્જરાનું લક્ષણ:—

યે હી આતમકો દુઃખ કારણ, તાતૈં ઇનકો તજિયે;
જીવ પ્રદેશ બંધૈ વિધિસોં સો, બંધન કબહું ન સજિયે.
શમ-દમતૈં જો કર્મ ન આવૈં, સો સંવર આદરિયે;
તપ-બલતૈં વિધિ-ઝરન નિરજરા, તાહિ સદા આચરિયે. ૯.

અન્વયાર્થ:—(યેહી) આ મિથ્યાત્વાદિ જ (આતમકો) આત્માને (દુઃખકારણ) દુઃખનું કારણ છે (તાતૈં) તેથી (ઇનકો) આ મિથ્યાત્વાદિને (તજિયે) છોડી દેવું જોઈએ. (જીવપ્રદેશ) આત્માના પ્રદેશોનું (વિધિસોં) કર્મોથી (બંધે) બંધાવું તે (બંધન) બંધ [કહેવાય છે,] (સો) આ [બંધ] (કબહું) ક્યારે પણ (ન સજીએ) ન કરવો જોઈએ. (શમ) કષાયોનો અભાવ [અને] (દમતૈં) ઇન્દ્રિયો તથા મનને જીતવાથી (કર્મ) કર્મ (ન આવે) ન આવે તે (સંવર) સંવર તત્ત્વ છે; (તાહિ) તે સંવરને (આદરિએ) ગ્રહણ કરવો જોઇએ. (તપબલતૈં) તપની શક્તિથી (વિધિ) કર્મોનું (ઝરના)

ફરવામાં લોઢાની ખીલી. કાળ દ્રવ્યને નિશ્ચયકાળ કહે છે. લોકાકાશના જેટલા પ્રદેશ છે તેટલા જ કાલદ્રવ્ય છે (કાલાણુઓ). દિવસ, ઘડી, કલાક, મહિના તેને વ્યવહાર કાળ કહે છે. (જૈ. સિ. પ્ર.)

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0:In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

એકદેશ ખરી જવું તે (નિરજરા) નિર્જરા કહેવાય છે. (તાહિ) તે નિર્જરાને (સદા) હંમેશાં (આચરિએ) પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ.

ભાવાર્થ:-(૧) આ મિથ્યાત્વાદિ જ આત્માને દુઃખનું કારણ છે; પણ પર પદાર્થ દુઃખનું કારણ નથી; તેથી પોતાના દોષરૂપ મિથ્યા ભાવોનો અભાવ કરવો જોઇએ. સ્પર્શો સાથે પુદ્ગલોનો બંધ, રાગાદિક સાથે જીવનો બંધ અને અન્યોન્ય અવગાહ તે પુદ્ગલ જીવાત્મક બંધ કહેલ છે. (પ્રવચન સાર ગા૦ ૧૭૭) રાગ પરિણામ માત્ર એવો જે ભાવબંધ તે દ્રવ્યબંધનો હેતુ હોવાથી તે જ નિશ્ચય બંધ છોડવા યોગ્ય છે.

૨. મિથ્યાત્વ અને ક્રોધાદિરૂપ ભાવ તે સર્વને સામાન્યપણે કષાય કહેવાય છે. (મોક્ષમાર્ગ પ્ર૦ પા. ૩૧.) એવા કષાયનો અભાવ તેને શમ કહેવાય છે. અને દમ એટલે જે, જ્ઞેય જ્ઞાયક સંકરદોષ ટાળી ઇન્દ્રિયોને જીતીને જ્ઞાન સ્વભાવ વડે અન્ય દ્રવ્યથી અધિક (જુદો, પરિપૂર્ણ) આત્માને જાણે છે, તેને – જે નિશ્ચયનયમાં સ્થિત સાધુઓ છે તેઓ–ખરેખર જિતેન્દ્રિય કહે છે. (સમય સાર ગા૦ ૩૧).

સ્વભાવ–પરભાવના ભેદજ્ઞાનના બળવડે દ્રવ્યેન્દ્રિય, ભાવેંદ્રિય અને તેના વિષયોથી આત્માનું સ્વરૂપ જુદું છે એમ જાણવું તેનું નામ ઇન્દ્રિયોનું દમન કહેવામાં આવે છે. પરંતુ આહારાદિ તથા પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયરૂપ બાહ્ય વસ્તુના ત્યાગરૂપ જે મંદ કષાય છે તેનાથી ખરેખર ઇન્દ્રિયદમન થતું નથી કેમ કે તે તો શુભ રાગ છે, પુણ્ય છે માટે બંધનું કારણ છે એમ સમજવું.

૩. શુદ્ધાત્માને આશ્રિત સમ્યગ્દર્શન–જ્ઞાન ચારિત્રરૂપ શુદ્ધભાવ તે જ સંવર છે. પ્રથમ નિશ્ચયસમ્યગદર્શન થતાં સ્વદ્રવ્યના આ-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

લંબન અનુસાર સંવર-નિર્જરા શરુ થાય છે. ક્રમે ક્રમે જેટલા અંશે રાગનો અભાવ, તેટલા અંશે સંવર-નિર્જરારૂપ (ધર્મ) થાય છે. સ્વસન્મુખતાના બળથી શુભાશુભ ઇચ્છાનો નિરોધ તે તપ છે. તે તપ-થી નિર્જરા થાય છે.

૪. સંવરઃ— પુણ્ય પાપરૂપ અશુદ્ધભાવ (આસ્રવો) આત્માના શુદ્ધ ભાવદ્વારા રોકવા તે ભાવ સંવર છે અને તે અનુસાર નવા કર્મોનું આવવું સ્વયં સ્વતઃ રોકાઈ જાય તે દ્રવ્ય સંવર છે.

૫. નિર્જરાઃ— અખંડાનંદ નિજશુદ્ધાત્માના લક્ષ્યના બળથી અંશે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ અને અશુધ્ધિની અંશે હાનિ કરવી તે ભાવ નિર્જરા છે. અને તે સમયે ખરવાયોગ્ય કર્મોનું અંશે છૂટી જવું તે દ્રવ્ય નિર્જરા છે. (લઘુ જૈ૦ સિ૦ પ્ર૦ પા. ૪૫-૪૬-પ્રશ્ન. ૧૨૧)

૬. જીવ× અજીવને તેના સ્વરૂપ સહિત ઓળખી પોતાને વા પરને જેમ છે તેમ માનવા, આસ્રવને ઓળખી તેને હેયરૂપી માનવો, બંધને ઓળખી તેને અહિતરૂપ માનવો, સંવરને ઓળખી તેને ઉપાદેયરૂપ માનવો, નિર્જરાને ઓળખી તેને હિતનું કારણ માનવું (મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પા. ૩૧૯)

આસ્રવ આદિનાં દૃષ્ટાંત

૧ **આસ્રવ,** જેવી રીતે કોઈ વહાણમાં છિદ્ર પડવાથી તેમાં પાણી આવવા લાગે છે તેવી રીતે મિથ્યાત્વાદિ આસ્રવ મારફત, આત્મામાં કર્મ આવવા લાગે છે તે.

૨ **બંધ-** જેવી રીતે છિદ્ર દ્વારા પાણી આવીને નૌકામાં ભરાઈ જાય છે તેવી રીતે કર્મપરમાણુ આત્માના પ્રદેશોમાં જાય છે. [એક ક્ષેત્રે ભેગા રહે છે]તે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

મોક્ષનું લક્ષણ, વ્યવહાર સમ્યક્ત્વનું લક્ષણ તથા કારણ:—

સકલ કર્મતૈં રહિત અવસ્થા, સો શિવ, થિર સુખકારી;
ઇહિ વિધિ જો સરધા તત્ત્વન કી સો સમકિત વ્યવહારી.
દેવ જિનેન્દ્ર, ગુરુ પરિગ્રહ વિન, ધર્મ દયાજુત સારો;
યેહુ માન સમકિતકો કારણ, અષ્ટ-અંગ-જુત ધારો. ૧૦.

અન્વયાર્થ:—(સકલ કર્મતૈં) બધા કર્મોથી (રહિત) રહિત (થિર) સ્થિર-અટલ (સુખકારી) અનંત સુખદાયક (અવસ્થા) હાલત-પર્યાય તે (શિવ) મોક્ષ કહેવાય છે, (ઇહિ વિધિ) આ પ્રકારે (જો) જે (તત્ત્વનકી) સાત તત્ત્વોના ભેદ, સહિત (સરધા) શ્રધ્ધા કરવી તે (વ્યવહારી) વ્યવહાર (સમકિત) સમ્યગ્દર્શન (હૈ) છે. (જિનેન્દ્ર) વીતરાગ, સર્વજ્ઞ અને હિતોપદેશી (દેવ) સાચા દેવ (પરિગ્રહ વિન) ૨૪ પરિગ્રહથી રહિત (ગુરુ) વીતરાગ ગુરુ [તથા] (સારો) સારભૂત (દયાજુત) અહિંસામય (ધર્મ) જૈનધર્મ (યેહુ)

---

૩ સંવર- જેવી રીતે છિદ્ર બંધ કરવાથી નૌકામાં પાણી આવવું રોકાઈ જાય છે તેવી રીતે શુધ્ધ ભાવરૂપ ગુપ્તિ વગેરે મારફત આત્મામાં કર્મોનું આવવુ રોકાઈ જાય છે તે.

૪ નિર્જરા- જેવી રીતે વહાણમાં આવેલા પાણીમાંથી થોડું [કોઈ વાસણમાં ભરી] બહાર ફેંકી દેવામાં આવે છે તેવી રીતે નિર્જરા દ્વારા થોડાં કર્મ આત્માથી અલગ થઈ જાય છે તે.

૫ મોક્ષ- જેવી રીતે વહાણમાં આવેલું બધું પાણી કાઢી નાંખવાથી વહાણ એકદમ પાણી વિનાનું થઈ જાય છે તેમ આત્મામાંથી બધાં કર્મો જુદાં પડી જવાથી આત્માની પૂરેપૂરી શુધ્ધ હાલત [મોક્ષદશા] પ્રગટ થાય છે એટલે કે તે આત્મા મુક્ત થઈ જાય છે. ૯.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

આ બધાને (સમકિતકો) સમ્યગ્દર્શનનું (કારણ) નિમિત્ત કારણ (માન) જાણવું જોઈએ. સમ્યગ્દર્શનને તેનાં (અષ્ટ) આઠ (અંગજુત) અંગો સહિત (ધારો) ધારણ કરવું જોઇએ.

ભાવાર્થ:— મોક્ષનું સ્વરૂપ ઓળખી તેને પોતાનું પરમહિત માનવું, આઠ કર્મોનો સર્વથા નાશ થવા પૂર્વક આત્માની જે સંપૂર્ણ શુધ્ધ અવસ્થા—(પર્યાય) પ્રગટ થાય છે તેને મોક્ષ કહે છે. આ અવસ્થા અવિનાશી અને અનંત સુખમય છે, આ પ્રકારે સામાન્ય અને વિશેષરૂપથી સાત તત્ત્વોની અચળ શ્રધ્ધા કરવી તેને વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ [સમ્યગ્દર્શન] કહે છે. જિનેન્દ્રદેવ, વીતરાગી (દિગમ્બર જૈન) ગુરુ અને જિનેન્દ્ર પ્રણીત અહિંસામય ધર્મ પણ આ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનના કારણ છે એટલે કે એ ત્રણનું યથાર્થ શ્રધ્ધાન પણ વ્યવહારસમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે. તેને નીચે જણાવેલા આઠ અંગો સહિત ધારણ કરવું જોઈએ. વ્યવહાર સમકિતનું સ્વરૂપ આગળ ગા૦ ૧૦૨–૩ ના ભાવાર્થમાં સમજાવ્યું છે. નિશ્ચયસમકિત વિના એકલા વ્યવહારને વ્યવહારસમકિત કહેવાતું નથી. ૧૦.

સમ્યક્ત્વના ૨૫ દોષ તથા આઠ ગુણ:—

વસુ મદ ટારિ નિવારિ ત્રિશઠતા ષટ્ અનાયતન ત્યાગો;
શંકાદિક વસુ દોષ વિના, સંવેગાદિક ચિત પાગો.
અષ્ટ અંગ અરુ દોષ પચીસોં, તિન સંક્ષેપૈ કહિયે;
વિન જાનેતૈં દોષ ગુનન કોં, કૈસે તજિયે ગહિયે. ૧૧.

અન્વયાર્થ:—(વસુ) આઠ (મદ) મદનો (ટારિ) ત્યાગ કરીને, (ત્રિશઠતા) ત્રણ પ્રકારની મૂઢતાને (નિવારી) હઠાવીને, (ષટ્) છ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

(અનાયતન) અનાયતનોનો * (ત્યાગો) ત્યાગ કરવો જોઈએ. (શંકાદિક) શંકા વગેરે (વસુ) આઠ (દોષવિના) દોષથી રહિત થઈને (સંવેગાદિક) સંવેગ, અનુકંપા, આસ્તિકય અને પ્રશમમાં (ચિત્ત) મનને (પાગો) લગાવવું જોઇએ. હવે સમકિતના (અષ્ટ) આઠ (અંગ) અંગ (અરુ) અને (પચીસોં દોષ) પચીસ દોષોને (સંક્ષેપ) સંક્ષેપમાં (કહિયે) કહેવામાં આવે છે. કારણ કે (વિન જાનેતેં) તે જાણ્યા વિના (દોષ) દોષોને (કૈસે) કેવી રીતે (તજીયે) છોડીએ, અને (ગુનનકો) ગુણોને કેવી રીતે (ગહિયે) ગ્રહણ કરીએ ?

ભાવાર્થ:— ૮ મદ, ૩ મૂઢતા, ૬ અનાયતન (અધર્મસ્થાન) અને ૮ શંકાદિ દોષ આ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વના ૨૫ દોષો છે. સંવેગ, અનુકંપા, આસ્તિકય અને પ્રશમ સમ્યગ્દષ્ટિને હોય છે. સમ્યક્ત્વના અભિલાષી જીવે આ સમકિતના પચીશ દોષોનો ત્યાગ કરીને, તે ભાવનાઓમાં મન લગાવવું જોઇએ. હવે સમ્યક્ત્વના આઠ ગુણો (અંગો) અને ૨૫ દોષોનું સંક્ષેપમાં વર્ણન કરવામાં આવે છે; કારણ કે જાણ્યા વગર તથા સમજ્યા વગર દોષોને કેવી રીતે છોડી શકાય અને ગુણોને કેવી રીતે ગ્રહણ કરી શકાય ? ૧૧.

સમ્યક્ત્વના ૮ અંગો (ગુણો) અને શંકાદિ આઠ દોષોનું લક્ષણ:—

જિન વચમેં શંકા ન ધાર, વૃષ, ભવ-સુખ-વાંછા ભાનૈં;
મુનિ-તન મલિન ન દેખ ઘિનાવૈં, તત્ત્વ કુતત્ત્વ પિછાનૈં.
નિજગુણ અરુ પર ઔગુણ ઢાંકે, વા નિજધર્મ બઢાવૈ;
કામાદિક કર વૃષતૈં, ચિગતે, નિજપરકો સુ દિઢાવૈ. ૧૨.

* અન્ + આયતન = અનાયતન = ધર્મનું સ્થાન નહિ હોવું.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ગાથા ૧૩ (પૂર્વાર્ધ)

ધર્મી સોં ગૌ-વચ્છ-પ્રીતિ સમ, કર જિનધર્મ દિપાવૈં;
ઇન ગુણતેં વિપરીત દોષ વસુ, તિનકોં સતત ખિપાવૈ.

અન્વયાર્થ:—૧ (જિનવચમેં) સર્વજ્ઞદેવે કહેલાં તત્ત્વોમાં (શંકા) સંશય સંદેહ (ન ધાર) ધારણ ન કરવો તે [નિઃશંકિત અંગ છે], ૨ – (વૃષ) ધર્મને (ધાર) ધારણ કરીને (ભવ-સુખ-વાંછા) સંસારના સુખની ઇચ્છા (ભાનૈં) કરે નહિ [તે નિઃકાંક્ષિત ગુણ છે]. ૩ – (મુનિતન) મુનિઓનાં શરીર વગેરે (મલિન) મલિન (દેખ) દેખીને (ન ઘિનાવૈં) ઘૃણા ન કરવી [તે નિર્વિચિકિત્સા અંગ છે]. ૪ – (તત્ત્વકુતત્ત્વ) સાચાં અને જૂઠાં તત્ત્વોની (પિછાનૈં) ઓળખાણ રાખે [તે અમૂઢદૃષ્ટિ અંગ છે] . ૫ (નિજગુણ) પોતાના ગુણોને (અરુ) અને (પર ઔગુણ) બીજાના અવગુણોને (ઢાંકે) છુપાવે (વા) અને (નિજધર્મ) પોતાના આત્મધર્મને (બઢાના) વધારે અર્થાત્ નિર્મળ બનાવે [તે ઉપગૂહન અંગ છે]. ૬ (કામાદિક કર) કામ-વિકાર આદિ કારણોથી (વૃષતૈં) ધર્મથી (ચિગતે) ડગી જતાં (નિજ-પરકો) પોતાને અને પરને (સુદિઢાવૈં) ફરીને એમાં દૃઢ કરે [તે સ્થિતિકરણ અંગ છે]. ૭ (ધર્મીસેં) પોતાના સહધર્મી જનોથી (ગૌવચ્છપ્રીતિસમ) વાછરડાં ઉપરની ગાયની પ્રીતિની માફક (કર) પ્રેમ રાખવો [તે વાત્સલ્ય અંગ છે]; અને (જિનધર્મ) જૈનધર્મની (દિપાવૈ) શોભા વધારવી તે [પ્રભાવના અંગ છે]. (ઇન ગુણતૈં) આ [આઠ] ગુણથી (વિપરીત) ઊલટાં (વસુ) આઠ (દોષ) દોષ છે, (તિનકો) તે દોષોને (સતત) હમેશાં (ખિપાવૈં) દૂર કરવા જોઇએ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાવાર્થ:—[૧] તત્ત્વ આ જ છે, આમ જ છે, બીજું નથી અને બીજા પ્રકારે પણ નથી, આ પ્રમાણે યથાર્થ તત્ત્વોમાં અટળ શ્રદ્ધા થવી તે નિઃશંકિત અંગ કહેવાય છે.

નોંધ:— અવ્રતી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ ભોગોને ક્યારે પણ આદરવા યોગ્ય માનતા નથી. પણ જેવી રીતે કોઈ કેદી, કેદખાનામાં ઇચ્છા વિના પણ દુઃખ સહન કરે છે, તેવી રીતે પોતાના પુરુષાર્થની નબળાઈથી ગૃહસ્થપદમાં રહે છે, પણ તેઓ રુચિપૂર્વક ભોગોની ઇચ્છા કરતા નથી, એટલે તેને નિઃશંકિત અને નિઃકાંક્ષિત અંગ હોવામાં કાંઈ વાંધો આવતો નથી.

[૨] ધર્મ સેવન કરી તેના બદલામાં સંસારના સુખોની ઇચ્છા ન કરવી, તેને નિઃકાંક્ષિત અંગ કહેવાય છે.

[૩] મુનિરાજ અથવા બીજા કોઈ ધર્માત્માના શરીરને મેલાં દેખીને ઘૃણા ન કરવી તેને નિર્વિચિકિત્સા અંગ કહે છે.

[૪] સાચા અને ખોટાં તત્ત્વોની પરીક્ષા કરીને મૂઢતાઓ અને અનાયતનોમાં ફસાવું નહિ તે અમૂઢદૃષ્ટિ અંગ છે.

[૫] પોતાની પ્રશંસા કરવાવાળા ગુણો અને બીજાની નિંદા કરવાવાળા દોષોને ઢાંકવા તથા આત્મધર્મને વધારવો (નિર્મળ રાખવો—દૂષિત ન થવા દેવો) તે ઉપગૂહન અંગ છે.

નોંધ:—ઉપગૂહનનું બીજું નામ 'ઉપબૃંહણ' પણ જિનાગમમાં આવે છે, જેથી આત્મધર્મમાં વૃદ્ધિ કરવી તેને પણ ઉપગૂહન કહેવામાં આવે છે. તે જ શ્રી અમૃતચંદ્રસૂરિએ પોતાના રચેલા "પુરુષાર્થસિદ્ધ્યુપાય" ના શ્લોક નં. ૨૭ માં કહ્યું છે:—

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

धर्मोऽभिवर्द्धनीयः, सदात्मनो मार्दवादिभावनया ।
परदोषनिगूहनमपि, विधेयमुपबृंहणगुणार्थम् ॥ २७॥

[૬] કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરે કોઈ પણ કારણે (સમ્યક્ત્વ અને-ચારિત્રથી) ભ્રષ્ટ થતી વખતે, પોતાને અને બીજાને ફરીથી તેમાં સ્થિર કરવો તે સ્થિતિકરણ અંગ છે.

[૭] પોતાના સહધર્મી પ્રાણી ઉપર, વાછરડાં ઉપર હેત રાખતી ગાયની માફક, નિરપેક્ષ પ્રેમ કરવો તે વાત્સલ્ય અંગ છે.

[૮] અજ્ઞાન અંધકારને હઠાવીને વિદ્યા, બળ વગેરેથી, શાસ્ત્રમાં કહેલ યથાયોગ્ય રીતિ પ્રમાણે, પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે જૈન-ધર્મનો પ્રભાવ પ્રગટ કરવો તે પ્રભાવના અંગ કહેવાય છે.

આ ગુણો (અંગો) થી ઊલટા ૧–શંકા, ૨–કાંક્ષા, ૩–વિચિકિત્સા, ૪–મૂઢદૃષ્ટિ, ૫–અનુપગૂહન, ૬–અસ્થિતિકરણ, ૭–અવાત્સલ્ય, ૮–અપ્રભાવના આ સમ્યક્ત્વના ૮ (આઠ) દોષ છે તેને હંમેશાં દૂર કરવા જોઈએ. ૧૨–૧૩ પૂર્વાર્ધ.

ગાથા ૧૩ [ઉત્તરાર્ધ]

મદ નામના આઠ દોષ

પિતા ભૂપ વા માતુલ નૃપ જો, હોય, ન તો મદ ઠાને;
મદ ન રૂપકો મદ ન જ્ઞાનકો, ધન બલકો મદ ભાને. ૧૩.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ગાથા ૧૪ (પૂર્વાર્ધ)

તપ કો મદ ન મદ જુ પ્રભુતા કો, કરૈ ન સો નિજ જાનૈ;
મદ ધારૈ તૌ યહી દોષ વસુ, સમકિત કો મલ ઠાનૈ.

અન્વયાર્થ:—[જે જીવ] (જો) જો (પિતા) પિતા વગેરે પિતૃપક્ષના માણસો (ભૂપ) રાજા વગેરે (હોય) હોય [તો] (મદ) અભિમાન (ન ઠાનૈ) કરતો નથી, [જો] (માતુલ) મામા વગેરે માતૃપક્ષના માણસો (નૃપ) રાજા વગેરે (હોય) હોય તો (મદ) અભિમાન (ન) કરતો નથી, (જ્ઞાનકો) વિદ્યાનો (મદ ન) ઘમંડ કરતો નથી (ધનકો) લક્ષ્મીનું (મદભાને) અભિમાન કરતો નથી. (બલકો) શક્તિનું (મદ ભાનૈ) અભિમાન કરતો નથી. (તપકો) તપનું (મદ ન) અભિમાન કરતો નથી. (જુ) અને (પ્રભુતાકો) ઐશ્વર્ય, મોટાઈનો (મદ ન કરે) ઘમંડ કરતો નથી (સો) તે (નિજ) પોતાના આત્માને (જાનૈ) ઓળખે છે; [જો જીવ તેનું] (મદ) અભિમાન (ધારૈ) કરે છે તો (યહી) એ ઉપર કહેલ મદ (વસુ) આઠ (દોષ) દોષરૂપે થઈને (સમકિતકો) સંમ્યક્ત્વ—સમ્યગ્દર્શનમાં (મલ) દોષ (ઠાનૈ) કરે છે.

ભાવાર્થ:—પિતાના ગોત્રને કુળ, અને માતાના ગોત્રને જાતિ કહે છે. (૧) પિતા વગેરે પિતૃપક્ષના રાજા વગેરે પ્રતાપી પુરુષ હોવાથી, (હું રાજકુમાર છું વગેરે) અભિમાન કરવું તે કુળ મદ છે. (૨) મામા વિગેરે માતૃ પક્ષના રાજા વગેરે પ્રતાપી વ્યક્તિ હોવાનું અભિમાન કરવું તે જાતિ મદ છે. (૩) શરીરની સુંદરતાનો ગર્વ કરવો તે રૂપમદ છે. (૪) પોતાની વિદ્યા (કલા—કૌશલ્યતાનું, શાસ્ત્રો જાણ્યાનું અભિમાન કરવું તે જ્ઞાન [વિદ્યા] મદ છે. (૫) પોતાના

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ધન-દૌલતનો ગર્વ કરવો તે ધન (ઋદ્ધિ) નો મદ છે. (૬) પોતાના શરીરની તાકાતનો ગર્વ કરવો તેને બલમદ કહે છે. (૭) પોતાના વ્રત, ઉપવાસ વગેરે તપનો ગર્વ કરવો તે તપ મદ છે તથા (૮) પોતાની મોટાઈ અને આજ્ઞાનું અભિમાન કરવું તે પ્રભુતા (પૂજા) મદ કહેવાય છે. ૧-કુલ, ૨-જાતિ, ૩-રૂપ, [શરીર] ૪-જ્ઞાન, [વિદ્યા], ૫-ધન [ઋદ્ધિ], ૬-બલ, ૭-તપ, ૮-પ્રભુતા. [પૂજા] આ આઠ મદ દોષ કહેવાય છે, જે જીવ આ આઠનો ગર્વ કરતો નથી તે જ જીવ આત્માની પરીક્ષા (શુદ્ધ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ) કરી શકે છે. જો તેનો ગર્વ કરે છે તો એ મદ સમ્યગ્દર્શનના આઠ દોષ થઈને તેને દૂષિત કરે છે. ૧૩ ઉત્તરાર્ધ તથા ૧૪ પૂર્વાર્ધ.

ગાથા ૧૪ (ઉત્તરાર્ધ)

૬ અનાયતન દોષ, અને ત્રણ મૂઢતા દોષ:—

કુગુરુ – કુદેવ – કુવૃષ – સેવક કી, નહીં પ્રશંસ ઉચરે હૈ;
જિન મુનિ જિનશ્રુત વિન કુગુરાદિક, તીન્હેં ન નમન કરે હૈ. ૧૪

અન્વયાર્થ:—[સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ] (કુગુરુ-કુદેવ-કુવૃષ-સેવકકી) કુગુરુ, કુદેવ, કુધર્મ, કુગુરુસેવક, કુદેવસેવક, અને કુધર્મસેવકની (પ્રશંસ) પ્રશંસા (નહિ ઉચરે હૈ) કરતો નથી. (જિન) જિનેન્દ્રદેવ (મુનિ) વીતરાગ મુનિ [અને] (જિનશ્રુત) જિનવાણી (વિન) સિવાય [જે] (કુગુરુ આદિક) કુગુરુ, કુદેવ, કુધર્મ (તિન્હેં) તેને (નમન) નમસ્કાર (ન કરે હૈ) કરતો નથી.

ભાવાર્થ:— ૧-કુગુરુ, ૨-કુદેવ, ૩-કુધર્મ, ૪-કુગુરુસેવક, ૫-કુદેવ સેવક અને ૬-કુધર્મ સેવક, એ છ અનાયતન (ધર્મના

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અસ્થાન) દોષ કહેવાય છે. તેની ભક્તિ, વિનય અને પૂજન વગેરે તો દૂર રહો પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ તેની પ્રશંસા પણ કરતા નથી–કારણ કે તેની પ્રશંસા કરવાથી પણ સમ્યક્ત્વમાં દોષ લાગે છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ–જિનેન્દ્રદેવ, વીતરાગ–મુનિ અને જિનવાણી સિવાય, કુદેવ, કુગુરુ અને કુશાસ્ત્ર વગેરેને [ભય, આશા, લોભ અને સ્નેહ વગેરેથી પણ] નમસ્કાર કરતા નથી, કારણ કે તેને નમસ્કાર કરવામાત્રથી પણ સમ્યક્ત્વ દુષિત થઈ જાય છે અર્થાત્ કુગુરુ સેવા, કુદેવ સેવા અને કુધર્મ સેવા એ ત્રણ પણ સમ્યક્ત્વના મૂઢતા નામના દોષ છે. ૧૪.

અવ્રતી સમ્યગ્દષ્ટિની ઇન્દ્ર વગેરેથી પૂજા, અને ગૃહસ્થપણામાં અપ્રીતિ:—

દોષ રહિત ગુણસહિત સુધી જે, સમ્યગ્દરશ સજૈ હૈં;
ચરિતમોહવશ લેશ ન સંજમ, પૈ સુરનાથ જજૈ હૈં.
ગેહી, પૈ ગૃહમેં ન રચૈં, જ્યોં જલતૈં ભિન્ન કમલ હૈં;
નગર નારિકો પ્યાર યથા, કાદે મેં હેમ અમલ હૈ. ૧૫

અન્વયાર્થ:— (જે) જે (સુધી) બુદ્ધિમાન પુરુષ [ઉપર કહેલાં] (દોષ રહિત) પચીશ દોષ રહિત [અને] (ગુણ સહિત) નિ:શંકાદિ આઠ ગુણો સહિત (સમ્યગ્દરશ) સમ્યગ્દર્શનથી (સજૈ હૈં) ભૂષિત છે [તેને] (ચરિત મોહવશ) અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ઉદયના વશે (લેશ) જરાપણ (સંજમ) સંયમ (ન) નથી (પૈ) તોપણ (સુરનાથ) દેવોના સ્વામી ઇન્દ્ર [તેની] (જજૈ હૈં) પૂજા કરે છે, [તે જો કે] (ગેહી) ગૃહસ્થ છે (પૈ) તો પણ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

(ગૃહમેં) ઘરમાં (ન રચૈં) રાચતો નથી. (જયોં) જેવી રીતે (કમળ) કમળ (જળતૈં) પાણીથી (ભિન્ન) અલગ [તથા] (યથા) જેમ (કાદે મેં) કીચડમાં (હેમ) સુવર્ણ (અમલ) શુદ્ધ [રહે છે]; [તેમ તેનો ઘર-માં] (નગરનારિ કો) વેશ્યાના (પ્યાર યથા) પ્રેમની માફક (પ્યાર) પ્રેમ [હોય છે].

ભાવાર્થ.—જે વિવેકી, ૨૫ દોષ રહિત અને અંગરૂપ ૮ ગુણ સહિત સમ્યગ્દર્શન ધારણ કરે છે તેને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કષાયના તીવ્ર ઉદયમાં જોડાવાથી જો કે સંયમભાવ લેશમાત્ર પણ હોતો નથી તે પણ ઇન્દ્ર વગેરે તેની પૂજા (આદર) કરે છે. જેવી રીતે પાણીમાં રહેવા છતાં પણ કમળ પાણીથી અલિપ્ત રહે છે તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ ઘરમાં રહે છે તો પણ ગૃહસ્થપણુમાં લેપાઈ જતો નથી, (નિર્મોહ) ઉદાસી રહે છે. જેવી રીતે વેશ્યાનો× પ્રેમ ફક્ત પૈસામાં જ હોય છે, મનુષ્ય ઉપર હોતો નથી તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિનો પ્રેમ સમ્યક્ત્વમાં જ હોય છે પણ ગૃહસ્થપણામાં હોતો નથી. વળી જેવી રીતે સોનું કાદવમાં પડ્યું રહે છે છતાં નિર્મળ અને જુદું જ રહે છે તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ જો કે ગૃહસ્થદશામાં રહે છે તો પણ તેમાં રાચતો નથી, કારણ કે તે એને ત્યાજ્ય÷ [છોડવા યોગ્ય] માને છે.*

× અહીં વેશ્યાના પ્રેમ સાથે ફક્ત અલિપ્તતા માત્રની સરખામણી છે.

÷ विषयासक्तः अपि सदा सर्वारम्भेषु वर्तमानः अपि ।
मोहविलासः एषः इति सर्वं मन्यते हेयं ॥ ३१४॥
स्वामी कार्तिकेयानुप्रेक्षा.

* રોગીને ઔષધિસેવન અને કેદીને કારાગૃહ, એ પણ આના દૃષ્ટાંત છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

સમ્યક્ત્વનો મહિમા, સમ્યગ્દષ્ટિના અનુત્પત્તિસ્થાન તથા સર્વોત્તમ સુખ અને સર્વ ધર્મનું મૂળ:—

પ્રથમ નરક વિન ષટ્ ભૂ જ્યોતિષ વાન ભવન ષંડ નારી;
થાવર વિકલત્રય પશુ મેં નહિં, ઉપજત સમ્યક્ધારી.
તીનલોક તિહું કાલમાહિં, નહિ. દર્શનસો સુખકારી;
સકલ ધરમ કો મુલ યહી ઇસ, બિન કરની દુઃખકારી. ૧૬

અન્વયાર્થ:—(સમ્યક્ત્વધારી) સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ (પ્રથમ નરક વિન) પહેલી નરક સિવાય (ષટ્ ભૂ) બાકીની છ નરકો વિષે, (જ્યોતિષ) જ્યોતિષી દેવોમાં, (વાન) વ્યંતર દેવોમાં, (ભવન) ભવનવાસી દેવોમાં, (ષંડ) નપુંસકોમાં, (નારી) સ્ત્રીઓમાં, (થાવર પાંચ સ્થાવરોમાં, (વિકલત્રય) દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં તથા (પશુમેં) કર્મભૂમિના પશુઓમાં (નહિ ઉપજત) ઉપજતાં નથી. (તીનલોક) ત્રણ લોક (તિહુંકાળ(ત્રણ કાળમાં (દર્શન સો) સમ્યગ્દર્શન જેવું (સુખકારી) સુખદાયક (નહિ) બીજું કાંઈ નથી, (યહી) આ સમ્યગ્દર્શન જ (સકલ ધર્મકો) બધાં ધર્મોનું (મૂળ) મૂળ છે; (ઇસ વિન) આ સમ્યગ્દર્શન વિના (કરની) સમસ્ત ક્રિયાઓ (દુખકારી) દુઃખદાયક છે.

ભાવાર્થ:—સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં જ્યારે મરે છે ત્યારે બીજીથી સાતમી નરકના નારકી, જ્યોતિષી, વ્યંતર, ભવનવાસી, નપુંશક, સર્વ પ્રકારની સ્ત્રી, એકેન્દ્રિય, બેઇન્દ્રિય, ત્રણઇન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, અને કર્મભૂમિના પશુ થતા નથી; (નીચ કૂળવાળા, ઓછા અંગવાળા, અલ્પાયુવાળા અને દારિદ્રી થતાં

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

નથી;) વિમાનવાસી દેવ, ભોગભૂમિના મનુષ્ય અથવા તિર્યંચ જ થાય છે. કર્મભૂમિના તિર્યંચ પણ થતાં નથી; કદાચ નરકમાં* જાય તો પહેલી નરકથી નીચે જતાં નથી. ત્રણ લોક અને ત્રણ કાળમાં સમ્યગ્દર્શન જેવી સુખ દાયક બીજી કોઈ વસ્તુ નથી. 'આ સમ્યગ્દર્શન જ સર્વ ધર્મોનું મૂળ છે. આ વિના જેટલા ક્રિયાકાંડ છે તે બધાં દુ:ખદાયક હોય છે.

સમ્યગ્દર્શન વિના જ્ઞાન અને ચારિત્રનું મિથ્યાપણું:—

મોક્ષમહલકી પરથમ સીઢી, યા વિન જ્ઞાન ચારિત્રા;
સમ્યકતા ન લહૈ, સો દર્શન, ધારો ભવ્ય પવિત્રા.
'દૌલ' સમજ સુન ચેત સયાને, કાલ વૃથા મત ખોવૈં;
યહ નર ભવ ફિર મિલન કઠિન હૈ, જો સમ્યક્ નહિં હોવૈં. ૧૭.

અન્વયાર્થ:—[આ સમ્યગ્દર્શન જ] (મોક્ષમહલકી) મોક્ષ-

---

* આવી અવસ્થામાં સમ્યગ્દષ્ટિની પહેલી નરકના નપુંસકોમાં પણ ઉત્પત્તિ થાય છે; એનાથી જુદા બીજા નપુંસકોમાં તેની ઉત્પત્તિ થવાનો નિષેધ છે. ૧૬.

નોંધ:—જે જીવ સમ્યક્ત્વ પામ્યા પહેલાં, આગામી પર્યાયની ગતિ [આયુ] બાંધે છે, તે જીવ આયુ પૂર્ણ થવાથી જ્યારે મરણ પામે છે ત્યારે નરકગતિમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે; પણ ત્યાં તેની સ્થિતિ (આયુષ્ય) અલ્પ થઈ જાય છે. જેવી રીતે શ્રેણિક રાજા સાતમી નરકનું આયુષ્ય બાંધ્યા પછી સમકિત પામ્યા હતા તેથી, જો કે તેને નરકમાં તો જવું જ પડ્યું, પણ આયુષ્ય સાતમી નરકથી ઓછું થઇને પહેલી નરકનું જ રહ્યું. એ રીતે જે જીવ સમ્યગ્દર્શન પામ્યા પહેલાં તિર્યંચ વા મનુષ્ય આયુનો બંધ કરે છે તે ભોગભૂમિમાં જાય છે પરંતુ કર્મભૂમિમાં તિર્યંચ અથવા મનુષ્યપણે ઉપજે નહિ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

રૂપી મહેલનું (પરથમ) પહેલું (સીઢી) પગથિયું છે, (યા વિન) આ સમ્યગ્દર્શન વિના (જ્ઞાનચરિત્રા) જ્ઞાન અને ચારિત્ર (સમ્યક્તા) સાચાપણું (ન લહૈ) પામતા નથી; તેથી (ભવ્ય) હે ભવ્ય જીવો! (સો) આવા (પવિત્રા) પવિત્ર (દર્શન) સમ્યગ્દર્શનને (ધારો) ધારણ કરો, (સયાને દૌલ) હે સમજુ દૌલતરામ! (સુન) સાંભળ (સમઝ) જાણ અને (ચેત) સાવધાન રહે, (કાળ) તારો વખત (વૃથા) નકામો–બિનજરૂરી (મત ખોવૈ) ગુમાવ નહિ; (કારણ કે) (જો) જો (સમ્યક્) સમ્યગ્દર્શન (નહિ હોવૈ) ન થયું તો (યહ) આ (નર ભવ) મનુષ્ય પર્યાય (ફિર) ફરીને (મિલન) મળવી (કઠીન હૈ) મુશ્કેલ છે.

ભાવાર્થ:—આ *સમ્યગ્દર્શન જ મોક્ષરૂપી મહેલમાં ચડવાને માટે પહેલું પગથિયું છે. આ વિના જ્ઞાન અને ચારિત્ર સમ્યક્પણાને પામતાં નથી; એટલે કે જ્યાંસુધી સમ્યગ્દર્શન ન થાય ત્યાં સુધી જ્ઞાન તે મિથ્યાજ્ઞાન અને ચારિત્ર તે મિથ્યાચારિત્ર કહેવાય છે, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર કહેવાતાં નથી. માટે દરેક આત્મહિતેચ્છુએ આવું પવિત્ર સમ્યગ્દર્શન અવશ્ય ધારણ કરવું જોઇએ. પંડિત દૌલતરામજી પોતાના આત્માને સંબોધીને કહે છે કે હે વિવેકી આત્મા! તું આવા પવિત્ર સમ્યગ્દર્શનના સ્વરૂપને જાતે સાંભળીને બીજા અનુભવી જ્ઞાની પાસેથી પ્રાપ્ત કરવામાં સાવધાન થા, તારા અમૂલ્ય મનુષ્યજીવનને ફોગટ ન ગુમાવ. આ જન્મમાં જ જો સમ્યક્ત્વ ન પામી શક્યો તો પછી મનુષ્ય પર્યાય વગેરે સારા યોગ ફરીફરી પ્રાપ્ત થતા નથી. ૧૭.

---

* સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ કી, નિશ્ચય કુગતિ ન હોય;
પૂર્વબંધ તેં હોય તો, સમ્યક્ દોષ ન કોય.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ત્રીજી ઢાળનો સારાંશ.

આત્માનું કલ્યાણ, સુખ પ્રાપ્ત કરવામાં છે. આકુળતા (ચિંતા, ક્લેશ) નું મટી જવું તે સાચું સુખ છે, મોક્ષ જ સુખ-રૂપ છે; એટલા માટે દરેક આત્મહિતેચ્છુએ મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ

નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન-સમ્યક્ચારિત્ર એ ત્રણેની એકતા મોક્ષમાર્ગ કહેવાય છે. તેનું કથન બે પ્રકારે છે. નિશ્ચય-સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર તો 'ખરેખર' મોક્ષમાર્ગ છે; અને વ્યવ-હાર સમ્યગ્દર્શન -જ્ઞાન-ચારિત્ર તે મોક્ષમાર્ગ નથી પણ ખરેખર બંધમાર્ગ છે; પણ નિશ્ચયમોક્ષમાર્ગમાં સહચર હોવાથી તેને વ્યવ-હાર મોક્ષમાર્ગ કહેવાય છે.

આત્માનું પરદ્રવ્યોથી ભિન્નપણાનું યથાર્થ શ્રદ્ધાન તે નિશ્ચ-ય સમ્યગ્દર્શન અને આત્માનું પરદ્રવ્યોથી ભિન્નપણાનું યથાર્થ જ્ઞાન તે નિશ્ચયસમ્યગ્જ્ઞાન છે. પરદ્રવ્યોનું આલંબન છોડીને આત્મ-સ્વરૂપમાં લીન થવું તે નિશ્ચય સમ્યક્ચારિત્ર છે. તથા સાતે તત્ત્વો-નું જેમ છે તેમ ભેદરૂપ અટળ શ્રદ્ધાન કરવું તે વ્યવહાર સમ્ય-ગ્દર્શન કહેવાય છે. જોકે સાત તત્ત્વોના ભેદની અટળ શ્રદ્ધા શુભ-રાગ છે તેથી તે ખરેખર સમ્યગ્દર્શન નથી પણ નીચલી દશામાં (-૪-૫-૬ ગુણસ્થાનમાં) નિશ્ચય સમકિતની સાથે સહચર હોવાથી તે વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે.

૮ મદ, ૩ મૂઢતા, ૬ અનાયતન અને શંકા વગેરે ૮; એ ૨૫ સમ્યક્ત્વના દોષ છે; તથા નિશંકિત વગેરે ૮, સમ્યક્ત્વના

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અંગ (ગુણ) છે, એને સારી રીતે જાણીને દોષોનો ત્યાગ અને ગુણોનું ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

જે વિવેકી જીવ નિશ્ચયસમ્યક્ત્વને ધારણ કરે છે તેને કમજોરી છે ત્યાંસુધી પુરુષાર્થની મંદતાના કારણે જો કે જરા પણ સંયમ હોતો નથી તો પણ તે ઇન્દ્રાદિક દ્વારા પૂજાય છે. ત્રણલોક અને ત્રણકાળમાં નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ સમાન સુખકારી બીજી કોઈ વસ્તુ નથી. બધાં ધર્મોનું મૂળ, સાર અને મોક્ષમાર્ગનું પહેલું પગથિયું આ સમ્યક્ત્વ જ છે, તેના વિના જ્ઞાન અને ચારિત્ર સમ્યક્પણું પામતાં નથી પણ મિથ્યા કહેવાય છે.

આયુષ્યનો બંધ થયા પહેલાં સમ્યક્ત્વ ધારણ કરનાર જીવ મરણ પામ્યા પછી બીજા ભવમાં નારકી, જ્યોતિષી, વ્યંતર, ભવનવાસી, નપુંસક, સ્ત્રી, સ્થાવર, વિકલત્રય, પશુ, હીનાંગ, નીચકુળવાળો, અલ્પાયુ અને દરિદ્રી થતો નથી; મનુષ્ય અને તિર્યંચ સમ્યગ્દૃષ્ટિ મરીને વૈમાનિકદેવ થાય છે, દેવ અને નારકી સમ્યગ્દૃષ્ટિ મરીને કર્મભૂમિમાં ઉત્તમ ક્ષેત્રે મનુષ્ય જ થાય છે. જો સમ્યગ્દર્શન થયા પહેલાં ૧ દેવ, ૨ મનુષ્ય, ૩ તિર્યંચ, કે ૪ નરકનું આયુષ્ય બંધાઈ ગયું હોય તો, તે મરીને ૧ વૈમાનિક દેવ ૨ ભોગભૂમિનો મનુષ્ય, ૩ ભોગભૂમિનો તિર્યંચ, કે ૪ પહેલી નરકનો નારકી થાય છે. આથી અધિક નીચેના સ્થાનમાં જન્મતા નથી. આ પ્રમાણે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનનો મહિમા અપાર છે.

માટે દરેક આત્મહિતેચ્છુએ સત્શાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય, તત્ત્વચર્ચા, સત્સમાગમ તથા યથાર્થ તત્ત્વવિચાર વડે નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પ્રાપ્ત કરવું જોઇએ, કેમકે જો આ મનુષ્ય પર્યાયમાં નિશ્ચય સમકિત ન પામ્યો તો પછી ફરીને મનુષ્યપર્યાયપ્રાપ્તિ વગેરેનો સુયોગ મળવો કઠણ છે.

जैन (शोध) ...का. ठि

ત્રીજી ઢાળનો ભેદ સંગ્રહ

અચેતન દ્રવ્યો:– પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાળ.

ચેતન એક, અચેતન પાંચો, રહે સદા ગુણ પર્યયવાન;
કેવળ પુદ્ગલ રૂપવાન હૈ, પાંચો શેષ અરૂપી જાન.

અંતરંગ પરિગ્રહ:– ૪ કષાય, ૯ નોકષાય, ૧ મિથ્યાત્વ.

આસ્રવ:– ૫ મિથ્યાત્વ, ૧૨ અવિરતિ, ૨૫ કષાય, ૧૫ યોગ.

કારણ:– ઉપાદાન અને નિમિત્ત.

દ્રવ્યકર્મ:– જ્ઞાનાવરણ વગેરે આઠ.

નોકર્મ:– ઔદારિક, વૈક્રિયિક, અને આહારકાદિ શરીર.

પરિગ્રહ:– અંતરંગ અને બહિરંગ

પ્રમાદ:– ૪ વિકથા, ૪ કષાય, ૫ ઇન્દ્રિય, ૧ નિદ્રા, ૧ પ્રણય (સ્નેહ).

બહિરંગ પરિગ્રહ:– ક્ષેત્ર, મકાન, રૂપું, સોનું, ધન, ધાન્ય, દાસી, દાસ, કપડાં, અને વાસણ એ દસ છે.

ભાવકર્મ:– મિથ્યાત્વ, રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, વગેરે.

મદ:– આઠ પ્રકારના છે.

જાતિ લાભ કુલ રૂપ તપ, બલ, વિદ્યા અધિકાર;
ઇનકો ગર્વ ન કીજિયે, એ મદ અષ્ટ પ્રકાર.

મિથ્યાત્વ:–વિપરીત, એકાંત, વિનય, સંશય અને અજ્ઞાન.

રસ:– ખાટો, મીઠો, કડવો, તીખો અને કષાયેલો.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

મદ:–અહંકાર, ઘમંડ. ભાવકર્મ:–મિથ્યાત્વ, રાગ દ્વેષ વગેરે જીવના મલિન ભાવ.

મિથ્યાદષ્ટિ:–તત્ત્વોની ઊંધી શ્રદ્ધા કરવાવાળા.

લોક મૂઢતા:–ધર્મ સમજીને જળાશયોમાં સ્નાન કરવું તથા રેતી પથ્થર વગેરેનો ઢગલો કરવો—એ વગેરે કાર્યો.

વિશેષ ધર્મ:–જે ધર્મ અમુક ખાસ દ્રવ્યમાં જ રહે તેને વિશેષ ધર્મ કહે છે.

શુદ્ધોપયોગ:–શુભ અને અશુભ રાગદ્વેષની પરિણતિથી રહિત સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન સહિત ચારિત્રની સ્થિરતા.

સામાન્ય:–અનેક દ્રવ્યોમાં સમાનતાથી રહેલા ધર્મને સામાન્ય કહે છે. અથવા દરેક વસ્તુમાં ત્રિકાળી દ્રવ્ય ગુણરૂપ, અભેદ એકરૂપ ભાવને સામાન્ય કહે છે.

સિદ્ધ:–આઠ ગુણો સહિત તથા આઠ કર્મો અને શરીર રહિત પરમેષ્ઠી.

સંવેગ:–સંસારથી ભય થવો અને ધર્મ તથા ધર્મના ફળામાં પરમ ઉત્સાહ થવો, તથા સાધર્મી અને પંચ પરમેષ્ઠીમાં પ્રીતિ, તેને પણ સંવેગ કહે છે.

નિર્વેદ:–સંસાર, શરીર અને ભોગમાં સમ્યક્પ્રકારે ઉદાસીનપણું અર્થાત્ વૈરાગ્ય.

અંતર પ્રદર્શન.

૧. અનાયતનમાં તો કુદેવ વગેરેની પ્રશંસા કરવામાં આવે છે,

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પણ મૂઢતામાં તો તેમની સેવા, પૂજા અને વિનય કરવામાં આવે છે.

૨. માતાના વંશને જાતિ કહેવામાં આવે છે અને પિતાના વંશને કુળ કહેવાય છે.

૩. ધર્મ દ્રવ્ય તો છ દ્રવ્યમાંનું એક દ્રવ્ય છે અને ધર્મ તે વસ્તુનો સ્વભાવ અથવા ગુણ છે.

૪. નિશ્ચયનય વસ્તુના અસલી સ્વરૂપને બતાવે છે. વ્યવહારનય સ્વદ્રવ્ય પરદ્રવ્યને વા તેના ભાવોને વા કારણ કાર્યાદિકને કોઈના કોઈમાં મેળવી નિરૂપણ કરે છે. માટે એવા જ શ્રદ્ધાનથી મિથ્યાત્વ છે તેથી તેનો ત્યાગ કરવો. (મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક ગુજરાતી પાનું ૨૫૫)

૫. નિકલ પરમાત્મા આઠે કર્મોથી રહિત છે અને સકલ પરમાત્માને ચાર અઘાતિ કર્મો હોય છે.

૬. સામાન્ય ધર્મ તો અનેક વસ્તુમાં રહે છે, પરંતુ વિશેષ ધર્મ તો ખાસ ખાસ અમુક વસ્તુમાં જ રહે છે.

૭. સમ્યગ્દર્શન તો અંગી છે અને નિશંકિત અંગ તેનું એક અંગ છે.

ત્રીજી ઢાળની પ્રશ્નાવળી.

૧. અજીવ, અધર્મ, અનાયતન, અલોક, અંતરાત્મા, અરિહંત, આકાશ, આત્મા, આસ્રવ, આઠ અંગ, આઠ મદ, ઉત્તમ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અંતરાત્મા, ઉપયોગ, કષાય, કાળ, કુળ, ગંધ, ચારિત્રમોહ, જઘન્ય અંતરાત્મા, જાતિ, જીવ, મદ, દેવમૂઢતા, દ્રવ્યકર્મ, નિકલ; નિશ્ચયકાળ, સમ્યગ્દર્શન–જ્ઞાન–ચારિત્ર–મોક્ષમાર્ગ, નિ-ર્જરા, નોકર્મ, પરમાત્મા, પાખંડીમૂઢતા, પુદ્‌ગલ, બહિરાત્મા, બંધ, મધ્યમઅંતરાત્મા, મૂઢતા, મોક્ષ, મોક્ષમાર્ગ, રસ, રૂપ, લોકમૂઢતા, વિશેષ, વિકલત્રય, વ્યવહારકાળ, સમ્યગ્દર્શન–મો-ક્ષમાર્ગ, શમ, સાચા, દેવ–ગુરુ–શાસ્ત્ર, સુખ, સકલ પરમાત્મા, સંવર, સામાન્ય સિદ્ધ–અને સ્પર્શ વિગેરેના લક્ષણ બતાવો.

૨. અનાયતન અને મૂઢતામાં, જાતિ અને કૂળમાં, ધર્મ અને ધર્મદ્રવ્યમાં, નિશ્ચય અને વ્યવહારમાં, સકલ અને નિલકમાં સમ્યગ્દર્શન અને નિઃશંકિત અંગમાં તથા સામાન્ય અને વિશેષ એ વગેરેમાં અંતર (તફાવત) બતાવો.

૩. અણુવ્રતીનો આત્મા, આત્મહિત, ચેતન દ્રવ્ય, નિરાકુળ અવ-સ્થા અથવા સ્થાન, સાત તત્ત્વો બધાનો સાર, બધાનુ મૂળ, સર્વોત્તમ ધર્મ, સમ્યગ્દષ્ટિ માટે નમસ્કારને અયોગ્ય અને હેય–ઉપાદેય તત્ત્વોનાં નામ કહો.

૪. અઘાતિયા, અંગ, અજીવ, અનાયતન, અંતરાત્મા, અંતરંગ, પરિગ્રહ, અમૂર્તિક દ્રવ્ય, આકાશ, આત્મા, આસ્રવ, અંગ, કર્મ, કષાય, કારણ, કાળ, કાળદ્રવ્ય, ગંધ, ઘાતિયા, જીવ, તત્ત્વ, દ્રવ્ય, દુઃખદાયક ભાવ, દ્રવ્યકર્મ, નોકર્મ, પરમાત્મા, પ-રિગ્રહ, પુદ્‌ગલના ગુણ, ભાવકર્મ, પ્રમાદ, બહિરંગ–પરિગ્રહ, મદ, મિથ્યાત્વ, મૂઢતા, મોક્ષમાર્ગ, યોગરૂપી દ્રવ્ય, રસ, વર્ણ, સમ્યક્ત્વના દોષ અને સમ્યગ્દર્શન–જ્ઞાન–ચારિત્રના ભેદ બતાવો.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૫. તત્ત્વજ્ઞાન હોવા છતાં પણ અસંયમ, અવ્રતીની પૂજ્યતા, આત્માનાં દુઃખ, સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર અને સમ્યગ્દષ્ટિ દ્વારા કુદેવ વગેરેને નમસ્કાર ન કરવા વગેરેના કારણ બતાવો.

૬. અમૂર્તિક દ્રવ્યો, પરમાત્માના ધ્યાનથી લાભ, મુનિનો આત્મા, મૂર્તિક દ્રવ્યો, મોક્ષનું સ્થાન અને ઉપાય, બહિરાત્માપણાના ત્યાગનું કારણ, સાચા સુખનો ઉપાય અને સમ્યગ્દૃષ્ટિના ન ઉપજવાનાં સ્થાનો—એ વગેરેનું સ્પષ્ટિકરણ કરો.

૭, અમુક પદ, ચરણ અથવા છંદનો અર્થ અને ભાવાર્થ બતાવો, ત્રીજી ઢાળનો સારાંશ કહો.

આત્મા, મોક્ષમાર્ગ, જીવ, છ દ્રવ્ય, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યક્ત્વના દોષો—એ ઉપર લેખ લખો.

——::——

ચોથી ઢાળ

સમ્યગ્જ્ઞાનનું લક્ષણ અને તેનો સમય;—

સમ્યક્ શ્રદ્ધા ધારિ પુનિ, સેવહુ સમ્યગ્જ્ઞાન,
સ્વપરઅર્થ બહુ ધર્મજુત, જો પ્રગટાવન ભાન. ૧.

અન્વયાર્થ:—(સમ્યક્શ્રદ્ધા) સમ્યગ્દર્શન (ધારિ) ધારણકરીને (પુનિ) વળી (સમ્યગ્જ્ઞાન) સમ્યગ્જ્ઞાન (સેવહુ) સેવો [જે સમ્યગ્જ્ઞાન]

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

સમ્યગ્જ્ઞાનના ભેદ, પરોક્ષ અને દેશ પ્રત્યક્ષનાં લક્ષણ:—

તાસ ભેદ દો હૈં, પરોક્ષ પરતચ્છિ તિન માંહીં;
મતિ શ્રુત દોય પરોક્ષ, અક્ષ મનતૈં ઉપજાહીં.
અવધિજ્ઞાન મનપર્જય દો હૈં દેશ-પ્રતચ્છા;
દ્રવ્ય ક્ષેત્ર પરિમાણ લિયે જાનૈ જિય સ્વચ્છા. ૨.

અન્વયાર્થ:—(તાસ) એ સમ્યગ્જ્ઞાનના (પરોક્ષ) અને (પરતચ્છિ) પ્રત્યક્ષ (દો) બે (ભેદ હૈં) ભેદો છે; (તિનમાંહીં) તેમાં (મતિ-શ્રુત) મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન (દોય) એ બન્ને (પરોક્ષ) પરોક્ષજ્ઞાન છે. [કારણ કે તે] (અક્ષ મનતૈં) ઇન્દ્રિયો અને મનના નિમિત્તથી (ઉપજાહીં) ઉત્પન્ન થાય છે. (અવધિજ્ઞાન) અવધિજ્ઞાન અને (મનપર્જય) મનઃપર્યયજ્ઞાન (દો) એ બન્ને જ્ઞાન (દેશપ્રતચ્છા) દેશ પ્રત્યક્ષ (હૈં) છે. [કારણ કે તે જ્ઞાનથી] (જિય) જીવ (દ્રવ્ય ક્ષેત્ર પરિમાણ) દ્રવ્ય અને ક્ષેત્રની મર્યાદા (લિયે) લઈને [સ્વચ્છા] સ્પષ્ટ [જાનૈ] જાણે છે,

ભાવાર્થ:— આ સમ્યગ્જ્ઞાનના બે ભેદ છે—(૧) પ્રત્યક્ષ અને [૨] પરોક્ષ; તેમાં મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન પરોક્ષજ્ઞાન* છે, કારણ કે તે બન્ને જ્ઞાન ઇન્દ્રિયો અને મનના નિમિત્તથી વસ્તુને અસ્પષ્ટ જાણે છે. સમ્યગ્મતિ-શ્રુતજ્ઞાન સ્વાનુભવકાળે પ્રત્યક્ષ હોય છે તેમાં ઇન્દ્રિય અને મન નિમિત્ત નથી. અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યયજ્ઞાન દેશ× પ્રત્યક્ષ છે, કારણ કે જીવ આ બે જ્ઞાનથી રૂપી દ્રવ્યને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની મર્યાદાપૂર્વક સ્પષ્ટ જાણે છે.

---

* જે જ્ઞાન ઇન્દ્રિયો અને મનના નિમિત્તથી વસ્તુને અસ્પષ્ટ જાણે છે તેને પરોક્ષજ્ઞાન કહેવાય છે.

× જે જ્ઞાનરૂપી વસ્તુને દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવની મર્યાદાપૂર્વક સ્પષ્ટ જાણે છે તેને દેશ-પ્રત્યક્ષ કહે છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

સકલ પ્રત્યક્ષજ્ઞાનનું લક્ષણ અને જ્ઞાનનો મહિમા:-

સકલ દ્રવ્ય કે ગુન અનંત, પરજાય અનંતા;
જાનૈ એકૈ કાલ, પ્રગટ કેવલિ ભગવન્તા.
જ્ઞાન સમાન ન આન જગત મેં સુખકો કારન;
ઇહિ પરમામૃત જન્મજરામૃત્યુ — રોગ — નિવારન. ૩.

અન્વયાર્થ:—[જે જ્ઞાનથી] (કેવલ ભગવન્તા) કેવળજ્ઞાની ભગવાન (સકલ દ્રવ્યકે) છ એ દ્રવ્યોના (અનંત) અપરિમિત (ગુન) ગુણોને અને (અનંતા) અનંત (પરજાય) પર્યાયોને (એકૈ કાલ) એક સાથે (પ્રગટ) સ્પષ્ટ (જાનૈ) જાણે છે [તે જ્ઞાનમેં] (સકલ) સકલ પ્રત્યક્ષ અથવા કેવળજ્ઞાન કહે છે. (જગતમેં) આ જગતમાં (જ્ઞાન સમાન) સમ્યગ્જ્ઞાનના જેવો (આન) બીજો કોઈ પદાર્થ (સુખકો) સુખનું (ન કારણ) કારણ નથી. (ઇહિ) આ સમ્યગ્જ્ઞાન જ (જન્મ જરા-મૃત્યુ-રોગ) જન્મ-જરા અને મરણના રોગોને (નિવારન) દૂર કરવાને માટે (પરમામૃત) ઉત્કૃષ્ટ અમૃત સમાન છે.

ભાવાર્થ:— જે જ્ઞાન ત્રણ કાળ અને ત્રણ લોકવર્તી સર્વ પદાર્થોને (અનંત ધર્માત્મક સર્વ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયોને) પ્રત્યેક સમયમાં યથાસ્થિત, પરિપૂર્ણરૂપથી સ્પષ્ટ અને એક સાથે જાણે છે તે જ્ઞાનને કેવળજ્ઞાન કહે છે. જે સકલ પ્રત્યક્ષ છે.

૧. દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયોને કેવળી ભગવાન જાણે છે પણ તેના અપેક્ષિત ધર્મોને જાણી શકતા નથી એવું માનવું તે અસત્ય છે. વળી તે અનંતને અથવા માત્ર પોતાના આત્માને જ જાણે છે, પરંતુ સર્વને ન જાણે એવું માનવું તે પણ ન્યાયવિરુદ્ધ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

છે. કેવળી ભગવાન સર્વજ્ઞ હોવાથી અનેકાન્ત સ્વરૂપ પ્રત્યેક વસ્તુને પ્રત્યક્ષ જાણે છે. (લઘુ જૈ૦ સિ. પ્ર. પ્રશ્ન ૮૭).

૩. આ સંસારમાં સમ્યગ્જ્ઞાન જેવી સુખદાયક અન્ય કોઈ વસ્તુ નથી. આ સમ્યગ્જ્ઞાન જ જન્મ, જરા અને મૃત્યુરૂપી ત્રણ રોગોનો નાશ કરવા માટે ઉત્તમ અમૃત સમાન છે.

જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીના કર્મ નાશના વિષયમાં તફાવત:—

કોટિજન્મ તપ તપૈં, જ્ઞાન વિન કર્મ ઝરૈં જે;
જ્ઞાની કે છિનમાહિં, ત્રિગુપ્તિ તૈં સહજ ટરૈં તે.
મુનિવ્રત ધાર અનંતવાર ગ્રીવક ઉપજાયૌ;
પૈ નિજ આતમજ્ઞાન વિના, સુખ લેશ ન પાયૌ. ૪.

અન્વયાર્થ:—[અજ્ઞાની જીવને] (જ્ઞાન વિન) સમ્યગ્જ્ઞાન વગર (કોટિ જન્મ) કરોડો જન્મો સુધી (તપ તપૈં) તપ તપવાથી (જે કર્મ) જેટલા કર્મો (ઝરૈં) નાશ થાય છે (તે) તેટલાં કર્મો (જ્ઞાની કે) સમ્યગ્જ્ઞાની જીવને (ત્રિગુપ્તિ તૈં) મન, વચન, અને કાયા તરફની જીવની પ્રવૃત્તિને રોકવાથી [નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ સ્વાનુભવથી] (છિનમાહિં) ક્ષણ માત્રમાં (સહજ) સહેલાઈથી (ટરૈં) નાશ પામે છે. [આ જીવ] (મુનિવ્રત) મુનિઓનાં મહાવ્રતોને (ધાર) ધારણ કરીને (અનંતવાર) અનંત વાર (ગ્રીવક) નવમી ગ્રૈવેયક સુધી (ઉપજાયૌ) ઉત્પન્ન થયો, (પૈ) પરંતુ (નિજ આતમ) પોતાના આત્માના (જ્ઞાન વિના) જ્ઞાન વગર (લેશ) જરાપણ (સુખ) સુખ (ન-પાયો) પામી શક્યો નહિ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાવાર્થ:—મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ આત્મજ્ઞાન (સમ્યગ્જ્ઞાન) વિના કરોડો જન્મો-ભવો સુધી બાળતપરૂપ ઉદ્યમ કરીને જેટલાં કર્મોનો નાશ કરે છે તેટલાં કર્મોનો નાશ-સમ્યગ્જ્ઞાની જીવ સ્વસન્મુખજ્ઞાતાપણાને લીધે સ્વરૂપ ગુપ્તિથી-ક્ષણમાત્રમાં સહજે કરી નાંખે છે. આ જીવ, મુનિના (દ્રવ્યલિંગી મુનિનાં) મહાવ્રતોને ધારણ કરીને તેના પ્રભાવથી નવમી ગ્રૈવેયક સુધીના વિમાનોમાં અનંતવાર ઉત્પન્ન થયો, પરંતુ આત્માના ભેદવિજ્ઞાન (સમ્યગ્જ્ઞાન અથવા સ્વાનુભવ) વિના તે જીવને ત્યાં પણ લેશમાત્ર સુખ મળ્યું નહિ.

જ્ઞાનના દોષ અને મનુષ્ય પર્યાય વગેરેની દુર્લભતા:—

તાતૈં જિનવર કથિત તત્ત્વ અભ્યાસ કરીજૈ;
સંશય વિભ્રમ મોહ ત્યાગ, આપો લખ લીજૈ.
યહ માનુષ પર્યાય, સુકુલ, સુનિવો જિનવાની;
ઇહ વિધ ગયે ન મિલૈ, સુમણિ જ્યોં ઉદધિ સમાની. ૫

અન્વયાર્થ:—(તાતૈં) તેથી (જિનવર કથિત) જિનેન્દ્ર ભગવાને કહેલાં (તત્ત્વ) પરમાર્થ તત્ત્વનો (અભ્યાસ) અભ્યાસ (કરીજૈ) કરવો જોઇએ, અને (સંશય) સંશય (વિભ્રમ) વિપર્યય તથા (મોહ) અનધ્યવસાય (અચોકસતા) ને (ત્યાગ) છોડીને (આપો) પોતાના આત્માને (લખ લીજૈ) લક્ષમાં લેવો જોઇએ અર્થાત્ ઓળખવો જોઈએ. [જો એમ ન કર્યું તો] (યહ) આ (માનુષપર્યાય) મનુષ્ય શરીર (સુકુલ) ઉત્તમ કુલ અને (જિનવાણી) જિનવાણીનું (સૂનવો) સાંભળવું (ઇહવિધ) એવો સુયોગ (ગયે) વિતી ગયા પછી, (ઉદધિ) સમુદ્રમાં (સમાની) સમાયેલાં-ડૂબેલાં (સુમણિ જ્યોં) સાચા રત્નની માફક [ફરીને] (ન મિલૈ) મળવો કઠણ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાવાર્થ:—આત્મા અને પરવસ્તુઓના ભેદ વિજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવા માટે જિનદેવે પ્રરૂપેલાં સાચાં તત્ત્વોનું પઠન-પાઠન (મનન) કરવું જોઇએ; અને *સંશય †વિપર્યય તથા ×અનધ્યવસાય એ સમ્યગ્જ્ઞાનના ત્રણ દોષોને દૂર કરી આત્મસ્વરૂપ જાણવું જોઇએ; કારણ કે જેવી રીતે સમુદ્રમાં ડૂબેલું અમુલ્ય રત્ન ફરીને હાથ આવતું નથી તેવી રીતે મનુષ્ય શરીર, ઉત્તમ શ્રાવક કુળ અને જિનવચનોનું શ્રવણ વગેરે સુયોગ પણ વીતી ગયા પછી ફરી ફરીને પ્રાપ્ત થતો નથી; તેથી આ અપૂર્વ અવસર ન ગુમાવતાં આત્મસ્વરૂપની ઓળખાણ (સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ) કરીને આ મનુષ્ય જન્મ સફળ કરવો જોઈએ.

સમ્યગ્જ્ઞાનનો મહિમા અને કારણ:-

ધન સમાજ ગજ બાજ, રાજ તો કાજ ન આવે;
જ્ઞાન આપકો રૂપ ભયે, ફિર અચલ રહાવે.
તાસ જ્ઞાનકો કારન, સ્વપર વિવેક બખાનૌ;
કોટિ ઉપાય બનાય ભવ્ય, તાકો ઉર આનૌ. ૬.

અન્વયાર્થ:—(ધન) પૈસા, (સમાજ) કુટુંબ (ગજ) હાથી, (બાજ) ઘોડા, (રાજ) રાજ્ય (તો) તો (કાજ) પોતાના કામમાં (ન

---

* સંશય:- विरुद्धानेककोटिस्पर्शि ज्ञानं संशयः='આ પ્રમાણે છે કે આ પ્રમાણે છે' એવું જે પરસ્પર વિરુદ્ધતાપૂર્વક બે પ્રકારરૂપ જ્ઞાન તેને સંશય કહે છે.

† વિપર્યય:- विपरीतैककोटिनिश्चयो विपर्ययः=વસ્તુ સ્વરૂપથી વિરુદ્ધતાપૂર્વક 'આ આમ જ છે' એવું એકરૂપ જ્ઞાન તેનું નામ વિપર્યય છે.

× અનધ્યવસાય:- किमित्यालोचनमात्रमनध्यवसायः='કાંઈક છે' એવો નિર્ધાર રહિત વિચાર તેનું નામ અનધ્યવસાય છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

આવૈ) આવતા નથી; પણ (જ્ઞાન) સમ્યગ્જ્ઞાન (આપકો રૂપ) આત્માનું સ્વરૂપ છે–જે (ભયે) પ્રાપ્ત થયા (ફિર) પછી (અચલ) અચળ (રહાવૈ) રહે છે. (તાસ) તે (જ્ઞાનકો) સમ્યગ્જ્ઞાનનું (કારન) કારણ (સ્વ-પર વિવેક) આત્મા અને પરવસ્તુઓનું ભેદ વિજ્ઞાન (બખાનૌ) કહ્યું છે, [તેથી] (ભવ્ય) હે ભવ્ય જીવો ! (કોટિ) કરોડો (ઉપાય) ઉપાયો (બનાય) કરીને (તાકો) તે ભેદ વિજ્ઞાનને (ઉર આનૌ) હૃદયમાં ધારણ કરો.

ભાવાર્થ:—ધન, કુટુંબ, નોકર–ચાકર, હાથી, ઘોડા અને રાજ્યાદિ કોઈપણ પદાર્થ આત્માને સહાયક થતા નથી; પણ સમ્યગ્જ્ઞાન આત્માનું સ્વરૂપ છે, તે એકવાર પ્રાપ્ત થયા પછી અક્ષય થઈ જાય છે— કદી નાશ પામતું નથી, અચળ એકરૂપ રહે છે. આત્મા અને પર વસ્તુઓનું ભેદવિજ્ઞાન જ તે સમ્યગ્જ્ઞાનનું કારણ છે; તેથી દરેક આત્મહિતેચ્છુ ભવ્ય જીવોએ કરોડો ઉપાય કરીને આ ભેદ વિજ્ઞાન દ્વારા સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ.

સમ્યગ્જ્ઞાનનો મહિમા અને વિષયોની ઈચ્છા રોકવાનો ઉપાય:-

જે પૂરવ શિવ ગયે, જાહિં, અરુ આગે જૈ હૈં;
સો સબ મહિમા જ્ઞાન તની, મુનિનાથ કહૈં હૈં.
વિષય–ચાહ દવ–દાહ, જગત–જન અરનિ દઝાવૈ;
તાસ ઉપાય ન આન, જ્ઞાન ઘનઘાન બુઝાવૈ. ૭

અન્વયાર્થ:—(પૂરવ) પૂર્વે (જે) જે જીવો (શિવ) મોક્ષમાં (ગયે) ગયા છે (અબ) વર્તમાનમાં (જાહિં) જાય છે (અરુ) અને (આગે) ભવિષ્યમાં (જૈ હૈં) જે જાશે (સો) એ (સબ) બધો (જ્ઞા-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

નતની) સમ્યગ્જ્ઞાનનો (મહિમા) પ્રભાવ છે એમ (મુનિનાથ) જિનેન્દ્રદેવે કહ્યું છે. (વિષય ચાહ) પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયોની ઇચ્છારૂપી (દવદાહ) ભયંકર દાવાનળ (જગતજન) સંસારી જીવો રૂપી (અરનિ) અ-રણ્ય–જુના પુરાણા જંગલને (દઝાવૈં) બાળી રહ્યો છે, (તાસ) તેની શાંતિનો (ઉપાય) ઉપાય (આન) બીજો (ન) નથી; [માત્ર] જ્ઞાન-ઘનઘાન) જ્ઞાનરૂપી વરસાદનો સમૂહ (બૂઝાવૈં) શાંત કરે છે.

ભાવાર્થ:—ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય એ ત્રણે કાળમાં જે જીવો મોક્ષ પામ્યા છે, પામશે અને (વર્તમાનમાં વિદેહક્ષેત્રે) પામે છે તે આ સમ્યગ્જ્ઞાનનો જ પ્રભાવ છે, એમ પૂર્વાચાર્યોએ બતાવ્યું છે. જેવી રીતે દાવાનલ (વનમાં લાગેલી આગ) ત્યાંની બધી વસ્તુઓને ભસ્મ કરી નાંખે છે તેવી રીતે પાંચ ઇન્દ્રિઓ સંબંધી વિષયોની ઇચ્છા સંસારી જીવોને બાળે છે–દુઃખ આપે છે, અને જેવી રીતે ધોધ-માર વરસાદ તે દાવાનળને બૂઝાવી નાખે છે તેવી રીતે આ સમ્ય-ગ્જ્ઞાન તે વિષયોની ઇચ્છાને શાંત કરે છે–નષ્ટ કરે છે.

પુણ્ય–પાપમાં હર્ષ–વિષાદનો નિષેધ અને સાર સાર વાતો:—

પુણ્ય–પાપ–ફલમાહિં, હરખ વિલખો મત ભાઈ;
યહ પુદ્ગલ પરજાય, ઉપજિ વિનસૈં ફિર થાઈ.
લાખ બાતકી બાત યહૈ, નિશ્ચય ઉર લાઓ;
તોરિ સકલ જગ–દંદ–ફંદ, નિત આતમ ધ્યાઓ. ૮.

અન્વયાર્થ:—(ભાઈ) હે આત્મહિતૈષી પ્રાણી! (પુણ્ય ફલ માંહી) પુણ્યના ફળોમાં (હરખ મત) હર્ષ ન કર, અને (પા-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પફલમાંહિ) પાપના ફળોમાં (વિલખૌ મત) દ્વેષ ન કર [કારણ કે આ પુણ્ય અને પાપ] (પુદ્ગલ પરજાય) પુદ્ગલના પર્યાય છે. [તે] (ઉપજિ) ઉત્પન્ન થઇને (વિનસૈ) નાશ પામી જાય છે અને (ફિર) ફરીને (થાઇ) ઉત્પન્ન થાય છે. (ઉર) પોતાના અંતરમાં (નિશ્ચય) નિશ્ચયથી–ખરેખર (લાખ બાતકી બાત) લાખો વાતોનો સાર (યહૈ) આ જ પ્રમાણે (લાઓ) ગ્રહણ કરો કે (સકલ) પુણ્ય–પાપરૂપ બધાય (જગ–દંદફંદ) જન્મ મરણના દ્વંદ્વ (રાગ–દ્વેષ) રૂપ વિકારી –મલિનભાવો (તોરિ) તોડી (નિત) હમેશાં (આતમ ધ્યાવો) પોતાના આત્માનું ધ્યાન કરો.

ભાવાર્થ:—આત્મહિતેષી જીવનું કર્તવ્ય છે કે ધન, ઘર, દુકાન, કીર્તિ, નીરોગ શરીરાદિ, પુણ્યના ફળ છે તેનાથી પોતાને લાભ છે તથા તેના વિયોગથી પોતાને નુકસાન છે એમ ન માનો; કેમકે પર-પદાર્થ સદા ભિન્ન છે, જ્ઞેય માત્ર છે તેમાં કોઇને અનુકૂળ અથવા પ્રતિકૂળ, ઇષ્ટ અથવા અનિષ્ટ ગણવા તે માત્ર જીવની ભૂલ છે, માટે પુણ્યપાપના ફળમાં હર્ષ–શોક કરવો નહિ.

જો કોઈપણ પર પદાર્થને જીવ, ખરેખર ભલા વા બૂરા માને તો તેના પ્રત્યે રાગ, દ્વેષ અને મમત્વ થયા વિના રહે નહિ. જેણે પર પદાર્થ–પર દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર–કાળ–ભાવને ખરેખર હિતકર તથા અહિતકર માન્યા છે તેણે અનંતા પર પદાર્થ પ્રત્યે રાગ–દ્વેષ કરવા જેવા માન્યા છે, અને અનંત પર પદાર્થ મને સુખ–દુઃખના કારણ છે એમ પણ માન્યું છે માટે એ ભૂલ છોડીને નિજ જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપનો નિર્ણય કરી સ્વસન્મુખ જ્ઞાતા રહેવું તે સુખી થવાનો ઉપાય છે.

પુણ્ય–પાપનો બંધ તે પુદ્ગલના પર્યાય (અવસ્થા) છે તેના ઉદયમાં જે સંયોગ મળે તે પણ ક્ષણિક સંયોગપણે આવે અને જાય છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

છે. જેટલો કાળ તે નજીક રહે તેટલો કાળ પણ તે સુખ, દુઃખ આપવા સમર્થ નથી.

જૈન ધર્મના બધા ઉપદેશનો સાર એ છે કે શુભાશુભભાવો તે સંસાર છે માટે તેની રુચિ છોડી સ્વસન્મુખ થઈ, નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન પૂર્વક નિજ આત્મસ્વરૂપમાં એકાગ્ર (લીન) થવું તે જ જીવે કરવા યોગ્ય છે.

સમ્યક્ચારિત્રનો સમય અને ભેદ તથા અહિંસા અણુવ્રત અને સત્ય અણુવ્રતનું લક્ષણ:–

સમ્યગ્જ્ઞાની હોય, બહુરિ દિઢ ચારિત લીજૈ;
એકદેશ અરુ સકલદેશ, તસુ ભેદ કહીજૈ.
ત્રસ હિંસા કો ત્યાગ, વૃથા થાવર ન સઁઘારૈ;
પર વધ-કાર કઠોર નિંદ્ય, નહિં વયન ઉચારૈ. ૯;

અન્વયાર્થ:—(સમ્યગ્જ્ઞાની) સમ્યગ્જ્ઞાની (હોય) થઈને (બહુરિ) પછી (દિઢ) દૃઢ (ચારિત) સમ્યક્ચારિત્ર (લીજૈ) પાળવું જોઈએ; (તસુ) તેના [તે સમ્યક્ચારિત્રના] (એકદેશ) એકદેશ (અરુ) અને (સકલદેશ) સર્વદેશ [એવા બે] (ભેદ) ભેદ (કહીજૈ) કહેવામાં આવ્યા છે. [તેમાં] (ત્રસહિંસા) ત્રસ જીવોની હિંસાનો (ત્યાગ) ત્યાગ કરવો અને (વૃથા) કારણ વગર (થાવર) સ્થાવર જીવોનો (ન સંઘારૈ) ઘાત ન કરવો [તે અહિંસા–અણુવ્રત કહેવાય છે]; (પર વધકાર) બીજાને દુઃખદાયક, (કઠોર) કઠોર [અને] (નિંદ્ય) નિંદવા યોગ્ય (વયન) વચન (નહિ ઉચારૈ) ન બોલવાં [તે સત્ય–અણુવ્રત કહેવાય છે].

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાવાર્થ:—સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી સમ્યક્ચારિત્ર પ્રગટ કરવું જોઈએ- તે સમ્યક્ચારિત્રના બે ભેદ છે-(૧) એકદેશ-(અણુ, દેશ, સ્થૂળ) ચારિત્ર અને (૨) સર્વદેશ-(સકલ, મહા, સૂક્ષ્મ) ચારિત્ર. તેમાં સકલ ચારિત્રનું પાલન મુનિરાજ કરે છે. અને દેશ ચારિત્રનું પાલન શ્રાવક કરે છે. આ ચોથી ઢાળમાં દેશ ચારિત્રનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. સકલ ચારિત્રનું વર્ણન છઠ્ઠી ઢાળમાં કરવામાં આવશે. ત્રસ જીવોની સંકલ્પી હિંસાનો સર્વથા ત્યાગ કરી [નિષ્પ્રયોજન સ્થાવર જીવોનો ઘાત ન કરવો તે *અહિંસા-અણુવ્રત છે. બીજાના પ્રાણોને ઘાતક કઠોર અને નિંદનીય વચન ન બોલવા [અને બીજા પાસે ન બોલાવવા તે સત્ય અણુવ્રત છે.]

અચૌર્યાણુવ્રત, બ્રહ્મચર્યાણુવ્રત, પરિગ્રહપરિમાણાણુવ્રત, તથા દિગ્વ્રતનું લક્ષણ:—

જલ મૃતિકા વિન ઔર નાહિ કછુ ગહૈ અદત્તા;
નિજ વનિતા વિન સકલ નારિસોં રહે બિરતા.

* નોંધ: (૧)આ અહિંસા અણુવ્રતનો ધારક જીવ 'આ જીવ હણવા યોગ્ય છે, હું આ જીવને મારું' એ પ્રમાણે ઇરાદાપૂર્વક કોઈ ત્રસ જીવની સંકલ્પી હિંસા કરતો નથી, પરંતુ આ વ્રતનો ધારક આરંભી, ઉદ્યોગીની અને વિરોધિની હિંસાનો ત્યાગી હોતો નથી.

(૨) પ્રમાદ અને કષાયમાં જોડાવાથી જ્યાં પ્રાણઘાત કરવામાં આવે છે ત્યાં જ હિંસાનો દોષ લાગે છે; જ્યાં તેવું કારણ નથી ત્યાં પ્રાણઘાત હોવા છતાં પણ હિંસાનો દોષ લાગતો નથી. જેમ પ્રમાદ રહિત મુનિ ગમન કરે છે. વૈદ્ય-ડોક્ટર-રોગીનો કરુણા બુદ્ધિથી ઉપચાર કરે છે. ત્યાં સામે નિમિત્તમાં પ્રાણઘાત છતાં હિંસાનો દોષ નથી.

(૩) નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન પુર્વક પ્રથમના બે કષાયોનો અભાવ થયો હોય તે જીવને સાચા અણુવ્રત હોય છે, નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન ન હોય તેના વ્રતને સર્વજ્ઞદેવે બાળવ્રત (અજ્ઞાનવ્રત) કહેલ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અપની શક્તિ વિચાર, પરિગ્રહ થોરો રાખે;
દશ દિશ ગમન પ્રમાણ ઠાન, તસુ સીમ ન નાખે. ૧૦.

અન્વયાર્થ:—(જલ મૃતિકા વિન) પાણી અને માટી સિવાયની (ઔર કછુ) બીજી કોઈ ચીજ (અદત્તા) દીધા વિના (નાહિં ન (ગહે) લેવી [તેને] અચૌર્યાણુવ્રત કહે છે]. (નિજ) પોતાની (વનિતા વિન) સ્ત્રી સિવાય (સકલ નારિસોં) બીજી સર્વ સ્ત્રીઓથી (વિરત્તા) વિરક્ત (રહે) રહે [તે બ્રહ્મચર્યાણુવ્રત છે]. (અપની) પોતાની (શક્તિવિચાર) શક્તિ વિચારીને (પરિગ્રહ) પરિગ્રહ (થોરો) મર્યાદિત (રાખે) રાખવો.[તે પરિગ્રહ પરિમાણાણુવ્રત છે] (દસ દિશ) દશ દિશાઓમાં (ગમન) જવા-આવવાની (પ્રમાણ) મર્યાદા (ઠાન) રાખીને (તસુ) તેની (સીમા) હદનું (ન નાખે) ઉલ્લંઘન ન કરવું [તે દિગ્વ્રત નામનું વ્રત છે.]

ભાવાર્થ:—જન સમુદાય માટે જ્યાં અટકાયત ન હોય અને કોઇ ખાસ વ્યક્તિની માલિકી ન હોય એવા પાણી અને માટી જેવી વસ્તુ સિવાયની પોતાની માલિકી ન હોય એવી-પારકી વસ્તુને તેના માલિકે દીધા વગર ન લેવી [તથા ઉપાડીને બીજાને ન દેવી] તેને અચૌર્યાણુવ્રત કહે છે. પોતાની પરણેલી સ્ત્રી સિવાય બીજી સર્વ સ્ત્રીઓથી વિરક્ત રહેવું તે બ્રહ્મચર્યાણુવ્રત છે. [પુરુષોએ અન્ય સ્ત્રીઓને માતા, બહેન અને પુત્રી સમાન માનવી અને સ્ત્રીઓએ પોતાના સ્વામી સિવાય સર્વ પુરુષોને પિતા, ભાઈ અને પુત્ર સમાન સમજવા.]

પોતાની શક્તિ અને પોતાની યોગ્યતાનો ખ્યાલ રાખીને જીવન પર્યંતને માટે ધન, ધાન્ય આદિ બાહ્ય પરિગ્રહોનું પરિમાણ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

(મર્યાદા) કરીને તેનાથી વધારેની ઇચ્છા ન કરવી તેને *પરિગ્રહ પરિમાણાણુવ્રત કહે છે. દશે દિશાઓમાં જવા-આવવાની મર્યાદા નક્કી કરીને જિંદગી સુધી તેનું ઉલ્લંઘન ન કરવું તેને દિગ્વ્રત કહે છે, તેમાં દિશાઓની મર્યાદા નક્કી કરવામાં આવતી હોવાથી તેને 'દિગ્વ્રત' કહેવાય છે. ૧૦

દેશવ્રત [દેશાવગાશિક] નામના ગુણવ્રતનું લક્ષણ:—

તાહૂંમેં ફિર ગ્રામ, ગલી ગૃહ બાગ બજારા;
ગમનાગમન પ્રમાણ, ઠાન અન સકલ નિવારા. ૧૧ પૂર્વાર્ધ.

અન્વયાર્થ:—(ફિર) પછી (તાહૂમેં) તેમાં [કોઈ પ્રસિદ્ધ-પ્રસિદ્ધ] (ગ્રામ) ગામ (ગલી) શેરી (ગૃહ) મકાન (બાગ) બગીચા અને (બજારા) બજાર સુધી (ગમનાગમન) જવા-આવવાનું (પ્રમાણ) માપ (ઠાન) રાખીને (અન) અન્ય-બીજા (સકલ) બધાનો (નિવારા) ત્યાગ કરવો [તેને દેશવ્રત અથવા દેશાવગાશિકવ્રત કહે છે.]

ભાવાર્થ:—દિગ્વ્રતમાં જિંદગી સુધી કરવામાં આવેલી જવા-આવવાના ક્ષેત્રની મર્યાદામાં પણ (ઘડી, કલાક, દિવસ, મહિના વગેરે

× **નોંધ:**(૧) આ પાંચ [અહિંસા, સત્ય, અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને પરિગ્રહ પરિમાણ] અણુવ્રત છે; તે હિંસાદિકને લોકમાં પણ પાપ માનવામાં આવે છે, તેનો આ વ્રતોમાં એકદેશ (સ્થૂળપણે) ત્યાગ કરવામાં આવ્યો છે અને તેને લીધે જ તે અણુવ્રત કહેવાય છે.

(૨) નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનપૂર્વક પ્રથમના બે કષાયનો અભાવ થયો હોય તે જીવને સાચા અણુવ્રત હોય છે, નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન ન હોય તેના વ્રતને સર્વજ્ઞે બાળવ્રત (અજ્ઞાનવ્રત) કહેલ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

કાળના નિયમથી) કોઈ પ્રસિદ્ધ ગામ, રસ્તો, મકાન અને બજાર સુધી જવા–આવવાની મર્યાદા કરીને તેનાથી અધિક હદમાં ન જવું તે દેશવ્રત કહેવાય છે. ૧૧ પૂર્વાર્ધ.

અનર્થદંડવ્રતના ભેદ અને તેનું લક્ષણ:–

કાહૂકી ધન હાનિ, કિસી જય હાર ન ચિંતૈ;
દેય ન સો ઉપદેશ, હોય અઘ વનજ કૃષીતૈં. ૧૧ઉત્તરાર્દ્ધ
કર પ્રમાદ જલ ભૂમિ, વૃક્ષ પાવક ન વિરાધૈ;
અસિ ધનુ હલ હિંસોપકરણ નહિ દે યશ લાધૈ.
રાગ–દ્વેષ–કરતાર, કથા કબહૂં ન સુનીજૈ.
ઔરહુ અનરથ દંડ, હેતુ અઘ તિન્હેં ન કીજૈ. ૧૨.

અન્વયાર્થ:—૧. (કાહુકી) કોઈના (ધનહાનિ) ધનના નાશનો, (કિસી) કોઈની (જય) જીતનો [અગર] (હાર) કોઈની હારનો (ન ચિન્તૈ) વિચાર ન કરવો [તેને અપધ્યાન અનર્થદંડવ્રત કહે છે.] ૨. (વનજ) વ્યાપાર અને (કૃષીતૈં) ખેતીથી (અઘ) પાપ (હોય) થાય છે, તેથી (સો) એનો (ઉપદેશ) ઉપદેશ (ન દેય) ન દેવો [તેને પાપોપદેશ અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.] ૩. (પ્રમાદકર) પ્રમાદથી [પ્રયોજન વગર] (જલ) જલકાયિક (ભૂમિ) પૃથ્વીકાયિક (વૃક્ષ) વનસ્પતિકાયિક (પાવક) અગ્નિકાયિક [અને વાયુકાયિક]ના જીવોનો (ન વિરાધૈ) ઘાત ન કરવો [તે પ્રમાદચર્યા અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.] ૪. (અસિ) તલવાર (ધનુ) ધનુષ્ય (હલ) હળ [વગેરે] (હિંસોપકરણ) હિંસા થવામાં કારણભૂત પદાર્થોને (દે) આપીને (યશ) જશ (નહિ લાધૈ) ન લેવો

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

[તે હિંસાદાન અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.] ૫. (રાગ–દ્વેષ કરનાર) રાગ અને દ્વેષ ઉત્પન્ન કરવાવાળી (કથા) કથાઓ (કબહુ) ક્યારે પણ (ન સુની જૈ) સાંભળવી નહિ [તે દુઃશ્રુતિ અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.] (ઔર હુ) અને બીજા પણ (અઘહેતુ) પાપના કારણો (અનરથદંડ) અનર્થદંડ છે (તિન્હૈ) તેને પણ (ન કીજૈ) કરવાં નહિ.

ભાવાર્થ:—કોઈના ધનનો નાશ, હાર અથવા જીત વગેરેનો નિંદ્ય વિચાર ન કરવો. તે પહેલું અપધ્યાન અનર્થ દંડવ્રત કહેવાય છે.*

૧. હિંસારૂપ પાપજનક વ્યાપાર અને ખેતી વગેરેનો ઉપદેશ ન આપવો. તે પાપોપદેશ અનર્થદંડવ્રત છે.

૨. પ્રમાદને વશ થઈને પાણી ઢોળવું, જમીન ખોદવી, ઝાડ કાપવા, આગ લગાડવી એ વગેરેનો ત્યાગ કરવો [અર્થાત્] પાંચ સ્થાવરકાયના જીવોની હિંસા ન કરવી તેને પ્રમાદચર્યા અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.

૩. જશ મેળવવા માટે, તલવાર વગેરે હિંસાના કારણભૂત હથિયારોને બીજા કોઈ માગે તો ન આપવા. તેને હિંસાદાન અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે.

---

* અનર્થદંડવ્રત બીજા પણ ઘણાં છે. પાંચ બતાવ્યા તે સ્થૂળતાની અપેક્ષાએ છે અથવા દિગ્દર્શન માત્ર છે. આ સર્વે પાપજનક છે માટે તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. પાપજનક નિષ્પ્રયોજન કાર્ય અનર્થદંડ કહેવાય છે.

નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન–જ્ઞાનપૂર્વક, પ્રથમના બે કષાયોનો અભાવ થયો હોય તે જીવને સાચા અણુવ્રત હોય છે; નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન ન હોય તેના વ્રતને સર્વજ્ઞદેવે બાળવ્રત (અજ્ઞાનવ્રત) કહેલ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૪. રાગ-દ્વેષ ઉત્પન્ન કરવાવાળી વિકથા, નવલકથા કે શૃંગારી વાર્તા વગેરે સાંભળવાનો ત્યાગ કરવો તે દુઃશ્રુતિ અનર્થદંડવ્રત કહેવાય છે. ૧૨.

સામાયિક, પૌષધ, ભોગોપભોગપરિમાણ અને અતિથિ સંવિભાગવ્રત:—

ધર ઉર સમતાભાવ, સદા સામાયિક કરિયે,
પરવ ચતુષ્ટયમાંહિં, પાપ તજ પ્રોષધ ધરિયે;
ભોગ ઔર ઉપભોગ, નિયમકરિ મમત નિવારૈ,
મુનિકો ભોજન દેય ફેર, નિજ કરહિ અહારૈ. ૧૩.

અન્વયાર્થ:—(ઉર) મનમાં (સમતાભાવ) નિર્વિકલ્પતા અર્થાત્ શલ્યના અભાવને (ધર) ધારણ કરીને (સદા) હમેશાં (સામાયિક) સામાયિક (કરિયે) કરવું [તે સામાયિક શિક્ષાવ્રત છે] (પરવ ચતુષ્ટયમાંહિ) ચાર પર્વના દિવસોમાં (પાપ) પાપકાર્યોને (તજ) છોડીને (પ્રોષધ) પૌષધ-ઉપવાસ (ધરિયે) કરવો [તે પૌષધ ઉપવાસ શિક્ષાવ્રત છે] (ભોગ) એકવાર ભોગવાય તેવી વસ્તુઓનું અને (ઉપભોગ) વારંવાર ભોગવાય તેવી વસ્તુઓનું (નિયમકરિ) પરિમાણ કરી-માપ કરી (મમત) મોહ (નિવારૈ) કાઢી નાંખે [તે ભોગ-ઉપભોગ પરિમાણવ્રત છે.] (મુનિકો) વીતરાગી મુનિને (ભોજન) આહાર (દેય) દઈને (ફેર) પછી (નિજ આહારૈ) પોતે ભોજન કરે [તે અતિથિ સંવિભાગવ્રત કહેવાય છે.]

ભાવાર્થ:—સ્વસન્મુખતાવડે પોતાના પરિણામોને સ્થિર કરી, દરરોજ વિધિપૂર્વક સામાયિક કરવું તે સામાયિક શિક્ષાવ્રત છે.-૧.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

દરેક આઠમ તથા ચૌદશના રોજ કષાય અને વ્યાપાર વગેરે કાર્યોને છોડીને [ધર્મધ્યાનપૂર્વક] પૌષધ સહિત ઉપવાસ કરવો તે પૌષધ ઉપવાસ શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે.-૨. પરિગ્રહ પરિમાણ અણુવ્રતમાં મુકરર કરેલ ભોગોપભોગની વસ્તુઓમાં જીંદગી સુધીના માટે અથવા કોઈ મુકરર કરેલા સમય સુધીના માટે નિયમ કરવો તેને ભોગોપભોગ પરિમાણ શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે. ૩. નિર્ગ્રંથ મુનિ વગેરે સત્પાત્રોને આહાર કરાવ્યા પછી પોતે ભોજન કરે તે અતિથિસંવિભાગ શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે.

નિરતિચાર શ્રાવકવ્રત પાળવાનું ફળ:-

બારહ વ્રત કે અતિચાર, પન પન ન લગાવૈ,
મરણ સમૈ સન્યાસ ધારિ, તસુ દોષ નશાવૈ;
યોં શ્રાવક વ્રત પાલ, સ્વર્ગ સોલમ ઉપજાવૈ;
તહઁતૈં ચય નરજન્મ પાય, મુનિ હ્વૈ શિવ જાવૈ. ૧૪.

અન્વયાર્થ:—જે જીવ (બારહ વ્રતકે) બાર વ્રતોના (પન-પન) પાંચ-પાંચ (અતિચાર) અતિચારોને (ન લગાવૈ) લગાડતો નથી, અને (મરણસમૈ) મરણ વખતે (સન્યાસ) સમાધિ (ધાર) ધારણ કરીને (તસુ) તેના (દોષ) દોષોને (નશાવૈ) દૂર કરે છે તે (યોં) આ પ્રકારે (શ્રાવકવ્રત) શ્રાવકના વ્રતો (પાલ) પાળીને (સોલહ) સોળમા (સ્વર્ગ) સ્વર્ગ સુધી (ઉપજાવે) ઉપજે છે, [અને] (તહતૈં) ત્યાંથી (ચય) મરણ પામીને (નરજન્મ) મનુષ્યપર્યાય (પાય) પામીને (મુનિ) મુનિ (હ્વૈ) થઈને (શિવ) મોક્ષ (જાવૈ) જાય છે.

ભાવાર્થ:—જે જીવ શ્રાવકના ઉપર કહેલાં બાર વ્રતોને વિધિપૂર્વક જીવનપર્યંત પાળતાં તેનાં પાંચ-પાંચ અતિચારોને પણ ટાળે છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અને મૃત્યુ વખતે પૂર્વ અવસ્થામાં ઉપાર્જન કરેલાં દોષો નાશ કરવા માટે વિધિપૂર્વક સમાધિ મરણ (સંલ્લેખના)* ધારણ કરીને તેના પાંચ અતિચારોને પણ દૂર કરે છે; તે આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં મરીને સોળમા સ્વર્ગ સુધી ઊપજે છે. અને દેવનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં મનુષ્ય શરીર પામી, મુનિપદ અંગીકાર કરી મોક્ષ (પૂર્ણ શુદ્ધતા) પ્રાપ્ત કરે છે.

સમ્યક્‌ચારિત્રની ભૂમિકામાં રહેલા રાગના કારણે તે જીવ સ્વર્ગમાં દેવ પદ પામે છે, ધર્મનું ફળ સંસારની ગતિ નથી પણ સંવર–નિર્જરારૂપ શુદ્ધ ભાવ છે; ધર્મની પૂર્ણતા તે મોક્ષ છે.

ચોથી ઢાળનો સારાંશ

સમ્યગ્દર્શનના અભાવમાં જે જ્ઞાન હોય છે તેને (કુજ્ઞાન) (મિથ્યાજ્ઞાન) કહેવામાં આવે છે. સમ્યગ્દર્શન થયા પછી તે જ જ્ઞાનને સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે. આ રીતે જો કે એ બન્ને (સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન) સાથે જ હોય છે, તો પણ તેનાં લક્ષણો જુદા જુદા છે અને કારણ–કાર્ય ભાવનો તફાવત છે અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાનનું નિમિત્ત કારણ છે.

પોતાને અને પર વસ્તુઓને જેવી રીતે છે તેવી રીતે સ્વ-સન્મુખતાપૂર્વક જાણે તે સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે, તે વૃદ્ધિ થતાં

---

* જ્યાં ક્રોધ વગેરેને વશ થઈને ઝેર, શસ્ત્ર, અથવા અન્નત્યાગ વગેરેથી પ્રાણ છોડવામાં આવે છે ત્યાં 'આપઘાત' કહેવાય છે; પણ 'સંલ્લેખના'માં સમ્યગ્દર્શન સહિત આત્મ કલ્યાણ (ધર્મ)ના હેતુથી કાયા અને કષાયને કૃશ કરતાં થકાં સમ્યક્ આરાધનાપૂર્વક સમાધિ મરણ થતું હોવાથી તે આપઘાત નથી પણ ધર્મધ્યાન છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

થતાં છેવટે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. સમ્યગ્જ્ઞાન સિવાય સુખદાયક વસ્તુ બીજી કોઈ નથી અને તે જ જન્મ, જરા અને મરણનો નાશ કરે છે. મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને, સમ્યગ્જ્ઞાન વિના, કરોડો જન્મો સુધી તપ તપવાથી જેટલાં કર્મો નાશ પામે તેટલાં કર્મો સમ્યગ્જ્ઞાની જીવને ત્રિગુપ્તિથી ક્ષણમાત્રમાં નાશ થઈ જાય છે. પૂર્વે જે જીવ મોક્ષમાં ગયા છે, ભવિષ્યમાં જશે અને હાલ મહાવિદેહ ક્ષેત્રથી જઇ રહ્યા છે તે બધો પ્રભાવ સમ્યગ્જ્ઞાનનો છે. જેવી રીતે મુશળધાર વરસાદ વનના ભયંકર અગ્નિને ક્ષણમાત્રમાં નષ્ટ કરે છે તેવી રીતે આ સમ્યગ્જ્ઞાન, વિષય-વાસનાઓને ક્ષણમાત્રમાં નાશ કરે છે.

પુણ્ય-પાપના ભાવ તે જીવના ચારિત્ર ગુણના વિકારી (અશુદ્ધ) પર્યાયો છે, તે રહેંટના ઘડાની માફક ઊલટ-પાલટ થયા કરે છે; તે પુણ્ય-પાપના ફળોમાં જે સંયોગો પ્રાપ્ત થાય તેમાં હર્ષ શોક કરવો તે મૂર્ખતા છે. પ્રયોજનભૂત વાત તો એ છે કે પુણ્ય-પાપ, વ્યવહાર અને નિમિત્તની રુચિ છોડીને સ્વસન્મુખ થઈ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું.

આત્મા અને પર વસ્તુઓનું ભેદ વિજ્ઞાન થતાં સમ્યગ્જ્ઞાન થાય છે. તેથી સંશય વિપર્યય અને અનધ્યવસાયનો ત્યાગ કરીને તત્ત્વના અભ્યાસ વડે સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ, કારણ કે મનુષ્ય પર્યાય, ઉત્તમ શ્રાવક કુળ અને જિનવાણીનું સાંભળવું વગેરે સુયોગ-જેમ સમુદ્રમાં ડૂબેલું રત્ન ફરી હાથ આવતું નથી તેમ,-વારંવાર મળતો નથી. એવો દુર્લભ સુયોગ પામી તે સમ્યગ્ધર્મ પ્રગટ ન કરવો તે મૂર્ખતા છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

સમ્યગ્જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને* સમ્યક્ચારિત્ર પ્રગટ કરવું જોઈએ; ત્યાં સમ્યક્ચારિત્રની ભૂમિકામાં જે કંઈ રાગ રહે છે તે શ્રાવકને અણુવ્રત અને મુનિને મહાવ્રતના પ્રકારનો હોય છે, તેને સમ્યગ્દૃષ્ટિ પુણ્ય માને છે, ધર્મ માનતા નથી.

જે શ્રાવક નિરતિચાર સમાધિ મરણને ધારણ કરે છે, તે સમતાપૂર્વક આયુષ્ય પૂરું થવાથી યોગ્યતા પ્રમાણે સોળમા સ્વર્ગ સુધી ઉત્પન્ન થાય છે; અને ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં મનુષ્ય પર્યાય પામે છે, પછી મુનિપદ પ્રગટ કરી મોક્ષ પામે છે. માટે સમ્યગ્દર્શન--જ્ઞાનપૂર્વક ચારિત્રનું પાલન કરવું તે દરેક આત્મહિતેષી જીવનું કર્તવ્ય છે.

નિશ્ચય સમ્યક્ ચારિત્ર તે જ ખરું ચારિત્ર છે એમ શ્રધ્ધા કરવી અને તે ભૂમિકામાં જે શ્રાવક અને મુનિના વ્રતના વિકલ્પ ઊઠે છે તે ખરું ચારિત્ર નથી પણ ચારિત્રમાં થતો દોષ છે. પણ તે ભૂમિકામાં તેવો રાગ આવ્યા વિના રહેતો નથી અને તે સમ્યક્ચારિત્રમાં એવા પ્રકારનો રાગ નિમિત્ત હોય તેને સહચર ગણીને તેને વ્યવહારસમ્યક્ચારિત્ર કહેવામાં આવે છે. વ્યવહાર સમ્યક્ચારિત્રને ખરું સમ્યક્ચારિત્ર માનવાની શ્રદ્ધા છોડવી જોઈએ.

ચોથી ઢાળનો ભેદ સંગ્રહ:—

કાળ:—નિશ્ચયકાળ અને વ્યવહારકાળ; અથવા ભૂત, ભવિષ્ય

---

* न हि सम्यग्व्यपदेशं, चारित्रमज्ञानपूर्वकं लभते ।
ज्ञानानतरमुक्तं, चारित्राराधनं तस्मात्. ३८.

અર્થ:—અજ્ઞાન પૂર્વક ચારિત્ર સમ્યક્ કહેવાતું નથી. તેથી ચારિત્રનું આરાધન, જ્ઞાન થયા પછી કહેલ છે. [પુરુષાર્થસિદ્ધયુપાય ગા૦ ૩૮].

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અને વર્તમાન.

ચારિત્ર:—મોહ-ક્ષોભ રહિત આત્માના શુદ્ધ પરિણામ, ભાવલિંગી શ્રાવકપદ અને ભાવલિંગી મુનિપદ.

જ્ઞાનના દોષ:—સંશય, વિપર્યય અને અનધ્યવસાય (અચોકસતા).

દિશા:- પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ, ઇશાન, વાયવ્ય, નૈઋત્ય, અગ્નિકોણ, ઊર્ધ્વ અને અધો એ દશ છે.

પર્વ ચતુષ્ટય:-દરેક માસની બે આઠમ તથા બે ચૌદસ.

મુનિ:-સમસ્ત વ્યાપારથી વિરક્ત, ચાર પ્રકારની આરાધનામાં તલ્લીન, નિર્ગ્રંથ અને નિર્મોહ એવા સર્વ સાધુ હોય છે. (નિયમસાર-ગા. ૭૫) ' તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન સહિત, વિરાગી થઇને, સમસ્ત પરિગ્રહનો ત્યાગ કરીને, શુદ્ધોપયોગરૂપ મુનિધર્મ અંગિકાર કરીને, અંતરંગમાં શુદ્ધોપયોગ દ્વારા પોતાના આત્માનો અનુભવ કરે છે. પર દ્રવ્યમાં અહંબુધ્ધિ કરતા નથી. જ્ઞાનાદિ સ્વભાવને જ પોતાના માને છે, પરભાવોમાં મમત્વ કરતા નથી. કોઇને ઇષ્ટ-અનિષ્ટ માની તેમાં રાગ-દ્વેષ કરતા નથી. હિંસાદિ અશુભ ઉપયોગનું તો તેને અસ્તિત્વ જ મટી ગયું હોય છે. અનેકવાર સાતમા ગુણસ્થાનના નિર્વિકલ્પ આનંદમાં લીન થાય છે. જ્યારે છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં આવે છે ત્યારે તેને ૨૮ મૂળ ગુણોને અખંડિતપણે પાળવાના શુભવિકલ્પ આવે છે. તેને ત્રણ કષાયના અભાવરૂપ નિશ્ચયસમ્યકચારિત્ર હોય તથા ત્રણેકાળ ભાવલિંગી મુનિને નગ્ન-દિગમ્બર દશા હોય છે તેમાં કદી

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અપવાદ હોતો નથી માટે વસ્ત્રાદિ સહિત મુનિ હોય નહિ.

વિકથાઃ–સ્ત્રી, ભોજન, દેશ અને રાજ્ય એ ચારની અશુભભાવ-રૂપ કથા તે વિકથા છે.

શ્રાવકવ્રતઃ–૫ અણુવ્રત, ૩ ગુણવ્રત, અને ૪ શિક્ષાવ્રત એ બાર વ્રત છે.

રોગત્રયઃ–ત્રણરોગ–જન્મ, જરા અને મરણ.

હિંસાઃ–૧ ખરેખર રાગાદિ ભાવોનું પ્રગટ ન થવું તે અહિંસા છે, અને તે રાગાદિ ભાવોની ઉત્પત્તિ થવી તે હિંસા છે, એવું જૈન શાસ્ત્રનું ટૂંક રહસ્ય છે.

૨ સંકલ્પી, આરંભી, ઉદ્યોગીની અને વિરોધિની એ ચાર અથવા દ્રવ્ય હિંસા અને ભાવહિંસા એ બે.

ચોથી ઢાળનો લક્ષણસંગ્રહ.

અણુવ્રતઃ– ૧–નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન સહિત ચારિત્ર ગુણની આંશિક શુદ્ધિ થવાથી (અનંતાનુબંધી તથા અપ્રત્યાખ્યાની કષાયોના અભાવપૂર્વક) ઉત્પન્ન આત્માની શુદ્ધિ વિશેષને દેશ ચારિત્ર કહે છે. આ શ્રાવક દશામાં પાંચ પાપોનો સ્થૂળરૂપ એકદેશ ત્યાગ હોય છે તેને અણુવ્રત કહેવામાં આવે છે.

અતિચારઃ–વ્રતની અપેક્ષા રાખવા છતા તેનો એક દેશભંગ થવો તે અતિચાર કહેવાય છે.

અનધ્યવસાયઃ– (મોહ)–'કાંઈક છે' પણ શું છે તેના નિશ્ચય રહિત જ્ઞાનને અનધ્યવસાય કહે છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અનર્થદંડ:-પ્રયોજન વગરની મન, વચન, કાયા તરફની અશુભ પ્રવૃત્તિ.

અનર્થદંડવ્રત:-પ્રયોજન વગરની મન, વચન, કાયા તરફની અશુભ પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ.

અવધિજ્ઞાન:-દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવની મર્યાદાપૂર્વક રૂપી પદાર્થોને સ્પષ્ટ જાણનારું જ્ઞાન.

ઉપભોગ:-વારંવાર ભોગવી શકાય તેવી વસ્તુ.

ગુણ:-દ્રવ્યના આશ્રયે, દ્રવ્યના બધા ભાગમાં અને તેની બધી હાલતમાં જે હમેશાં રહે તે.

ગુણવ્રત:-અણુવ્રતો અને મૂળગુણોને પુષ્ટ કરનારું વ્રત.

પર:-આત્માથી (જીવથી) જુદી વસ્તુઓને પર કહેવાય છે.

પરોક્ષ:-ઇન્દ્રિય વગેરે પર વસ્તુ જેમાં નિમિત્ત માત્ર છે એવા જ્ઞાનને પરોક્ષ કહે છે.

પ્રત્યક્ષ:-૧-આત્માના આશ્રયે થતું અતીન્દ્રિય જ્ઞાન.

૨-અક્ષપ્રતિ-અક્ષ-આત્મા અથવા જ્ઞાન; પ્રતિ=(અક્ષની) સામે-નિકટમાં.

પ્રતિ+અક્ષ=આત્માના સંબંધમાં હોય એવું.

પર્યાય:-ગુણોના વિશેષ કાર્યને (પરિણમનને) પર્યાય કહે છે.

ભોગ:-એક જ વાર ભોગવી શકાય તેવી વસ્તુ.

મતિજ્ઞાન:-(૧) પરાશ્રયની બુદ્ધિ છોડીને-દર્શન ઉપયોગ પૂર્વક સ્વ-સન્મુખતાથી પ્રગટ થવાવાળા નિજ આત્માના જ્ઞાનને મતિજ્ઞાન કહે છે.

(૨) ઇન્દ્રિય અને મન જેમાં નિમિત્ત માત્ર છે એવા જ્ઞાનને

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

મતિજ્ઞાન કહે છે.

મહાવ્રત:--હિંસા, વગેરે પાંચ પાપોનો સર્વથા ત્યાગ.
[નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન--જ્ઞાન અને વીતરાગચારિત્ર રહિત એકલા વ્યવહાર વ્રતના શુભ ભાવને મહાવ્રત કહેલ નથી પણ બાળવ્રત-અજ્ઞાનવ્રત કહેલ છે.]

મન:પર્યયજ્ઞાન:-દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવની મર્યાદાથી બીજાના મનમાં રહેલ સરલ અથવા ગૂઢ, રૂપી પદાર્થોને જાણવાવાળું જ્ઞાન.

કેવળજ્ઞાન:-જે ત્રણકાળ અને ત્રણલોકવર્તી સર્વ પદાર્થોને (અનંત ધર્માત્મક *સર્વ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયને) પ્રત્યેક સમયમાં યથાસ્થિત, પરિપૂર્ણરૂપે સ્પષ્ટ અને એકસાથે જાણે છે તેને કેવળજ્ઞાન કહે છે.

વિપર્યય:-ઊંધું જ્ઞાન; જેમકે છીપને ચાંદી જાણવી, ચાંદીને છીપ જાણવી.

વ્રત:-શુભ કાર્ય કરવાં અશુભ કાર્ય છોડવાં તે; અથવા હિંસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ પાંચ પાપોથી ભાવપૂર્વક વિરક્ત થવું તેને વ્રત કહે છે. (સમ્યગ્દર્શન થયા પછી વ્રત હોય છે.)

---

* દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયોને કેવળજ્ઞાની ભગવાન જાણે છે પણ તેના અપેક્ષિત ધર્મોને જાણી શકતા નથી એમ માનવું તે અસત્ય છે. અને તે અનંતને અથવા માત્ર પોતાના આત્માને જ જાણે પણ સર્વને ન જાણે એમ માનવું તે પણ ન્યાયથી વિરુદ્ધ છે. (લઘુ જૈન સિ૰ પ્રવેશિકા. પ્ર૰ ૮૭, પા૰ ૨૬) કેવળજ્ઞાની ભગવાન ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાનવાળા જીવોની માફક અવગ્રહ, ઈહા, અવાય અને ધારણારૂપ ક્રમથી જાણતા નથી પરંતુ સર્વ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર કાળ ભાવને યુગપત્ (એકસાથે) જાણે છે એ રીતે તેમને બધુંય

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

શિક્ષાવ્રતઃ–મુનિવ્રત પાળવાની શિક્ષા દેનારું વ્રત.

શ્રુતજ્ઞાનઃ–૧–મતિજ્ઞાનથી જાણેલા પદાર્થોના સંબંધથી અન્ય પદાર્થોને જાણવાવાળા જ્ઞાનને શ્રુતજ્ઞાન કહે છે.

૨–આત્માની શુદ્ધ અનુભૂતિરુપ શ્રુતજ્ઞાનને ભાવશ્રુતજ્ઞાન કહે છે.

સન્યાસ–(સંલ્લેખના) આત્માનો ધર્મ સમજીને પોતાની શુદ્ધતા માટે કષાયોને અને શરીરને કૃશ કરવાં (શરીર તરફનું લક્ષ છોડી દેવું) તે સમાધિ અથવા સંલ્લેખના કહેવાય છે.

સંશયઃ–વિરોધતા સહિત અનેક પ્રકારોને અવલંબન કરનારું જ્ઞાન જેમકે–આ છીપ હશે કે ચાંદી હશે? આત્મા પોતાનું જ કાર્ય કરી શકતો હશે કે પરનું પણ કરી શકતો, હશે? દેવ–ગુરુ–શાસ્ત્ર, જીવાદિ સાતતત્ત્વ વગેરેનું સ્વરૂપ આવું જ હશે? કે અન્ય મતમાં કહે છે તેવું હશે?

ચોથી ઢાળનું અંતર પ્રદર્શન

૧–દિગ્વ્રતની મર્યાદા તો જીંદગી સુધીને માટે છે પણ દેશવ્રતની મર્યાદા ઘડી, કલાક વગેરે મુકરર કરેલ વખત સુધીની છે.

પ્રત્યક્ષ વર્તે છે. (પ્રવચનસાર ગા૦ ૨૧ની ટીકાભાવાર્થ) અતિ વિસ્તારથી બસ થાઓ, અનિવારિત (રોકી ન શકાય એવો અમર્યાદિત) જેનો ફેલાવ છે એવા પ્રકાશવાળું હોવાથી ક્ષાયિકજ્ઞાન (કેવળજ્ઞાન) અવશ્યમેવ, સર્વદા, સર્વત્ર, સર્વથા, સર્વને જાણે છે. (પ્ર. સાર–ગા. ૪૭ ની ટીકા)

[નોંધઃ–શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યયજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાનથી સિદ્ધ થાય છે કે પ્રત્યેક દ્રવ્યમાં નિશ્ચિત અને ક્રમબદ્ધ પર્યાયો થાય છે આડા–અવળા થતા નથી.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૨– પરિગ્રહ પરિમાણુ વ્રતમાં પરિગ્રહનું જેટલું પ્રમાણુ (મર્યાદા) કરવામાં આવે છે તેનાથી પણુ ઓછું પ્રમાણુ ભોગોપભોગ પરિમાણુ વ્રતમાં કરવામાં આવે છે.

૩– પૌષધમાં તો આરંભ અને વિષય, કષાયાદિનો ત્યાગ કરવા છતાં એકવાર ભોજન કરવામાં આવે છે, ઉપવાસમાં તો–અન્ન–જળ–ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય એ ચારે આહારનો સર્વથા ત્યાગ હોય છે, અને પૌષધ–ઉપવાસમાં આરંભ, વિષય કષાય અને ચારેય આહારનો ત્યાગ તથા તેના ધારણા અને (ઉત્તરપારણા) અને પારણાના દિવસે એટલે કે–આગળ પાછળના દિવસે પણુ એકાસણું કરવામાં આવે છે.

૪. ભોગ તો એકજવાર ભોગવવા યોગ્ય હોય છે પણુ ઉપભોગ વારંવાર ભોગવી શકાય છે. (આત્મા પરવસ્તુને, વ્યવહારથી પણુ ભોગવી શકતો નથી પણુ મોહ વડે હું આને ભોગવું છું એમ માને છે અને તે સંબંધી રાગને, હર્ષ શોકને ભોગવે છે. તે બતાવવા માટે તેનું કથન કરવું તે વ્યવહાર છે]

ચોથી ઢાળની પ્રશ્નાવલી.

૧. અચૌર્યવ્રત, અણુવ્રત, અતિચાર, અતિથિસંવિભાગ, અનધ્યવસાય, અનર્થદંડ, અનર્થદંડવ્રત, અપ્ધ્યાન, અવધિજ્ઞાન, અહિંસાણુવ્રત, ઉપભોગ, કેવળજ્ઞાન, ગુણુવ્રત, દિગ્વ્રત, દુ-શ્રુતિ. દેશવ્રત, દેશપ્રત્યક્ષ, પરિગ્રહ–પરિમાણાણુવ્રત, પરોક્ષ, પાપોપદેશ, પ્રત્યક્ષ, પ્રમાદચર્યા, પૌષધ–ઉપવાસ, બ્રહ્મચર્યા-ણુવ્રત, ભોગ–ઉપભોગ પરિમાણુવ્રત, ભોગ, મતિજ્ઞાન, મનઃ-પર્યયજ્ઞાન, વિપર્યય, વ્રત, શિક્ષાવ્રત, શ્રુતજ્ઞાન, સકલપ્રત્યક્ષ, સમ્યગ્જ્ઞાન, સત્યાણુવ્રત, સામાયિક, સંશય, સ્વસ્રીસંતોષવ્રત અને હિંસાદાન એ વગેરેના લક્ષણુ બતાવો.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૨. અણુવ્રત, અનર્થદંડવ્રત, કાળ, ગુણુવ્રત, દેશ પ્રત્યક્ષ, દિશા, પરોક્ષ, પર્વ, પાત્ર, પ્રત્યક્ષ, વિકથા, વ્રત, રોગત્રય, શિક્ષાવ્રત, સમ્યક્ચારિત્ર, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્જ્ઞાનના દોષો અને સંલ્લેખના દોષ, વગેરેના ભેદ બતાવો.

૩. અણુવ્રત, અનર્થદંડવ્રત, ગુણુવ્રત, એવા નામ રાખવાનું કારણ, અવિચલ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ, ગ્રૈવેયકો સુધી જવા છતાં સુખનો અભાવ, દિગ્વ્રત, દેશવ્રત, પાપોપદેશ એવા નામનું કારણ, પુણ્ય–પાપના ફળમાં હર્ષ–શોકનો નિષેધ, શિક્ષાવ્રત નામનું કારણ, સમ્યગ્જ્ઞાન, જ્ઞાન, જ્ઞાનોની પરોક્ષતા–પ્રત્યક્ષતા–દેશ પ્રત્યક્ષતા, અને સકલ પ્રત્યક્ષતા, એ વગેરેના કારણ બતાવો.

૪. અણુવ્રત અને મહાવ્રતમાં, દિગ્વ્રત અને દેશવ્રતમાં, પરિગ્રહ પરિમાણુવ્રત અને ભોગોપભોગ પરિમાણવ્રતમાં, પૌષધમાં, ઉપવાસમાં અને પૌષધોપવાસમાં, ભોગ અને ઉપભોગમાં, યમ અને નિયમમાં, જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીના કર્મનાશમાં તથા સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાનમાં શો તફાવત છે તે બતાવો.

૫. અનધ્યવસાય, મનુષ્યપર્યાય આદિની દુર્લભતા, વિપર્યય, વિષય–ઈચ્છા, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સંશય તેના દૃષ્ટાંત બતાવો.

૬. અનર્થદંડોનું પૂર્ણ પરિમાણુ, અવિચલ સુખનો ઉપાય, આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનો ઉપાય, જન્મ–મરણ દૂર કરવાનો ઉપાય, દર્શન અને જ્ઞાનમાં પહેલી ઉત્પત્તિ, ધનાદિકથી લાભ ન થવો, નિરતિચાર શ્રાવકવ્રત પાળવાથી લાભ, બ્રહ્મચર્યાણુવ્રતીનો વિચાર, ભેદ વિજ્ઞાનની જરૂર, મનુષ્યપર્યાયની દુર્લભતા તથા તેની સફળતાનો ઉપાય, મરણ વખતનું કર્તવ્ય, વૈદ્ય–ડોકટર વગેરે દ્વારા મરણ થાય છતાં અહિંસા, શત્રુનો સામનો કરવો–ન કરવો, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્જ્ઞાન થવાનો વખત અને તેનો મહિમા, સંલ્લેખનાનો વિધિ અને કર્તવ્ય, જ્ઞાન વગર મુક્તિનો તથા સુખનો અભાવ, જ્ઞાનનું ફળ તથા જ્ઞાની–અજ્ઞાનીના કર્મ-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

નાશ અને વિષયની ઈચ્છાને શાંત કરવાનો ઉપાય—એ વગેરેનું વર્ણન કરો.

૭. અટલ પદાર્થ, અતિથિ સંવિભાગનું બીજું નામ, ત્રણ રોગનો નાશ કરનાર વસ્તુ, મિથ્યાદૃષ્ટિ મુનિ, વર્તમાનમાં મુક્તિ થઈ શકે એવું ક્ષેત્ર, વ્રતધારીને મળનારી ગતિ પ્રયોજનભૂત વાત, બધું જાણનાર જ્ઞાન અને સર્વોત્તમ સુખ આપનાર વસ્તુનું ફક્ત નામ બતાવો.

૮. અમુક શબ્દ, ચરણ અથવા પદ્યનો અર્થ અને ભાવાર્થ બતાવો. ચોથી ઢાળનો સારાંશ કહો.

૯. અણુવ્રત, દિગ્વ્રત, બારવ્રત, શિક્ષાવ્રત અને દેશચારિત્ર સંબંધી જે જાણતા હો તે કહો.

——::*::——

પાંચમી ઢાળ.

(ચાલ છંદ)

૧, ભાવનાઓના ચિંતવનનું કારણ, તેના અધિકારી અને તેનું ફળ:–

મુનિ સકલવ્રતી બડભાગી, ભવ–ભોગનતૈં વૈરાગી;
વૈરાગ્ય ઉપાવન માઈ, ચિંતૈં અનુપ્રેક્ષા ભાઈ. ૧.

અન્વયાર્થ:—(ભાઈ) હે ભવ્ય જીવ! (સકલ વ્રતી) મહાવ્રતના ધારક (મુનિ) ભાવલિંગી મુનિરાજ (બડભાગી) મહાન પુરુ-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ષાર્થી છે, કારણ કે તેઓ (ભવ-ભોગનતૈં) સંસાર અને ભોગોથી (વૈરાગી) વિરક્ત હોય છે અને (વૈરાગ્ય) વીતરાગતાને (ઉપાવન) ઉત્પન્ન કરવા માટે (માઇ) માતા સમાન (અનુપ્રેક્ષા) બાર ભાવનાઓનું (ચિન્તૈં) ચિંતવન કરે છે.

ભાવાર્થ:—પાંચ મહાવ્રતોને ધારણ કરનાર ભાવલિંગી મુનિરાજ મહાપુરુષાર્થવાન છે, કેમકે તેઓ સંસાર, શરીર અને ભોગોથી અત્યંત વિરક્ત હોય છે; અને જેવી રીતે કોઈ માતા પુત્રને જન્મ આપે છે તેવી રીતે આ બાર ભાવનાઓ વૈરાગ્યને પેદા કરે છે તેથી મુનિરાજ આ બાર ભાવનાઓનું ચિંતવન કરે છે.

ભાવનાઓનું ફળ અને મોક્ષ સુખ પ્રાપ્તિનો સમય:-

ઇન ચિન્તત સમ સુખ જાગૈં, જિમિ જ્વલન પવન કે લાગૈં;
જબ હી જિય આતમ જાનૈ, તબ હી જિય શિવસુખ ઠાનૈ. ૨.

અન્વયાર્થ:—(જિમિ) જેવી રીતે (પવનકે) પવનના (લાગૈં) લાગવાથી (જ્વલન) અગ્નિ (જાગૈં) ભભૂકી ઊઠે છે, [તેવી રીતે આ-બાર ભાવનાઓનું] (ચિંતન) ચિંતવન કરવાથી (સમસુખ) સમતારૂપી સુખ (જાગૃત) પ્રગટ થાય છે. (જબહી) જ્યારે (જિય) જીવ (આતમ) આત્મસ્વરૂપને (જાનૈ) જાણે છે (તબહી) ત્યારે જ (જિય) જીવ (શિવાસુખ) મોક્ષસુખને (ઠાન) પ્રાપ્ત કરે છે.

ભાવાર્થ:—જેવી રીતે પવન લાગવાથી અગ્નિ એકદમ ભભૂકી ઉઠે છે તેવી રીતે આ બાર ભાવનાઓનું વારંવાર ચિંતવન કરવાથી સમતા (શાંતિ)રૂપી સુખ પ્રગટ થઈ જાય છે-વધી જાય છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

જ્યારે આ જીવ આત્મસ્વરૂપને જાણે છે ત્યારે પર પદાર્થોથી સંબંધ છોડીને પરમાનંદમય સ્વસ્વરૂપમાં લીન થઇને સમતારસનું પાન કરે છે અને છેવટે મોક્ષસુખને પ્રાપ્ત કરે છે. ૨.

[તે બાર ભાવનાઓનું સ્વરૂપ કહેવાય છે.]

૧, અનિત્ય ભાવના.

જોબન ગૃહ ગો ધન નારી, હય ગય જન આજ્ઞાકારી;
ઇન્દ્રિય-ભોગ છિન થાઇ, સુરધનુ ચપલા ચપલાઇ. ૩.

અન્વયાર્થ:—(જોબન) યુવાની, (ગૃહ) ઘર, (ગો) ગાય, (ધન) લક્ષ્મી, (નારી) સ્ત્રી (હય) ઘોડા, (ગય) હાથી, (જન) કુટુંબી, (આજ્ઞાકારી) આજ્ઞા ઉઠાવનાર નોકર-ચાકર અને (ઇન્દ્રિયભોગ) પાંચ ઇન્દ્રિયોના ભોગ એ બધા (સુરધનુ) ઈન્દ્રધનુષ્ય તથા (ચપલા) વીજળીની (ચપલાઇ) ચંચળતા-ક્ષણિકતાની માફક (છિન થાઇ) ક્ષણમાત્ર રહેનારાં છે.

ભાવાર્થ:—યુવાની, મકાન, ગાય, ભેંસ, ધન, ઝવેરાત, સ્ત્રી, ઘોડા, હાથી, કુટુંબી, નોકર અને પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય એ બધી ચીજો ક્ષણિક છે-અનિત્ય છે-નાશવંત છે. જેમ ઈન્દ્રધનુષ્ય અને વીજળી વગેરે જોતજોતામાં વિલય થઈ જાય છે તેમ આ જુવાની વગેરે પણ થોડા વખતમાં નાશ પામે છે. તે કોઈ પદાર્થ નિત્ય અને સ્થાયી નથી. પણ નિજ શુદ્ધાત્મા જ નિત્ય અને સ્થાયી છે એમ સ્વસન્મુખતાપૂર્વક ચિંતવન કરી, સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વીતરાગતાની વૃદ્ધિ કરે છે તે અનિત્ય ભાવના છે. મિથ્યાદષ્ટિ જીવને અનિત્યાદિ એક પણ સાચી ભાવના હોતી નથી. ૩.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૨, અશરણ ભાવના.

સુર અસુર ખગાધિપ જેતે, મૃગ જ્યોં હરિ, કાલ દલે તે;
મણિ મંત્ર તંત્ર બહુ હોઈ, મરતે ન બચાવૈ કોઇ. ૪.

અન્વયાર્થ:—(સુર-અસુર-ખગાધિપ) દેવના ઈન્દ્ર, અસુરના ઈન્દ્ર અને ખગેન્દ્ર (ગરુડ, હંસ) (જેતે) જે જે છે (તે) તે બધાનો-(મૃગ હરિ જ્યોં) જેમ હરણુને સિંહ મારી નાખે છે તેમ (કાલ) મરણ (દલે) નાશ કરે છે. (મણિ) ચિંતામણિ વગેરે મણિ-રત્નો (મંત્ર) મોટા મોટા રક્ષામંત્ર (તંત્ર) (બહુ હોઇ) ઘણાં હોવા છતાં (મરતે) મરણ પામનારને (કોઇ) તે કોઈ (ન બચાવૈ) બચાવી શકતું નથી.

ભાવાર્થ:—સંસારમાં જે જે દેવેન્દ્ર. અસુરેન્દ્ર ખગેન્દ્ર (પક્ષીઓના રાજા) વગેરે છે તે સર્વનો જેમ હુરણુને સિંહ મારી નાંખે છે તેમ મૃત્યુ નાશ કરે છે. ચિંતામણિ વગેરે મણિ, મંત્ર અને જંત્ર તંત્ર વગેરે કોઈપણ મરણથી બચાવી શકતું નથી.

અહીં એમ સમજવું કે નિજ આત્મા જ શરણ છે તે સિવાય અન્ય કોઇ શરણ નથી. કોઈ જીવ બીજા જીવની રક્ષા કરી શકવા સમર્થ નથી. માટે પરથી રક્ષાની આશા નકામી છે. સર્વત્ર-સહાય એક નિજ આત્મા જ પોતાનું શરણ છે. આત્મા નિશ્ચયથી મરતો જ નથી, કેમકે તે અનાદિ અનંત છે—એમ સ્વસન્મુખતાપૂર્વક ચિંતવન કરી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ વીતરાગતાની વૃદ્ધિ કરે છે તે અશરણ ભાવના છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૩, સંસારભાવના.

ચહુંગતિ દુખ જીવ ભરૈ હૈ, પરિવર્તન પંચ કરે હૈ;
સબવિધિ સંસાર અસારા, યામેં સુખ નહિં લગારા. ૫.

અન્વયાર્થ:—(જીવ) જીવ (ચહુંગતિ) ચાર ગતિમાં (દુખ) દુઃખ (ભરૈ હૈ) ભોગવે છે. અને (પંચ પરાવર્તન) પાંચ પરાવર્તન પાંચ પ્રકારે પરિભ્રમણ (કરૈ હૈ) કરે છે. (સંસાર) સંસાર (સબ-વિધિ) સર્વ પ્રકારે (અસારા) સાર વગરનો છે (યામેં) તેમાં (સુખ) સુખ (લગારા) લેશ માત્ર પણ (નાહિં) નથી.

ભાવાર્થ:—જીવનો અશુદ્ધ પર્યાય તે સંસાર છે. અજ્ઞાનના કારણે જીવ ચાર ગતિમાં દુઃખ ભોગવે છે અને પાંચે (દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભવ અને ભાવ.) પરાવર્તન કર્યા કરે છે. પરંતુ ક્યારેય શાંતિ પામતો નથી; તેથી કરીને ખરેખર સંસારભાવ બધી રીતે સાર રહિત છે, તેથી તેમાં જરાપણ સુખ નથી, કારણ કે જે રીતે સુખની કલ્પના કરવામાં આવે છે તેવું સુખનું સ્વરૂપ નથી અને જેમાં સુખ માને છે તે ખરી રીતે સુખ નથી—પણ તે પર દ્રવ્યના આલંબનરૂપ મલિન ભાવ હોવાથી આકુળતા ઉત્પન્ન કરનારો ભાવ છે. નિજ આત્મા જ સુખમય છે, તેના ધ્રુવ સ્વભાવમાં સંસાર છે જ નહિ, એમ સ્વ-સન્મુખતા પૂર્વક ચિંતવન કરી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વીતરાગતા વધારે છે.

૪, એકત્વભાવના.

શુભ અશુભ કરમ ફલ જેતે, ભોગૈં જિય એક હિ તેતે;
સુત દારા હોય ન સીરી, સબ સ્વારથ કે હૈં ભીરી. ૬.

અન્વયાર્થ:—(જે તે) જે જે (શુભકરમફળ) શુભકર્મનાં

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ફળ અને (અશુભ કરમફળ) અશુભકર્મનાં ફળ છે (તે તે) તે બધાં (જિય) આ જીવ (એક હી) એકલો જ (ભોગે) ભોગવે છે, (સુત) પુત્ર (દારા) સ્ત્રી (સીરી) સાથીદાર (ન હોય) થતાં નથી. (સબ) આ બધાં (સ્વારથકે) પોતાની મતલબના (ભીરી) સગાં (હૈ) છે.

ભાવાર્થઃ—જીવને સદાય પોતાથી પોતાનું એકત્વ અને પરથી વિભક્તપણું છે, તેથી પોતે જ પોતાનું હિત અથવા અહિત કરી શકે છે, પરનું કાંઈ કરી શકતો નથી. માટે જીવ જે કાંઇ શુભ કે અશુભ ભાવ કરે છે તેનું ફળ-(-આકુળતા) પોતે જ એકલો ભોગવે છે. તેમાં કોઈ અન્ય—સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર વગેરે ભાગીદાર થઈ શકતાં નથી, કેમકે તે બધાં પર પદાર્થ છે અને તે જીવાદિ સર્વ પદાર્થ જીવને જ્ઞેય માત્ર છે તેથી તેઓ કોઈપણ જીવના ખરેખર સગા-સંબંધી છે જ નહિ, છતાં અજ્ઞાની જીવ તેને પોતાના માની દુઃખી થાય છે.

સંસારમાં અને મોક્ષમાં આ જીવ એકલો જ છે એમ જાણી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ નિજ શુદ્ધ આત્મા સાથે જ પોતાનું સદાય એકત્વ માની પોતાની નિશ્ચયપરિણતિદ્વારા શુદ્ધ એકત્વની વૃદ્ધિ કરે છે તે એકત્વ ભાવના છે. ૬.

અન્યત્વ ભાવના–૫.

જલ–પય જ્યોં જિય–તન મેલા, પૈ ભિન્ન ભિન્ન નહિં ભેલા;
તો પ્રગટ જુદે ધન ધામા, ક્યોં હ્વૈં એક મિલિ સુત રામા. ૭.

અન્વયાર્થઃ—(જિય-તન) જીવ અને શરીર (જલ-પય જ્યોં) પાણી અને દૂધની જેમ (મેલા) મળેલાં છે (પૈ) તો પણ (ભેલા) ભેગાં–એકરૂપ (નહિ) નથી, (ભિન્ન ભિન્ન) જુદાં જુદાં છે; (તો) તો પછી (પ્રગટ) બહારમાં પ્રગટરૂપથી (જુદે) જુદાં દેખાય છે એવા (ધન) લક્ષ્મી (ધામા) મકાન (સુત) પુત્ર અને (રામા) સ્ત્રી વગેરે (મિલિ) મળીને (ઈક) એક (ક્યોં) કેમ (હૈં) હોઈ શકે ?

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0 In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાવાર્થ:—જેમ દૂધ અને પાણી એક આકાશ ક્ષેત્ર મળેલાં છે પરંતુ પોત-પોતાના ગુણ વગેરેની અપેક્ષાએ બન્ને તદ્દન જુદાં જુદાં છે, તેમ આ જીવ અને શરીર પણ મળેલાં દેખાય છે તો પણ તે બન્ને પોત-પોતાના સ્વરૂપાદિની અપેક્ષાએ (સ્વદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવથી) તદ્દન જુદાં જુદાં છે-કદી એક થતાં નથી. તેમ જીવ અને શરીર પણ જ્યાં જુદાં જુદાં છે તો પછી પ્રગટ જુદાં દેખાતાં એવા ધન, મકાન, બાગ-બગીચા, પુત્ર-પુત્રી અને સ્ત્રી, વગેરે ગાડી, મોટર પોતાની સાથે એક કેવી રીતે હોય ? એટલે કે પુત્ર, સ્ત્રી વગેરે કોઈપણ વસ્તુ પોતાની નથી. એમ સર્વ પર પદાર્થો પોતાનાથી ભિન્ન જાણી, સ્વસન્મુખતાપૂર્વક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ વીતરાગતાની વૃદ્ધિ કરે છે, તે અન્યત્વ ભાવના છે. ૭.

અશુચિ ભાવના-૬.

પલ રુધિર રાધ મલ થૈલી, કીકસ વસાદિતૈં મૈલી;
નવ દ્વાર વહૈં ઘિનકારી, અસ દેહ કરૈં કિમિયારી. ૮.

અન્વયાર્થ:— જે (પલ) માંસ (રુધિર) લોહી (રાધ) પરું અને (મલ) વિષ્ટાની (થૈલી) કોથળી છે, (કીકસ) હાડકાં (વસાદિતૈં) ચરબી વગેરેથી (મૈલી) અપવિત્ર છે અને જેમાં (ઘિનકારી) ઘૃણા—ગ્લાનિ ઉત્પન્ન કરાવવાવાળાં (નવદ્વાર) નવ દરવાજા (વહૈં) વહે છે (અસ) એવા (દેહ) શરીરમાં (યારી) પ્રેમ-રાગ (કિમ) કેમ (કરૈં) કરાય ?

ભાવાર્થ:— આ શરીર તો માંસ, લોહી, પરું, વિષ્ટા, વગેરેની કોથળી છે અને હાડકાં, ચરબી વગેરેથી ભરેલ હોવાથી અપવિત્ર છે; તથા નવ દ્વારોથી મેલને બહાર કાઢે છે, એવા શરીરમાં મોહ-રાગ કેમ કરાય ? આ શરીર, ઉપરથી તો માખીની પાંખ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0 In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

જેવી પાતળી ચામડીથી મઢેલું છે તેથી તે બહારથી સુંદર લાગે છે, પણ જો તેની અંદરની હાલતનો વિચાર કરવામાં આવે તો તેમાં અપવિત્ર વસ્તુઓ ભરી છે. તેથી તેમાં મમતા–અહંકાર કે રાગ કરવો નકામો છે.

અહીં શરીરને મલિન બતાવવાનો આશય–ભેદજ્ઞાનદ્વારા શરીરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવી, નિજ પવિત્રપદમાં રુચિ કરાવવાનો છે, પણ શરીર પ્રત્યે દ્વેષ ઉત્પન્ન કરાવવાનો નથી. શરીર તેના સ્વભાવથી જ અશુચિમય છે તો આ ભગવાન આત્મા નિજ સ્વભાવથી જ શુદ્ધ અને સદા શુચિમય–પવિત્ર ચૈતન્ય પદાર્થ છે. તેથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ પોતાના શુદ્ધ આત્માની સન્મુખતા વડે પોતાના પર્યાયમાં શુચિપણાની (પવિત્રતાની) વૃદ્ધિ કરે છે તે અશુચિભાવના છે. ૮.

આસ્રવ ભાવના–૭,

જો યોગન કી ચપલાઇ તાતૈં હ્વૈ આસ્રવ ભાઈ;
આસ્રવ દુઃખકાર ઘનેરે; બુદ્ધિવંત તિન્હેં નિરવેરે. ૯.

અન્વયાર્થ:— (ભાઈ) હે ભવ્ય જીવ! (યોગનકી) યોગની (જો) જે (ચપલાઇ) ચંચળતા છે (તાતૈં) તેનાથી (આસ્રવ) આસ્રવ) (હ્વૈ) થાય છે, અને (આસ્રવ) તે આસ્રવ (ઘનેરે) ઘણું (દુખકાર) દુઃખ કરનાર છે; માટે (બુદ્ધિવંત) સમજદાર (તિન્હેં) તેને (નિરવે રે) દૂર કરે!

ભાવાર્થ:— ૧. વિકારી શુભાશુભ ભાવરૂપ જે અરૂપી અવસ્થા જીવમાં થાય છે તે **ભાવઆસ્રવ** છે. અને તે સમયે નવીન કર્મ યોગ્ય રજકણોનું સ્વયં સ્વતઃ આવવું (આત્માની સાથે એક ક્ષેત્રમાં આગમન થવું) તે **દ્રવ્યાસ્રવ** છે. [અને તેમાં જીવના અશુદ્ધ પર્યાય નિમિત્ત માત્ર છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પુણ્ય અને પાપ બેય આસ્રવ અને બંધના ભેદ છે.

પુણ્ય:— દયા, દાન, ભક્તિ, પૂજા, વ્રત વગેરે શુભ ભાવ સરાગી જીવને હોય છે તે અરૂપી અશુદ્ધ ભાવ છે; અને તે ભાવ-પુણ્ય છે. અને તે સમયે નવીન કર્મયોગ્ય રજકણોનું સ્વયં સ્વતઃ આવવું (આત્માની સાથે એક ક્ષેત્રમાં આગમન થવું) તે દ્રવ્યપુણ્ય છે. [તેમાં જીવના અશુદ્ધ પર્યાય નિમિત્તમાત્ર છે.]

પાપ:— હિંસા, અસત્ય, ચોરી ઇત્યાદિ જે અશુભ ભાવ છે તે ભાવપાપ છે અને તે સમયે કર્મયોગ્ય પુદ્‌ગલોનું આગમન થવું તે દ્રવ્યપાપ છે. [તેમાં જીવના અશુદ્ધ પર્યાય નિમિત્ત માત્ર છે].

પરમાર્થથી (ખરેખર વાસ્તવમાં) પુણ્ય-પાપ (શુભાશુભભાવ) આત્માને અહિતકર છે, તથા આત્માની ક્ષણિક અશુદ્ધ અવસ્થા છે. દ્રવ્યપુણ્ય-પાપ તો પર વસ્તુ છે તે કાંઈ આત્માનું હિત-અહિત કરી શકતા નથી. આમ બરાબર નિર્ણય દરેક જ્ઞાની જીવને હોય છે, અને આ પ્રમાણે વિચાર કરી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સ્વદ્રવ્યના આલંબન-ના બળથી જેટલા અંશે આસ્રવભાવને દૂર કરે છે તેટલા અંશે તેને વીતરાગતાની વૃદ્ધિ થાય છે, તેને આસ્રવ ભાવના કહેવામાં આવે છે. ૯.

સંવર ભાવના-૮.

જિન પુણ્ય-પાપ નહિં કિના, આતમ અનુભવ ચિત્ત દીના;
તિન હી વિધિ આવત રોકે, સંવર લહિ સુખ અવલોકે. ૧૦.

અન્વયાર્થ:— (જિન) જેઓએ (પુણ્ય) શુભ ભાવ અને (પાપ) અશુભભાવ (નહિં કીના) કર્યા નથી, અને માત્ર (આતમ) આત્માના (અનુભવ) અનુભવમાં [શુદ્ધ ઉપયોગમાં] (ચિત્ત) જ્ઞાનને (દીના) લગાવ્યું છે (તિનહી) તેઓએ (આવત) આવતાં (વિધિ)

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

કર્મોને (રોકે) રોકયા છે અને (સંવર લહિ) સંવર પ્રાપ્ત કરીને (સુખ) સુખનો (અવલોકે) સાક્ષાત્કાર કર્યો છે.

ભાવાર્થ:—આસ્રવનું રોકવું તે સંવર છે. સમ્યગ્દર્શનાદિ વડે મિથ્યાત્વાદિ આસ્રવો રોકાય છે. શુભ ઉપયોગ અને અશુભ ઉપયોગ બન્ને બંધના કારણ છે એમ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પ્રથમથી જ જાણે છે. જો કે સાધકને નીચલી ભૂમિકામાં શુધ્ધતાની સાથે અલ્પ શુભાશુભભાવ હોય છે તો પણ તે બન્નેને બંધનું કારણ માને છે, તેથી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સ્વદ્રવ્યના આલંબનવડે જેટલા અંશે શુદ્ધતા કરે છે તેટલા અંશે તેને સંવર થાય છે, અને ક્રમે ક્રમે તે શુદ્ધતા વધારીને પૂર્ણ શુધ્ધતા પ્રાપ્ત કરે છે. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પોતે સ્વ-સન્મુખતાપૂર્વક જે શુદ્ધતા (સંવર) પ્રાપ્ત કરે છે તે સંવર ભાવના છે. ૧૦.

નિર્જરા ભાવના–૯.

નિજ કાલ પાય વિધિ ઝરના, તાસોં નિજ કાજ ન સરના;
તપ કરિ જો કર્મ ખિપાવૈ; સોઈ શિવ સુખ દરસાવૈ. ૧૧.

અન્વયાર્થ:— જે (નિજ કાલ) પોત–પોતાની સ્થિતિ (પાય) પૂર્ણ થતાં (વિધિ) કર્મો (ઝરના) ખરી જાય છે (તાસો) તેનાથી (નિજ કાજ) જીવનું ધર્મરૂપી કાર્ય (ન સરના) સરતું નથી–થતું નથી, પણ (જો) જે નિર્જરા (તપ કરી) આત્માના શુદ્ધ પ્રતપન દ્વારા (કર્મ) કર્મોને (ખિપાવૈ) નાશ કરે છે [તે અવિપાક અથવા સકામ નિર્જરા છે]. તે (શિવસુખ) મોક્ષનું સુખ (દરસાવૈ) દેખાડે છે.

ભાવાર્થ:—પોત–પોતાની સ્થિતિ પૂર્ણ થતાં કર્મોનું ખરી જવું તો દરેક સમયે અજ્ઞાનીને પણ થાય છે, તે કાંઈ શુદ્ધિનું કારણ થતું નથી. પરંતુ સમ્યગ્દર્શન–જ્ઞાન–ચારિત્ર અને આત્માના શુદ્ધ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પ્રતપન વડે જે કર્મો ખરી જાય છે તે અવિપાક અથવા સકામ નિર્જરા કહેવાય છે. તે પ્રમાણે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થતાં થતાં સંપૂર્ણ નિર્જરા થાય છે, ત્યારે જીવ શિવસુખ (સુખની પૂર્ણતારૂપ મોક્ષ) પામે છે. એમ જાણતો સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સ્વદ્રવ્યના આલંબન વડે જે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ કરે છે તે નિર્જરા ભાવના છે. ૧૧.

લોક ભાવના–૧૦.

કિનહૂ ન કરૌ ન ધરૈ કો, ષડ્દ્રવ્યમયી ન હરૈ કો;
સો લોકમાંહિ વિન સમતા, દુખ સહે જીવ નિત ભ્રમતા. ૧૨.

અન્વયાર્થ:— આ લોકને (કિનહૂ) કોઈએ (ન કરૌ) બનાવ્યો નથી, (કો) કોઈએ (ન ધરૈ) ટકાવી રાખ્યો નથી, (કો) કોઈ (ન હરૈ) નાશ કરી શકતો નથી; [અને તે લોક] (ષડ્દ્રવ્યમયી) છ દ્રવ્યસ્વરૂપ છે–છ દ્રવ્યોથી ભરેલો છે (સો) એવા (લોકમાંહિ) લોકમાં (વિન સમતા) વીતરાગી સમતા વિના (નિત) હમેશાં (ભ્રમતા) ભટકતો થકો (જીવ) જીવ (દુ:ખ સહૈ) દુ:ખ સહન કરે છે.

ભાવાર્થ:—બ્રહ્મા વગેરે કોઇએ આ લોકને બનાવ્યો નથી, વિષ્ણુ અગર તો શેષનાગ વગેરે કોઈએ ટકાવી રાખ્યો નથી; તથા મહાદેવ વગેરે કોઈથી પણ નષ્ટ કરી શકાતો નથી; પણ આ છ દ્રવ્યમય લોક છે તે પોતાથી જ અનાદિ અનંત છે, છએ દ્રવ્યો નિત્ય સ્વ સ્વરૂપે ટકીને નિરન્તર પોતાના નવા નવા પર્યાયો (અવસ્થા) થી ઉત્પાદ–વ્યયરૂપે પરિણમન કર્યા કરે છે. એક દ્રવ્યમાં બીજા દ્રવ્યનો અધિકાર નથી, આ, છ દ્રવ્યસ્વરૂપ લોક તે મારું સ્વરૂપ નથી, તે મારાથી ત્રિકાળ ભિન્ન છે, હું તેનાથી ભિન્ન છું, મારો શાશ્વત ચૈતન્યલોક તે જ મારું સ્વરૂપ છે. એમ ધર્મીજીવ વિચારે છે અને સ્વસન્મુખતાદ્વારા વિષમતા મટાડી, સામ્યભાવ–વીતરાગતા વધારવાનો અભ્યાસ કરે છે તે લોકભાવના છે. ૧૨.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

બોધિદુર્લભ ભાવના-૧૧

અંતિમ ગ્રીવકલૌં કી હદ, પાયો અનંત વિરિયાં પદ;
પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાધૌ, દુર્લભ નિજમેં મુનિ સાધૌ. ૧૩.

અન્વયાર્થ:— (અંતિમ) છેલ્લી-નવમી (ગ્રીવકલૌં કી હદ) ગ્રૈવેયક સુધીનાં (પદ) પદ (અનંત વિરિયાં) અનંતવાર (પાયો) પામ્યો, છતાં (સમ્યગ્જ્ઞાન) સમ્યગ્જ્ઞાન (ન લાધૌ) પામ્યો નહિ; (દુર્લભ) આવાં દુર્લભ સંમ્યગ્જ્ઞાનને (મુનિ) મુનિરાજોએ (નિજમેં) પોતાના આત્મામાં (સાધૌ) ધારણ કર્યું છે.

ભાવાર્થ:—મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ મંદ કષાયને કારણે અનેકવાર ગ્રૈવેયક સુધી પેદા થઈને અહમિન્દ્ર પદ પામ્યો છે, પરંતુ તેણે એક વખત પણ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું નથી, કારણ કે સમ્યગ્જ્ઞાન પામવું તે અપૂર્વ છે, તેથી તેને તો સ્વસન્મુખતાના અનંત પુરુષાર્થવડે જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. અને તેમ થતાં વિપરીત અભિપ્રાય આદિ દોષનો અભાવ થાય છે.

સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન, આત્માના આશ્રયે જ થાય છે. પુણ્યથી, શુભ રાગથી, જડ કર્માદિથી થાય એવું તે નથી. આ જીવ બહારના સંયોગો, ચારે ગતિ તથા લૌકિક પદો અનંતવાર પામ્યો છે પણ નિજ આત્માનું અસલી સ્વરૂપ સ્વાનુભવવડે પ્રત્યક્ષ કરીને તે કદી સમજ્યો નથી માટે તેની પ્રાપ્તિ અપૂર્વ છે. લૌકિક કોઈપણ પદ અપૂર્વ નથી.

બોધિ નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની એકતા તે બોધિની પ્રાપ્તિ દરેક જીવે કરવી જોઈએ. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સ્વસન્મુખતાપૂર્વક આવું ચિંતવન કરે છે, અને પોતાની બોધિની વૃદ્ધિનો વારંવાર અભ્યાસ કરે છે તે બોધિદુર્લભ ભાવના છે. ૧૩.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ધર્મ ભાવના-૧૨

જો ભાવ મોહતૈં ન્યારે, દગ-જ્ઞાન વ્રતાદિક સારે;
સો ધર્મ જબૈ જિય ધારૈ તબ હી સુખ અચલ નિહારે. ૧૪.

અન્વયાર્થ:- (મોહતૈં) મોહથી (ન્યારે) જુદા, (સારે) સારરૂપ અથવા નિશ્ચય (જો) જે (દગ-જ્ઞાન-વ્રતાદિક) દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ રત્નત્રય આદિક (ભાવ) ભાવ છે (સોં) તે (ધર્મ) ધર્મ કહેવાય છે. (જબ) જ્યારે (જિય) જીવ (ધારે) તેને ધારણ કરે છે (તબ હી) ત્યારે જ તે (અચલ સુખ) અચળ સુખ-મોક્ષ (નિહારે) દેખે છે-પામે છે.

ભાવાર્થ:—મોહ એટલે મિથ્યાદર્શન અર્થાત્ અતત્ત્વ શ્રદ્ધાન તેનાથી રહિત નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન-અને સમ્યક્ચારિત્ર (રત્નત્રય) જ સારરૂપ ધર્મ છે; વ્યવહારરત્નત્રય તે ધર્મ નથી એમ બતાવવા માટે અહીં ગાથામાં 'સારે' શબ્દ વાપર્યો છે. જ્યારે જીવ નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મને સ્વ આશ્રયવડે પ્રગટ કરે છે ત્યારે જ તે સ્થિર, અક્ષય સુખને (મોક્ષને) પ્રાપ્ત કરે છે. આવી રીતે ચિંતવન કરી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સ્વસન્મુખતાનો અભ્યાસ વારંવાર કરે છે. તે ધર્મ ભાવના છે. ૧૪.

આત્માના અનુભવ પૂર્વક ભાવલિંગી મુનિનું સ્વરૂપ સાંભળો.

સો ધર્મ મુનિનકરિ ધરિયે. તિનકી કરતૂતિ ઉચરિયે;
તાકોં સુનિયે ભવિ પ્રાની, અપની અનુભૂતિ પિછાની. ૧૫.

અન્વયાર્થ:—(સોં) એવો-રત્નત્રય સ્વરૂપ (ધર્મ) (મુનિનકરી) મુનિઓ દ્વારા (ધરીયે) ધારણ કરવામાં આવે છે (તિનકી) તે મુનિઓની (કરતૂતિ) ક્રિયાઓ (ઉચરિયે) કહેવામાં આવે છે. (ભવિ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0. In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પ્રાની) હે ભવ્ય જીવો! (તાકો) તેને (સુનીયે) સાંભળો, અને (અપની) પોતાના આત્માના (અનુભૂતિ) અનુભવને (પિછાનો) ઓળખો [ઓળખાણ કરો.]

ભાવાર્થ:—નિશ્ચય રત્નત્રય સ્વરૂપ ધર્મને ભાવલિંગી દિગમ્બર જૈન મુનિ જ અંગીકાર કરે છે–બીજો કોઈ નહિ; હવે આગળ તે મુનિઓના સકલચારિત્રનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. હે ભવ્યો ! તે મુનીવરોના ચારિત્ર સાંભળો અને પોતાના આત્માનો અનુભવ કરો.૧૫.

પાંચમી ઢાળનો સારાંશ

આ બાર ભાવના તે ચારિત્ર ગુણના શુદ્ધ પર્યાયો છે; તેથી તે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને જ હોઈ શકે છે. સમ્યક્ પ્રકારે આ બાર પ્રકારની ભાવનાઓ ભાવવાથી વીતરાગતાની વૃદ્ધિ થાય છે, તે બાર ભાવનાનું ચિંતવન મુખ્યપણે તો વીતરાગ દિગમ્બર જૈન મુનિરાજને જ હોય છે, અને ગૌણપણે સમ્યગ્દષ્ટિને હોય છે. જેમ પવન લાગવાથી અગ્નિ ભભૂકી ઊઠે છે તેમ અંતરંગ પરિણામોની શુદ્ધતા સહિત, આ ભાવનાઓનું ચિંતવન કરવાથી સમતાભાવ પ્રગટ થાય છે, અને તેનાથી મોક્ષસુખ પ્રગટ થાય છે. સ્વસન્મુખતાપૂર્વક આ ભાવનાઓથી સંસાર, શરીર અને ભોગો પ્રત્યે વિશેષ ઉપેક્ષા થાય છે, અને આત્માના પરિણામોની નિર્મળતા વધે છે. [આ બાર ભાવનાઓનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જાણવું હોય તો સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા, જ્ઞાનાર્ણવ વગેરે ગ્રંથોનું અવલોકન કરવું.]

અનિત્યાદિ ચિંતવનથી શરીરાદીને બૂરાં જાણી, હિતકારી ન જાણી તેનાથી ઉદાસ થવું તેનું નામ અનુપ્રેક્ષા નથી, કારણ કે

સ્વામીકાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા અહીં રૂ. ૨–૧–૦ થી મળી શકશે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

એ તો જેમ પ્રથમ કોઈને મિત્ર માનતો હતો ત્યારે તેનાથી રાગ હતો અને પાછળથી તેનો અવગુણ જોઈ તે ઉદાસીન થયો, તેમ શરીરાદિથી રાગ હતો પણ પાછળથી તેના અનિત્યાદિ અવગુણ દેખી આ ઉદાસીન થયો, પરંતુ એવી ઉદાસીનતા તો દ્વેષરૂપ છે, પણ જ્યાં જેવો પોતાનો વા શરીરાદિકનો સ્વભાવ છે તેવો ઓળખી, ભ્રમ છોડી, તેને ભલાં જાણી રાગ ન કરવો, તથા બૂરાં જાણી દ્વેષ ન કરવો, એવી સાચી ઉદાસીનતા અર્થે અનિત્યતા વગેરેનું યથાર્થ ચિંતવન કરવું એ જ સાચી અનુપ્રેક્ષા છે.

(મોક્ષમાર્ગ-પ્રકાશક પા-૨૩૨)

પાંચમી ઢાળનો ભેદસંગ્રહ

અનુપ્રેક્ષા અથવા ભાવના—અનિત્ય, અશરણ, સંસાર, એકત્વ, અન્યત્વ, અશુચિ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, લોક, બોધિદુર્લભ અને ધર્મ—એ બાર ભાવનાઓ છે.

ઇન્દ્રિયોના વિષયો— સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ણ, અને શબ્દ એ પાંચ છે.

નિર્જરા—ચાર ભેદ છે, અકામ, સવિપાક, સકામ, અવિપાક.

યોગ— દ્રવ્ય અને ભાવ,

પરિવર્તન—પાંચ પ્રકાર છે—દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભવ અને ભાવ

મલદ્વાર—બે કાન, બે આંખ, બે નસકોરાં, એક મોઢું અને બે મળ-મૂત્રના દ્વાર-કુલ નવ છે.

વૈરાગ્ય-સંસાર, શરીર, અને ભોગ-એ ત્રણેથી ઉદાસીનતા.

કુધાતુ-પરુ, લોહી, વીર્ય મળ, ચરબી, માંસ અને હાડકાં વગેરે.

પાંચમી ઢાળનો લક્ષણસંગ્રહ.

અનુપ્રેક્ષા(ભાવના):—ભેદજ્ઞાનપૂર્વક સંસાર, શરીર, અને ભોગો વગેરેનાં સ્વરૂપનો વારંવાર વિચાર કરીને તે પ્રત્યે ઉદાસભાવ કરવો તે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0:In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અશુભ ઉપયોગઃ—હિંસાદિમાં અથવા કષાય, પાપ અને વ્યસન વગેરે નિંદાપાત્ર કાર્યોમાં પ્રવૃત્તિ.

અસુરકુમારઃ—અસુર નામની દેવગતિ-નામકર્મના ઉદયવાળા ભવનવાસી દેવ.

કર્મઃ—આત્મા રાગાદિ વિકારરૂપે પરિણમે તો તેમાં નિમિત્તરૂપે હોવાવાળાં જડકર્મ-દ્રવ્યકર્મ.

ગતિઃ—નારક, તિર્યંચ, દેવ અને મનુષ્યરૂપજીવની અવસ્થા વિશેષને ગતિ કહે છે તેમાં ગતિ નામે નામકર્મ નિમિત્ત છે.

ગ્રૈવેયકઃ—સોળમાં સ્વર્ગથી ઉપર અને પહેલી અનુદિશથી નીચેનાં દેવોને રહેવાના સ્થાન,

દેવઃ—દેવગતિને પ્રાપ્ત જીવોને દેવ કહેવાય છે; તેઓ અણિમા, મહિમા લઘિમા, ગરિમા, પ્રાપ્તિ, પ્રાકામ્ય, ઈશિત્વ અને વશિત્વ એ આઠ સિદ્ધિ (ઐશ્વર્ય) વાળા હોય છે. જેમને મનુષ્યનાજેવાં આકારવાળું સાત કુધાતુ રહિત સુંદર શરીર હોય છે.

ધર્મઃ—દુઃખથી મુકિત અપાવનાર; નિશ્ચય રત્નત્રયસ્વરૂપ મોક્ષમાર્ગ જેનાથી આત્મા મોક્ષ પામે છે. (રત્નત્રય એટલે-સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર).

ધર્મનાં જુદાં જુદાં લક્ષણુઃ—[૧] વસ્તુનો સ્વભાવ તે ધર્મ; [૨] અહિંસા, [૩] ઉત્તમ ક્ષમાદિ દસ લક્ષણ [૪] નિશ્ચયરત્નત્રય.

પાપઃ—મિથ્યાદર્શન, આત્માની ઊંધી સમજણ; હિંસાદિ અશુભભાવ તે પાપ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પુણ્ય:—દયા, દાન, પૂજા, ભક્તિ, વ્રતાદિના શુભભાવ; મંદ કષાય તે જીવના ચારિત્ર ગુણની અશુદ્ધ અવસ્થા છે; પુણ્ય-પાપ બેય આસ્રવ છે. બંધનના કારણો છે.

બોધિ:—સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની એકતા.

મુનિ (સાધુપરમેષ્ઠી)–સમસ્ત વ્યાપારથી વિમુક્ત, ચાર પ્રકારની આરાધનામાં સદા લીન, નિર્ગ્રંથ અને નિર્મોહ એવા સર્વ, સાધુ હોય છે, બધા ભાવલિંગી મુનિને નગ્ન દિગમ્બર દશા તથા સાધુના ૨૮ મૂળગુણ હોય છે.

યોગ:—મન, વચન, કાયાના નિમિત્તથી આત્માના પ્રદેશોનું કંપન થવું તેને દ્રવ્ય યોગ કહેવાય છે; કર્મ અને નોકર્મ નિમિત્તરૂપે ગ્રહણ કરવાની જીવની શક્તિને ભાવયોગ કહેવાય છે.

શુભ ઉપયોગ:—દેવપૂજા, સ્વાધ્યાય, દયા, દાન વગેરે શુભ ભાવરૂપ આચરણ.

સકલવ્રત:—૫–મહાવ્રત, ૫–સમિતિ, ૬–આવશ્યક, ૫–ઇન્દ્રિયજય, ૭–કેશલોચ, અસ્નાન, ભૂમિશયન, અદંતધોવન, ઉભા-ઉભા ભોજન, દિનમાં એક વખત આહારપાણી તથા નગ્નતા વગેરેનું પાલન તે વ્યવહારથી સકલ વ્રત છે; અને રત્નત્રયની એકતારૂપ આત્મસ્વભાવમાં સ્થિર થવું તે નિશ્ચયથી સકલવ્રત છે.

સકલવ્રતી:—(સકલવ્રતના ધારક) રત્નત્રયની એકતારૂપ સ્વભાવમાં સ્થિર રહેનાર મહાવ્રતના ધારક દિગમ્બર મુનિ તે નિશ્ચયથી સકલવ્રતી છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અંતર–પ્રદર્શન

૧. અનુપ્રેક્ષા અને ભાવના તે પર્યાયવાચક શબ્દો છે. તેમાં કાંઈ તફાવત નથી.

૨. ધર્મભાવનામાં તો વારંવાર વિચારની મુખ્યતા છે અને ધર્મ-માં નિજગુણોમાં સ્થિર થવાની પ્રધાનતા છે.

૩. વ્યવહાર સકલવ્રતમાં તો પાપોનો સર્વદેશ ત્યાગ કરવામાં આવે છે અને વ્યવહાર અણુવ્રતમાં તેનો એકદેશ ત્યાગ કર-વામાં આવે છે; એટલો એ બન્નેમાં તફાવત છે.

પાંચમી ઢાળની પ્રશ્નાવલી

૧. અનિત્યભાવના, અન્યત્વભાવના, અવિપાકનિર્જરા, અકામનિર્જ-રા, અશરણભાવના, અશુચિ ભાવના, આસ્રવ ભાવના, એકત્વ ભાવના, ધર્મ ભાવના, નિશ્ચયધર્મ, બોધિદુર્લભભાવના લોક, લોકભાવના, સંવરભાવના, સકામનિર્જરા, સવિપાકનિર્જરા વગેરેનાં લક્ષણ સમજાવો.

૨. સકલવ્રતમાં અને વિકલ વ્રતમાં, અનુપ્રેક્ષામાં અને ભાવના-માં, ધર્મમાં અને ધર્મદ્રવ્યમાં, ધર્મમાં અને ધર્મ ભાવ-નામાં તથા એકત્વભાવના અને અન્યત્વભાવનામાં તફાવત બતાવો

૩. અનુપ્રેક્ષા, અનિત્યતા, અન્યત્વ, અને અશરણપણાનું સ્વરૂપ દૃષ્ટાંત સહિત બતાવો.

૪. અકામ નિર્જરાનું નિષ્પ્રયોજન, અચલ સુખની પ્રાપ્તિ, કર્મનાં આવવાનો નિરોધ, પુણ્યના ત્યાગનો ઉપદેશ, અને સાંસારિક સુખોની અસારતા વગેરેનાં કારણો બતાવો.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૫. અમુક ભાવનાનો વિચાર અને લાભ, આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનો સમય અને લાભ, ઇન્દ્રધનુષ, ઔષધિસેવનનું સાર્થકપણું–નિરર્થકપણું, બાર ભાવનાઓના ચિંતવનથી લાભ, મંત્રાદિનું સાર્થકપણું અને નિરર્થકપણું. વૈરાગ્યની વૃદ્ધિનો ઉપાય, ઇન્દ્રધનુષ્ય તથા વિજળીનું દૃષ્ટાંત શું સમજાવે છે, લોકના કર્તા હર્તા–ધર્તા માનવાથી નુકસાન, સમતા ન રાખવાથી નુકસાન, સાંસારિક સુખનું પરિણામ અને મોક્ષ સુખ પ્રાપ્તિનો વખત વગેરેનું સ્પષ્ટ વર્ણન કરો.

૬. અમુક શબ્દ, ચરણ અને છંદનો અર્થ અથવા ભાવાર્થ કહો. લોકનો નકશો બતાવો અને પાંચમી ઢાળનો સારાંશ બતાવો.

—o—

છઠ્ઠી ઢાળ.

(હરિગીત છંદ)

અહિંસા, સત્ય, અચૌર્ય બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતનાં લક્ષણો:–

ષટ્કાય જીવ ન હનનતૈં, સબ વિધિ દરવહિંસા ટરી,
રાગાદિ ભાવ નિવારતૈં, હિંસા ન ભાવિત અવતરી.
જિનકે ન લેશ મૃષા ન જલ, મૃણ હૂ વિના દીયૌ ગહેં;
અઠદશસહસ વિધ શીલ ધર, ચિદ્બ્રહ્મમેં નિત રમિ રહેં. ૧.

અન્વયાર્થ:—[પાંચમી ઢાળમાં કહ્યા તે મુનિરાજોને] (ષટ્કાય જીવ) છકાયના જીવોને (ન. હનનતૈં) ઘાત નહિ કરવાના ભાવથી (સબ વિધિ) સર્વ પ્રકારની (દરવહિંસા) દ્રવ્ય હિંસા (ટરી) દૂર થઇ જાય છે, અને (રાગાદિ ભાવ) રાગ–દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, માન,

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

માયા, લોભ વગેરે ભાવોને (નિવારતેં) દૂર કરવાથી (ભાવિત હિંસા ભાવ હિંસા પણ (ન અવતરી) થતી નથી. (જિનકે) તે મુનિઓ-ને (લેશ) જરા પણ (મૃષા) જૂઠું (ન) હોતું નથી, (જલ) પાણી અને (મૃણ) માટી (હુ) પણ (વિના દિયૌ) દીધા વગર (ન ગહે) ગ્રહણ કરતા નથી. તથા (અઠદશસહસ્ર) અઢાર હજાર (વિધ) પ્ર-કારના (શીલ) શિયળને–બ્રહ્મચર્યને (ધર) ધારણ કરી (નિત) હમેશાં (ચિદ્બ્રહ્મમેં) ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્મામાં (રમિ રહેં) લીન રહે છે.

ભાવાર્થ:—નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનપૂર્વક સ્વ સ્વરૂપમાં નિરન્તર એકાગ્રતારૂપે રમી રહે છે એ જ મુનિપણું છે. એવી ભૂમિકામાં નિર્વિકલ્પ ધ્યાનદશારૂપ સાતમું ગુણસ્થાન વારંવાર આવે જ છે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનના કાળે તેમને પાંચ મહાવ્રત, નગ્નતા, સમિતિ વગે-રે ૨૮ મૂલગુણના શુભભાવ હોય છે પણ તેને તેઓ ધર્મ માનતા નથી. તથા તે કાળે પણ તેમને ત્રણ કષાય ચોકડીના અભાવરૂપ શુદ્ધ પરિણતિ નિરન્તર વર્તે જ છે.

છ કાય (પૃથ્વીકાય વગેરે પાંચ સ્થાવર કાય તથા એક ત્રસ કાય) ના જીવોનો ઘાત કરવો તે દ્રવ્યહિંસા છે અને રાગ–દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, માન ઇત્યાદિ ભાવોની ઉત્પત્તિ થવી તે ભાવહિંસા છે. વીતરાગી મુનિ (સાધુ) આ બે પ્રકારની હિંસા કરતા નથી, તેથી તેમને (૧) *અહિંસામહાવ્રત હોય છે. સ્થૂળ કે સૂક્ષ્મ એ બન્ને પ્રકારનું જૂઠું બોલતા નથી તેથી તેને (૨) સત્ય મહાવ્રત હોય છે, અને બીજી કોઈ વસ્તુની તો વાત જ શું, પરંતુ માટી અને પાણી પણ દીધા વગર ગ્રહણ કરતા નથી તેથી તેમને (૩) અચૌર્ય-મહાવ્રત હોય છે. શિયળના અઢાર હજાર ભેદોનું સદા પાલન કરે

નોંધ:—અહીં વાક્યો બદલવાથી અનુક્રમે મહાવ્રતોનું લક્ષણ બને છે. જેમકે:– બન્ને પ્રકારની હિંસા ન કરવી તે અહિંસા મહાવ્રત છે—એ વગેરે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

છે અને ચૈતન્યરૂપ આત્મસ્વરૂપમાં લીન રહે છે તેથી તેને (૪) બ્રહ્મચર્ય (આત્મસ્થિરતારૂપ) મહાવ્રત હોય છે. ૧.

પરિગ્રહત્યાગ મહાવ્રત, ઈર્યાસમિતિ,* અને ભાષા સમિતિ:-

અંતર ચતુર્દસ ભેદ બાહર, સંગ દસધા તૈં ટલૈં;
પરમાદ તજિ ચૌકર મહી લખિ, સમિતિ ઈર્યાતૈં ચલૈં.
જગ સુહિતકર સબ અહિતહર, શ્રૂતિ સુખદ સબ સંશય હરૈં
ભ્રમરોગ-હર જિનકે વચન મુખચન્દ્ર તૈં અમૃત ઝરૈં, ૨.

અન્વયાર્થ:—[તે વીતરાગી દિગમ્બર જૈન મુનિ] (ચતુર્દસ ભેદ) ચૌદ પ્રકારના (અંતર) અંતરંગ તથા (દસધા) દસ પ્રકારના (બાહિર) બહિરંગ (સંગ) પરિગ્રહથી (ટલૈં) રહિત હોય છે. (પરમાદ) પ્રમાદ—અસાવધાની (તજી) છોડી દઈને (ચૌકર) ચાર હાથ (મહી) જમીન (લખિ) જોઇએ (ઈર્યા) ઈર્યા (સમિતિતૈં) સમિતિથી (ચલૈં) ચાલે છે, અને (જિનકે) જે મુનિરાજોના (મુખચન્દ્રતૈં) મુખરૂપી ચંદ્રથી (જગ સુહિતકર) જગતનું સાચું હિત કરવાવાળાં અને (સબ અહિતકર) બધા અહિતનો નાશ કરવાવાળાં, (શ્રુતિ સુખદ) સાંભળતાં પ્રિય લાગે એવાં, (સબ સંશય) બધાં સંદેહોનો (હરૈં) નાશ કરે એવાં અને (ભ્રમ રોગહર) મિથ્યાત્વરૂપથી રોગને હરનાર (વચન અમૃત) વચનો રૂપી અમૃત (ઝરૈં) ઝરે છે.

ભાવાર્થ:—વીતરાગીમુનિ ચૌદ પ્રકારના અંતરંગ અને દસ પ્રકારના બહિરંગ પરિગ્રહોથી રહિત હોય છે તેથી તેને (૫) પાંચમું

* અદત્ત વસ્તુઓનું પ્રમાદથી ગ્રહણ કરવું તે જ ચોરી કહેવાય છે. તેથી પ્રમાદ ન થતાં છતાં મુનિરાજ નદી અને ઝરણા વગેરેનું પ્રાસુક થઇ ગયેલ પાણી, ભસ્મ(રાખ) તથા પોતાની મેળે પડી ગયેલાં પ્રાસુક સેમરના ફળ અને તુમ્બી ફળ વગેરેનું ગ્રહણ કરી શકે છે—એમ શ્લોકવાર્તિકાલંકારનો અભિમત છે. પૃ.૪૬૩.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પરિગ્રહ ત્યાગ મહાવ્રત હોય છે. દિવસના ભાગમાં સાવધાનીપૂર્વક આગળની ચાર હાથ જમીન જોઈને ચાલવાનો વિકલ્પ ઊઠે તે (૧) ઈર્યા સમિતિ છે. તથા જેમ ચંદ્રમાંથી અમૃત ઝરે છે તેમ તે મુનિના મુખચંદ્રથી જગતનું હિત કરવાવાળાં, બધાં અહિતનો નાશ કરવાવાળાં, સાંભળતાં સુખ આપનારાં, સર્વ પ્રકારની શંકાઓને દૂર કરનારા અને મિથ્યાત્વ [વિપરીતતા કે સંદેહ] રૂપી રોગનો નાશ કરનારા એવા અમૃત વચનો નીકળે છે. એ પ્રમાણે સમિતિરૂપ બોલવાનો વિકલ્પ મુનિને ઊઠે છે તે (૨) ભાષા સમિતિ છે.

નોંધ:— ઉપરમાં વાક્ય બદલવાથી ક્રમ કરીને પરિગ્રહત્યાગ મહાવ્રત તથા ઈર્યાસમિતિ અને ભાષાસમિતિનું લક્ષણ થઈ જશે.

પ્રશ્ન:—સાચી સમિતિ કોને કહે છે?

ઉ૦—પર જીવોની રક્ષા અર્થે યત્નાચાર પ્રવૃત્તિને અજ્ઞાની જીવ સમિતિ માને છે, પણ હિંસાના પરિણામોથી તો પાપબંધ થાય છે. જો રક્ષાના પરિણામોથી સંવર કહેશો તો પુણ્યબંધનું કારણ શું ઠરશે?

વળી મુનિ એષણા સમિતિમાં દોષ ટાળે છે ત્યાં રક્ષાનું પ્રયોજન નથી માટે રક્ષાને અર્થે જ સમિતિ નથી. તો સમિતિ કેવી રીતે હોય? મુનિને કિંચિત્ રાગ થતાં ગમનાદિ ક્રિયા થાય છે, ત્યાં તે ક્રિયાઓમાં અતિ આસકિતના અભાવથી પ્રમાદરૂપ પ્રવૃત્તિ થતી નથી, તથા બીજા જીવોને દુઃખી કરી પોતાનું ગમનાદિ પ્રયોજન સાધતા નથી. તેથી તેમનાથી સ્વયં દયા પળાય છે- એ પ્રમાણે સાચિ સમિતિ છે (મો૦ મા૦ પ્ર૦ પા–૨૩૨) ૨.*

---

* ઈર્યા ભાષા એષણા, પુનિ ક્ષેપણ આદાન;
પ્રતિષ્ઠાપના જુતક્રિયા, પાંચો સમિતિ વિધાન.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

એષણા, આદાન–નિક્ષેપણ અને પ્રતિષ્ઠાપન સમિતિ:–

છયાલીસ દોષ વિના સુકુલ, શ્રાવકતનેં ઘર અશન કો;
લે, તપ બઢાવન હેતુ, નહીં તન,–પોષતે તજિ રસનકો.
શુચિ જ્ઞાન સંજમ ઉપકરણ, લખિકૈં ગહૈં લખિકૈં ધરૈં;
નિર્જંતુ થાન વિલોક તન, મલ મૂત્ર શ્લેષ્મ પરિહરૈં. ૩.

અન્વયાર્થ:—[વીતરાગી મુનિ] (સુકુલ) ઉત્તમ કુળવાળા (શ્રાવકતનેં) શ્રાવકના (ઘર) ઘરે અને (રસનકો) છ એ રસ અથવા એક–બે રસને (તજી) છોડીને, (તન) શરીરને (નહિ પોષ-તે) પુષ્ટ નહિ કરતાં–માત્ર (તપ) તપની (બઢાવન હેતુ) વૃદ્ધિ કર-વાના હેતુથી [આહારના] (છયાલીસ) છેંતાલીસ (દોષ વિના) દોષને ટાળીને (અશનકો) ભોજનને (લૈં) ગ્રહણ કરે છે* (શુચિ) પવિત્ર-તાના (ઉપકરણ) સાધન–કમંડલને (જ્ઞાન) જ્ઞાનનાં (ઉપકરણ) સા-ધન, શાસ્ત્રને અને (સંયમ) સંયમના (ઉપકરણ) સાધન પીંછીને (લખિકૈં) જોઈને (ગહૈં) ગ્રહણ કરે છે [અને] (લખિકૈં) જોઈને (ધરૈં) રાખે છે [અને] (મૂત્ર) પેશાબ (શ્લેષ્મ) લીંટ વગેરે (તન-મલ) શરીરના મેલને (નિર્જન્તુ) જીવ રહિત (થાન) સ્થાન (વિલોક) જોઈને (પરિહરૈં) ત્યાગે છે.

---

*નોંધ:–તે આહારના દોષોનું વિશેષ વર્ણન 'અનગાર ધર્મામૃત અને 'મૂલા ચાર' વગેરે શાસ્ત્રોથી જાણવું. તે દોષોને ટાળવાના હેતુથી દિગંબર સાધુઓને કોઈ કોઈ વખત મહિનાઓ સુધી ભોજન ન મળે છતાં પણ મુનિ જરાય ખેદ કરતા નથી; અનાસક્તિ અને નિર્મોહ, હઠ વગરના સહજ હોય છે. [કાયર જનોને, અજ્ઞાનીઓને, આવું મુનિવ્રત દુઃખ-મય લાગે છે–જ્ઞાનીને સુખમય લાગે છે.]

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાવાર્થ:—વીતરાગ જૈન મુનિ-સાધુ, ઉત્તમ કુળવાળા શ્રાવકના ઘરે, આહારના છેંતાલીસ દોષોને ટાળી અને અમુક રસો છોડીને [અથવા સ્વાદનો રાગ નહિ કરતાં], શરીરને પુષ્ટ કરવાનો અભિપ્રાય નહિ રાખતાં, માત્ર તપની વૃદ્ધિ કરવા માટે આહાર લે છે, તેથી તેઓને (૩) એષણા-સમિતિ હોય છે. પવિત્રતાનું સાધન કમંડળને, જ્ઞાનનું સાધન શાસ્ત્રને અને સંયમનું સાધન પીંછીને-જીવોની વિરાધના બચાવવા અર્થે, જોઈ-સંભાળીને રાખે છે, અને ઉપાડે છે; તેથી તેઓને (૪) આદાન-નિક્ષેપણ સમિતિ હોય છે. મળ-મૂત્ર, કફ વગેરે શરીરના મેલને જીવ રહિત સ્થાન જોઈને છોડે છે તેથી તેમને (૫) વ્યુત્સર્ગ અર્થાત્ પ્રતિષ્ઠાપન સમિતિ હોય છે. ૩.

મુનિઓને ત્રણ ગુપ્તિ અને પાંચ ઇંદ્રિય પર વિજય:–

સમ્યક્ પ્રકાર નિરોધ મન વચ, કાય આતમ ધ્યાવતે;
તિન સુથિર મુદ્રા દેખિ મૃગગણ ઉપલ ખાજ ખુજાવતે.
રસ રૂપ ગંધ તથા ફરસ અરુ શબ્દ શુભ અસુહાવને;
તિનમેં ન રાગ વિરોધ પંચેંદ્રિય જયન પદ પાવને; ૪.

અન્વયાર્થ:—[વીતરાગી મુનિ] (મન-વચ-કાય) મન-વચન કાયાને (સમ્યક્ પ્રકાર) ભલી રીતે-બરાબર નિરોધ કરીને, જ્યારે (આતમ) પોતાના આત્માનું (ધ્યાવતે) ધ્યાન કરે છે, ત્યારે (તિન) તે મુનિઓની (સુથિર) શાંત (મુદ્રા) મુદ્રા (દેખિ) જોઈને, તેને (ઉપલ) પથ્થર જાણીને (મૃગગણ) હરણ અથવા ચોપગા પ્રાણીઓ, પ્રાણીઓનું ટોળું (ખાજ) પોતાની ખંજવાળ-ખુજલીને (ખુજાવતે) ખંજવાળે છે-ખંજોળે છે. (જે) (શુભ) પ્રિય અને (અસુહાવને) અપ્રિય [પાંચ ઇન્દ્રિય સંબંધી] (રસ) પાંચ રસ, (રૂપ) પાંચ વર્ણ,

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0 In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

(ગંધ) બે ગંધ, (ફરસ) આઠ પ્રકારના સ્પર્શ (અરુ) અને (શબ્દ) શબ્દ-(તિનમેં) તે બધામાં (રાગ-વિરોધ) રાગ કે દ્વેષ (ન) મુનિ-ને થતાં નથી, [તેથી તે મુનિ] (પંચેન્દ્રિય જયન) પાંચ ઈન્દ્રિયોને જીતવાવાળાં એટલે કે જિતેન્દ્રિય (પદ) પદને પામે છે.

ભાવાર્થ:-આ ગાથામાં નિશ્ચયગુપ્તિનું તથા ભાવલિંગી મુનિને ૨૮ મૂળગુણોમાં પાંચ ઈન્દ્રિયનાં જયના સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે.

ભાવલિંગી મુનિ જ્યારે ઉગ્ર પુરુષાર્થ વડે શુદ્ધોપયોગરૂપે પરિણમી નિર્વિકલ્પપણે સ્વરૂપમાં ગુપ્ત થાય છે તે નિશ્ચય ગુપ્તિ છે. અને તે વખતે મન-વચન-કાયાની ક્રિયા સ્વયં રોકાઈ જાય છે. તેમની શાંત અને અચળ મુદ્રા જોઈને તેમના શરીરને પથ્થર સમજી મૃગના ટોળા * (પશુઓ) ખૂજલી ખંજવાળે છે છતાં તે મુનિઓ પોતાના ધ્યાનમાં નિશ્ચલ રહે છે. તે ભાવલિંગી મુનિને ત્રણ ગુપ્તિ છે.

પ્રશ્ન:-ગુપ્તિ કોને કહે છે?

ઉ:-મન-વચન-કાયાની બાહ્ય ચેષ્ટા મટાડવા માગે, પાપ ચિંતવન ન કરે, મૌન ધારે, તથા ગમનાદિ ન કરે, તેને અજ્ઞાની જીવ ગુપ્તિ માને છે, હવે મનમાં તો ભક્તિ આદિરૂપ અનેક પ્રકારના શુભ રાગાદિ વિકલ્પો થાય છે, હવે પ્રવૃતિમાં તો ગુપ્તિપણું બને નહિ. (સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન અને આત્મામાં લીનતા વડે) વીતરાગ-

* આ સંબંધમાં સુકુમાલ મુનિનું દૃષ્ટાંત છે:—જ્યારે તેઓ ધ્યાનમાં હતા ત્યારે એક શિયાળી અને તેનાં બે બચ્ચાંઓ તેમનો અર્ધો પગ ખાઈ ગયા પણ તેઓ પોતાના ધ્યાનથી જરાપણ ચલાયમાન થયા નહિ. (સંયોગથી દુ:ખ થતું જ નથી શરીરાદિમાં મમતા કરે તો તે મમત્વભાવથી જ દુ:ખનો અનુભવ થાય છે એમ સમજવું).

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાવ થતાં જ્યાં મન–વચન–કાયાની ચેષ્ટા થાય નહિ એ જ સાચી ગુપ્તિ છે. (મો૦મા૦પ્ર૦પા–૨૩૧–૩૨–ઉપરથી)

મુનિઓ પ્રિય [અનુકૂળ] પાંચ ઇન્દ્રિયોના પાંચ રસ, પાંચ-રૂપ, બે ગંધ, આઠ સ્પર્શ અને શબ્દરૂપ પાંચ વિષયોમાં રાગ કરતા નથી અને અપ્રિય (પ્રતિકૂળ) ઉપર કહેલાં પાંચ વિષયોમાં દ્વેષ કરતા નથી. એ રીતે (૫) પાંચ ઇન્દ્રિયોને જીતવાના કારણે તેઓ જિતેન્દ્રિય કહેવાય છે. ૪.

મુનિઓના છ આવશ્યક અને બાકીના સાત મૂળ ગુણ:–

સમતા સમ્હારૈં, થુતિ ઉચારૈં,–વંદના જિનદેવ કો;
નિત કરૈં શ્રુતરતિ કરૈં પ્રતિક્રમ, તજૈં તન અહમેવ કો.
જિનકે ન ન્હૌન ન દંતધોવન, લેશ અંબર આવરન;
ભૂમાહિં પિછલી રયનિમેં કછુ, શયન એકાસન કરન. ૫.

અન્વયાર્થ:—[વિતરાગી મુનિ] (નિત) હમેશાં (સમતા) સામાયિક (સમ્હાર) સંભારીને કરે છે, (થુતિ) સ્તુતિ (ઉચારે) બોલે છે, (જિનદેવકો) જિનેન્દ્ર ભગવાનને (વંદના) વંદન કરે છે. (શ્રુતિરતિ) સ્વાધ્યાયમાં પ્રેમ (કરૈ) કરે છે. (પ્રતિક્રમ) પ્રતિક્રમણ (કરે) કરે છે. (તન) શરીરની (અહમેવકો) મમતાને (તજૈં) છોડે છે, (જિનકો) જિનમુનિઓને (ન્હૌન) સ્નાન અને (દંતધોવન) દાંત સાફ કરવાપણું (ન) હોતા નથી; (અંબર આવરન) શરીરને ઢાંકવા માટે કપડું (લેશ) જરા પણ તેઓને (ન) હોતું નથી; અને (પિછલી રયનિમેં) રાત્રિના પાછળના ભાગમાં (ભૂમાહિં) પૃથ્વી ઉપર (એકાસન) એક પડખે (કછુ) થોડો વખત (શયન) શયન (કરન) કરે છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાવાર્થ:—વીતરાગી મુનિ હમેશાં (૧) સામાયિક, સાચા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની (૨)-સ્તુતિ, જિનેન્દ્રભગવાનને (૩) વંદન, (૪) સ્વાધ્યાય, (૫) પ્રતિક્રમણ, (૬) તથા કાયોત્સર્ગ, (શરીર ઉપરની મમતાનો ત્યાગ) કરે છે, તેથી તેઓને છ આવશ્યક હોય છે; અને તે મુનિઓ ક્યારે પણ (૧) સ્નાન કરતા નથી. (૨) દાંત સાફ કરતા નથી (૩) શરીરને ઢાંકવા માટે જરાપણ કપડું રાખતા નથી તથા (૪) રાત્રિના પાછલા ભાગમાં એક પડખે જમીન ઉપર થોડા વખત શયન કરે છે. ૫.

મુનિઓનાં બાકીનાં ગુણો તથા રાગ-દ્વેષનો અભાવ:-

ઇક વાર દિનમેં લેં અહાર, ખડે અલપ નિજ-પાનમેં;
કચલોંચ કરત ન ડરત પરિષહ-સોં લગે નિજ ધ્યાનમેં.
અરિ મિત્ર મહલ મસાન કંચન, કાચ નિંદન થુતિ કરન;
અર્ઘાવતારન અસિ-પ્રહારન મેં સદા સમતા ધરન. ૬.

અન્વયાર્થ:—[તે વીતરાગી મુનિ] (દિનમેં) દિવસમાં (ઇકવાર) એકવાર (ખડે) ઉભા રહીને અને (નિજપાનમાં) પોતાના હાથમાં રાખીને (અલ્પ) થોડો (અહાર) આહાર (લેં) લે છે, (કચલોચ, કેશલોંચ (કરત) કરે છે, (નિજ ધ્યાનમેં) પોતાના આત્માના ધ્યાનમાં (લગે) તત્પર થઈને (પરિસહસોં) બાવીસ પ્રકારના પરિષહોથી (ન ડરત) ડરતા નથી, અને (અરિ મિત્ર) શત્રુ કે મિત્ર, (મહલ મસાન) મહેલ કે સ્મશાન, (કંચન કાચ) સોનું કે કાચ (નિંદન થુતિ કરન) નિંદા કરનાર કે સ્તુતિ કરનાર, (અર્ઘાવતારન) પૂજા કરનારા અને (અસિ-પ્રહારન મે) તરવારથી પ્રહાર કરવાવાળા એ સર્વમાં (સદા) હમેશાં (સમતા) સમતાભાવ (ધરન) ધારણ કરે છે.

ભાવાર્થ:—[તે વીતરાગી મુનિ] (૫) દિવસે એકવાર (૬) ઉભા

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ઉભા પોતાના હાથમાં રાખીને થોડો આહાર લે છે; (૭) કેશનો લોચ કરે છે; આત્મધ્યાનમાં મગ્ન રહી પરિષહોથી ડરતા નથી, અર્થાત્ બાવીસ પ્રકારના પરિષહો ઉપર જય મેળવે છે, તથા શત્રુ–મિત્ર, સુંદર મહેલ અથવા સ્મશાન, સોનું–કાચ, નિંદક અને સ્તુતિ કરનાર, પૂજા–ભકિત કરનાર અથવા તલવાર આદિથી પ્રહાર કરનાર–એ બધામાં સમભાવ (રાગ દ્વેષનો અભાવ) રાખે છે અર્થાત્ કોઈના ઉપર રાગ દ્વેષ કરતા નથી.

પ્રશ્નઃ–સાચો પરિષહજય કોને કહે છે ?

ઉ૦ ૧ ક્ષુધા, તૃષા, શીત, ઉષ્ણ, ડાંસ–મચ્છર, ચર્યા શય્યા, વધ, રોગ, તૃણસ્પર્શ, મલ, નગ્નતા, અરતિ, સ્ત્રી, નિષદ્યા, આક્રોશ, યાચના, સત્કાર પુરસ્કાર, અલાભ, અદર્શન, પ્રજ્ઞા અને અજ્ઞાન એ બાવીસ પ્રકારના પરિષહો છે.—ભાવલિંગી મુનિને દરેક સમયે ત્રણ કષાયનો (અનંતાનુબંધિ વગેરેનો) અભાવ હોવાથી સ્વરૂપમાં સાવધાનીના કારણે જેટલા અંશે રાગ–દ્વેષની ઉત્પત્તિ થતી નથી, તેટલા અંશે તેમને નિરન્તર પરિષહજય હોય છે. ૨ વળી ક્ષુધાદિક લાગતાં તેના નાશનો ઉપાય ન કરવો તેને તે (અજ્ઞાની જીવ) પરિષહસહનતા કહે છે, હવે ઉપાય તો ન કર્યો અને અંતરંગમાં ક્ષુધાદિ અનિષ્ટ સામગ્રી મળતાં દુઃખી થયો તથા રતિ આદિનું કારણ મળતાં સુખી થયો, પણ એ તો દુઃખ–સુખરૂપ પરિણામ છે, અને એજ આર્ત–રૌદ્રધ્યાન છે, એવા ભાવોથી સંવર કેવી રીતે થાય ?

પ્રશ્નઃ–ત્યારે કેવી રીતે પરિષહજય થાય ?

ઉ૦તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી કોઇ પદાર્થ ઇષ્ટ–અનિષ્ટ ન ભાસે–દુઃખના કારણો મળતાં દુઃખી ન થાય તથા સુખના કારણો મળતાં સુખી ન થાય પણ જ્ઞેયરૂપથી તેનો જાણવાવાળો જ રહે એ જ સાચો પરિષહજય છે. ૬.

(મો૦ મા૦ પ્ર૦ પા. ૨૩૨)

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

મુનિઓનાં તપ, ધર્મ, વિહાર તથા સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર:-

તપ તપૈં દ્વાદશ ધરૈં વૃષ દશ, રતનત્રય સેવૈં સદા;
મુનિ સાથ મેં વા એક વિચરૈં, ચહૈ નહિં ભવ સુખ કદા.
યોં હૈ સકલ સંયમ ચરિત, સુનિયે સ્વરૂપાચરન અબ;
જિસ હોત પ્રગટૈં અપની નિધિ, મિટૈં પરકી પ્રવૃત્તિ સબ. ૭.

અન્વયાર્થ:— [તે વીતરાગી મુનિ હમેશાં] (દ્વાદશ) બાર પ્રકારના (તપ તપૈં) તપ કરે છે. (દશ) દસ પ્રકારના (વૃષ) ધર્મને (ધરૈં) ધારણ કરે છે અને (રતનત્રય) સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રનું (સદા) હમેશાં (સેવૈં) સેવન કરે છે. (મુનિ સાથમેં) મુનિઓના સંઘમાં (વા) અથવા (એક) એકલા (વિચરૈં) વિચરે છે. અને (કદા) કોઈ પણ વખત (ભવસુખ) સંસારના સુખોને (નહીં ચહૈ) ચાહતા નથી. (યોં) આ પ્રકારે (સકલ સંયમ ચરિત) સકલ સંયમ ચારિત્ર (હૈ) છે; (અબ) હવે (સ્વરૂપાચરન) સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર-સાંભળો. (જિસ) જે સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર [સ્વરૂપમાં રમણતારૂપ ચારિત્ર] (હોત) પ્રગટ થતાં (અપની) પોતાના આત્માની (નિધિ) જ્ઞાનાદિક સંપત્તિ (પ્રગટૈં) પ્રગટ થાય છે, તથા (પરકી) પર વસ્તુઓ તરફની (સબ) બધાં પ્રકારની (પ્રવૃત્તિ) પ્રવૃત્તિ (મિટૈં) મટી જાય છે.

ભાવાર્થ:— ૧ ભાવલિંગી મુનિને શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમાં લીન રહીને પ્રતપવું-પ્રતાપવંત વર્તવું તે તપ છે. અને હઠ વિના બાર પ્રકારના તપના શુભ વિકલ્પ હોય છે તે વ્યવહાર તપ છે. વીતરાગભાવરૂપ ઉત્તમક્ષમાદિ પરિણામ તે ધર્મ છે. ભાવલિંગી મુનિને ઉપર કહ્યાં તેવાં તપ અને ધર્મનું આચરણ હોય છે. તેઓ મુનિઓના સંઘ સાથે અથવા એકલા વિહાર કરે છે. કોઈ પણ સમયે સંસારના સુખને ઇચ્છતા નથી. આ રીતે સકલ ચારિત્રનું સ્વરૂપ કહ્યું.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૨ અજ્ઞાની જીવ અનશનઆદિ તપથી નિર્જરા માને છે. પણ કેવળ બાહ્ય તપ જ કરવાથી તો નિર્જરા થાય નહિ. શુદ્ધોપયોગ, નિર્જરાનું કારણ છે તેથી ઉપચારથી તપને પણ નિર્જરાનું કારણ કહ્યું છે. જો બાહ્ય દુઃખ સહન કરવુ એ જ નિર્જરાનું કારણ હોય તો પશુ વગેરે પણ ભૂખ તૃષાદિ સહન કરે છે.

પ્રશ્ન:—એ તો પરાધીનપણે સહે છે પણ સ્વાધીનપણે ધર્મબુદ્ધિથી ઉપવાસ આદિ તપ કરે તેને તો નિર્જરા થાય છે?

ઉ૦—ધર્મબુધ્ધિથી બાહ્ય ઉપવાસઆદિક તો કરે ત્યાં ઉપયોગ તો અશુભ-શુભ-વા શુધ્ધરૂપ જીવ જેમ પરિણમે તેમ પરિણમો-ઉપવાસના પ્રમાણમાં જો નિર્જરા થાય તો નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ ઉપવાસઆદિક જ ઠરે, પણ એમ તો બને નહિ-કારણકે-પરિણામ દુષ્ટ થતાં ઉપવાસ-આદિ કરતા પણ નિર્જરા થવી કેમ સંભવે? અહીં જો એમ કહેશો કે જેઓ અશુભ-શુભ-શુધ્ધરૂપ ઉપયોગ-પરિણમે તે અનુસાર બંધ-નિર્જરા છે. તો ઉપવાસ આદિ તપ નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ ક્યાં રહ્યું?

ત્યાં તો અશુભ-શુભ પરિણામ બંધના કારણ ઠર્યા, તથા શુધ્ધ પરિણામ નિર્જરાનું કારણ ઠર્યા.

પ્રશ્ન:—જો એમ છે તો અનશન આદિને તપ સંજ્ઞા કેવી રીતે કહી?

ઉ૦—તેને બાહ્ય તપ કહ્યા છે, બાહ્યનો અર્થ એ છે કે-બહાર બીજાઓને દેખાય કે આ તપસ્વી છે, પણ પોતે તો જેવો અંતરંગ પરિણામ થશે તેવું જ ફળ પામશે.

૩ વળી અંતરંગ તપોમાં પણ પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, ત્યાગ અને ધ્યાનરૂપ ક્રિયામાં બાહ્ય પ્રવર્તન છે તે તો બાહ્ય તપ જેવું જ જાણવું-જેવી અનશનાદિ બાહ્ય ક્રિયા છે તેવી એ પણ બાહ્ય ક્રિયા છે, તેથી પ્રાયશ્ચિતઆદિ બાહ્ય સાધન પણ અંતરંગ તપ નથી.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પરંતુ એવું બાહ્ય પરિવર્તન થતાં જે અંતરંગ પરિણામોની શુદ્ધતા થાય તેનું નામ અંતરંગ તપ જાણવું-અને ત્યાં તો નિર્જરા જ છે, બંધ થતો નથી-વળી એ શુદ્ધતાનો અલ્પ અંશ પણ રહે તો જેટલી શુદ્ધતા થઈ તેનાથી તો નિર્જરા છે તથા જેટલો શુભ ભાવ છે તેનાથી તો બંધ છે. એ પ્રમાણે અનશનઆદિ ક્રિયાને તપસંજ્ઞા ઉપચારથી છે એમ જાણવું, અને તેથી જ તેને વ્યવહાર તપ કહ્યો છે. વ્યવહાર અને ઉપચારનો એક અર્થ છે.

ઘણું શું કહીએ ? એટલું જ સમજી લેવું કે—નિશ્ચય ધર્મ તો વીતરાગભાવ છે તથા અન્ય અનેક પ્રકારના ભેદો નિમિત્તની અપેક્ષાએ ઉપચારથી કહ્યાં છે. તેને વ્યવહારમાત્ર ધર્મસંજ્ઞા જાણવી— આ રહસ્યને (અજ્ઞાની) જાણતો નથી, તેથી તેને નિર્જરાનું-તપનું-પણ સાચું શ્રદ્ધાન નથી. (મો૦ માર્ગ પ્રકાશક પા૦ ૨૩૩ થી ૨૩૬ માંથી)

પ્રશ્ન:- ક્રોધાદિનો ત્યાગ અને ઉત્તમ ક્ષમાદિ ધર્મ ક્યારે થાય ?

ઉ૦:- બંધાદિના ભયથી વા સ્વર્ગ—મોક્ષની ઇચ્છાથી (અજ્ઞાની જીવ) ક્રોધાદિક કરતો નથી, પણ ત્યાં ક્રોધ-માનાદિ કરવાનો અભિપ્રાય તો ગયો નથી. જેમ કોઈ રાજાદિકના ભયથી વા મોટાઈ-આબરૂ-પ્રતિષ્ઠાના લોભથી પરસ્ત્રી સેવતો નથી તો તેને ત્યાગી કહી શકાય નહિ. તે જ પ્રમાણે આ પણ ક્રોધાદિનો ત્યાગી નથી તો કેવી રીતે ત્યાગી હોય કે જે પદાર્થ ઇષ્ટ અનિષ્ટ ભાસતા ક્રોધાદિ થાય છે. પણ જ્યારે તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી કોઈ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે ત્યારે સ્વયં ક્રોધાદિક ઉપજતાં નથી અને ત્યારે જ સાચો ક્ષમાદિ ધર્મ થાય છે. (મો૦મા૦ પ્ર-પા. ૨૩૨)

૪. હવે સ્વરૂપાચરણચારિત્રનું વર્ણન ગાથા ૮ માં કહેશે તે સાંભળો જે પ્રગટ થવાથી પોતાના આત્માની, અનંતજ્ઞાન-અનંતદર્શન-અનંતસુખ અને અનંતવીર્ય વગેરે શક્તિઓનો પૂર્ણ વિકાસ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પ્રગટ થાય છે અને પરપદાર્થ તરફની બધાં પ્રકારની પ્રવૃત્તિ દૂર થાય છે–તે સ્વરૂપાચરણચારિત્ર છે. ૭

સ્વરૂપાચરણચારિત્ર (શુદ્ધોપયોગ) નું વર્ણન:–

જિન પરમ પૈની સુબુદ્ધિ છૈની ડારી અંતર ભેદિયા;
વરણાદિ અરુ રાગાદિતૈં નિજ ભાવકો ન્યારા કિયા.
નિજ માહિં નિજકે હેતુ નિજકર, આપકો આપૈ ગહ્યો;
ગુણ ગુણી જ્ઞાતા જ્ઞાન જ્ઞેય, મઁઝાર કછુ ભેદ ન રહ્યો. ૮.

અન્વયાર્થ:—(જિન) જે વીતરાગ મુનિરાજ (પરમ) અત્યંત (પૈની) તીક્ષ્ણ (સુબુદ્ધિ) સમ્યગ્જ્ઞાન અર્થાત્ ભેદવિજ્ઞાનરૂપી (છૈની) છીણી* (ડારિ) નાખીને (અંતર) અંતરંગમાં [ભેદિયા] ભેદ કરીને (નિજભાવકો) આત્માના વાસ્તવિક સ્વરૂપને (વરણાદિ) વર્ણ, રસ, ગંધ તથા સ્પર્શરૂપ દ્રવ્યકર્મથી (અરુ) અને (રાગાદિતૈં) રાગ–દ્વેષાદિરૂપ ભાવકર્મથી (ન્યારા કિયા) ભિન્ન કરીને (નિજમાહિં) પોતાના આત્મામાં (નિજકે હેતુ) પોતામાટે (નિજકર) આત્માવડે (આપકો) આત્માને (આપૈં) સ્વયં પોતાથી (ગહ્યો) ગ્રહણ કરે છે ત્યારે (ગુણ) ગુણ (ગુણી) ગુણી, (જ્ઞાતા) જ્ઞાતા (જ્ઞેય) જ્ઞાનનો વિષય અને (જ્ઞાનમંઝાર) જ્ઞાનનો આત્મામાં (કછુ ભેદ ન રહ્યો) જરાપણ વિકલ્પ રહેતો નથી.

ભાવાર્થ:—જ્યારે સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર આચરતી વખતે વીતરાગી મુનિ જેમ કોઈ પુરુષ તીક્ષ્ણ છીણી વડે, પથ્થર વગેરેના બે ભાગ કરી જુદા પાડી નાખે છે તેમ, પોતાના અંતરંગમાં ભેદવિજ્ઞાનરૂપી છીણી વડે પોતાના આત્માના સ્વરૂપને દ્રવ્યકર્મથી તથા

---

* જેવી રીતે છીણી લોઢાને કાપે છે અને બે કટકા કરી નાખે છે, તેવી રીતે શુદ્ધોપયોગ કર્મોને કાપે છે અને આત્માથી તે કર્મોને જુદા કરી નાખે છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

શરીરાદિક નોકર્મથી તથા રાગદ્વેષાદિરૂપ ભાવ કર્મોથી ભિન્ન કરીને પોતાના આત્મામાં આત્મા માટે, આત્મા વડે, આત્માને સ્વયં જાણે છે—ત્યારે તેને સ્વાનુભવમાં ગુણ, ગુણી તથા જ્ઞાતા, જ્ઞાન અને જ્ઞેય એવા કોઈપણ ભેદો રહેતા નથી. ૮.

સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર (શુદ્ધોપયોગ) નું વર્ણન:—

જહૂઁ ધ્યાન ધ્યાતા ધ્યેય કો ન વિકલ્પ વચ ભેદ ન જહૂઁા;
ચિદ્ભાવ કર્મ ચિદેશ કરતા, ચેતના કિરિયા તહૂઁા,
તીનોં અભિન્ન અખિન્ન સુધ્ધ ઉપ-યોગકી નિશ્ચલ દસા;
પ્રગટી જહાં દગ-જ્ઞાન-વ્રત યે, તીનધા-એકૈ લસા. ૯

અન્વયાર્થ:—(જહ઼ં) જે સ્વરૂપાચરણ ચારિત્રમાં (ધ્યાન) ધ્યાન (ધ્યાતા) ધ્યાતા અને (ધ્યેયકો) ધ્યેય એ ત્રણના (વિકલ્પ) ભેદ (ન) હોતાં નથી અને (જહાં) જ્યાં (વચ) વચનનો (ભેદ ન) વિકલ્પ હોતો નથી, (તહાં) ત્યાં તો (ચિદ્ભાવ) આત્માનો સ્વભાવ જ (કર્મ) કર્મ, (ચિદેશ) આત્મા જ (કરતા) કર્તા, (ચેતના) ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા જ (કિરિયા) ક્રિયા હોય છે—અર્થાત્ કર્તા, કર્મ અને ક્રિયા એ ત્રણે અભિન્ન) ભેદ રહિત—એક, (અખિન્ન) અખંડ (બાધારહિત) થઈ જાય છે, (શુદ્ધ ઉપયોગકી) શુદ્ધ ઉપયોગનો (નિશ્ચલ) નિશ્ચળ (દસા) પર્યાય થાય છે; અને (જહાં) જેમાં (દગ-જ્ઞાન વ્રત) સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર (યે તિનધા) એ ત્રણે (એકૈ) એકરૂપથી—અભેદરૂપથી (લસા) શોભાયમાન હોય છે.

ભાવાર્થ:—વીતરાગી મુનિરાજ સ્વરૂપાચરણ વખતે જ્યારે આત્મધ્યાનમાં મગ્ન થઈ જાય છે ત્યારે ધ્યાન, ધ્યાતા અને ધ્યેય એવો ભેદ રહેતો નથી, વચનનો વિકલ્પ હોતો નથી, ત્યાં (આત્મ-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0 In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ધ્યાનમાં) તો આત્મા જ કર્મ, * આત્મા જ કર્તા * અને આત્માનો ભાવ તે ક્રિયા * હોય છે અર્થાત્ કર્તા-કર્મ અને ક્રિયા તે ત્રણે તદ્દન અખંડ અભિન્ન થઈ જાય છે. શુદ્ધોપયોગની અટળ દશા પ્રગટ થાય છે અને સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર પણ એકસાથે એકરૂપ થઈને પ્રકાશમાન થાય છે. ૯. *

સ્વરૂપાચરણ ચારિત્રનું લક્ષણ અને નિર્વિકલ્પ ધ્યાનઃ-

પરમાણ નય નિક્ષેપ કો, ન ઉદ્યોત અનુભવ મેં દિખૈં;
દૃગ-જ્ઞાન-સુખ-બલ મય સદા, નહિં આન ભાવ જુ મો વિખૈં.
મૈં સાધ્ય સાધક મૈં અબાધક, કર્મ અરુ તસુ ફલનિતૈં;
ચિત્ પિંડ ચંડ અખંડ સુગુણ કરંડ ચ્યુત પુનિ કલનિતૈં. ૧૦.

અન્વયાર્થઃ—[તે સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર વખતે મુનિઓના] (અનુભવ મેં)આત્મ-અનુભવમાં (પરમાણ) પ્રમાણ, (નય) નય અને (નિક્ષેપ કો) નિક્ષેપનો વિકલ્પ (ઉદ્યોત) પ્રગટ (ન દિખૈં) દેખાતો નથી. [પરંતુ એવો વિચાર હોય છે કે] હું (સદા) સદાય (દૃગ-જ્ઞાન-સુખ-બલ મય) અનંતદર્શન-અનંત-જ્ઞાન અનંતસુખ અને અનંત વીર્યમય છું. (મો વિખૈં) મારા સ્વરૂપમાં (આન) અન્ય રાગ-દ્વેષાદિક (ભાવ) ભાવ (નહિ) નથી, (મૈં) હું (સાધ્ય) સાધ્ય (સાધક તથા (કર્મ) કર્મ (અરુ) અને (તસુ) તેના (ફલનિતૈં) ફળોના (અબાધક) વિકલ્પ રહિત (ચિત્પિંડ) જ્ઞાન-દર્શનચેતનાસ્વરૂપ (ચંડ) નિર્મળ તેમ જ ઐશ્વર્યવાન (અખંડ) અખંડ (સુગુણ કરંડ) સુગુણોનો ભંડાર (પુનિ) અને (કલનિતૈં) અશુદ્ધતાથી (ચ્યુત) રહિત છું.

ભાવાર્થ—આ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર વખતે મુનિઓના આત્મ-અનુભવમાં પ્રમાણ-નય અને નિક્ષેપનો વિકલ્પ તો ઊઠતો નથી પણ ગુણ ગુણીનો ભેદ પણ હોતો નથી એવું ધ્યાન હોય છે. પ્રથમ એવું ધ્યાન હોય છે કે હું અનંતદર્શન-અનંતજ્ઞાન-અનંતસુખ-અને અનંતવીર્યરૂપ છું;

*નોંધ-કર્મ=કર્તા દ્વારા થયેલું કાર્ય; કર્તાઃ-સ્વતંત્રપણે કરે તે કર્તા. ક્રિયા=કર્તા-દ્વારા થતી પ્રવૃત્તિ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

મારામાં કોઈ–રાગાદિક ભાવો નથી. હું જ સાધ્ય, હું જ સાધક છું તથા કર્મ અને કર્મના ફળથી જુદો છું. જ્ઞાનદર્શનચેતનાસ્વરૂપ નિર્મળ ઐશ્વર્યવાન, તેમજ અખંડ સહજ શુદ્ધ ગુણોનો ભંડાર અને પુણ્ય–પાપોથી રહિત છું.

આશય એ છે કે સર્વ પ્રકારના વિકલ્પોથી રહિત–નિર્વિકલ્પ આત્મસ્થિરતાને સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કહે છે. ૧૦.

સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર અને અરિહંત અવસ્થા:—

યોં ચિન્ત્ય નિજ મેં થિર ભયે, તિન અકથ જો આનંદ લહ્યૌ;
સો ઇન્દ્ર નાગ નરેન્દ્ર વા, અહમિન્દ્ર કે નાહીં કહ્યૌ.
તબ હી શુક્લ ધ્યાનાગ્નિ કરિ, ચઉ ઘાતિ વિધિ કાનન દહ્યૌ;
સબ લખ્યો કેવલ જ્ઞાન કરિ, ભવિલોકકો શિવમગ કહ્યૌ. ૧૧.

[સ્વરૂપાચરણ ચારિત્રમાં] (યોં) આ પ્રમાણે (ચિન્ત્ય) વિચાર કરીને (નિજમેં) આત્મસ્વરૂપમાં (થિર ભયે) લીન થતાં (તિન) તે મુનિઓને (જો) જે (અકથ) કહી ન શકાય એવો–વચનથી પાર (આનંદ) આનંદ (લહ્યો) થાય છે (સો) તે આનંદ (ઇન્દ્ર) ઇન્દ્રને, (નાગ) નાગેન્દ્રને (નરેન્દ્ર) ચક્રવતીને (વા અહમિન્દ્ર કે) કે અહમિન્દ્રને (નાહીં કહ્યો) કહેવામાં આવ્યો નથી–થતો નથી. (તબ હી) તે સ્વરૂપાચરણચારિત્ર પ્રગટ થયા પછી જ્યારે (શુકલધ્યાનાગ્નિ કરિ) શુકલધ્યાનરૂપી અગ્નિ વડે (ચઉઘાતિ વિધિ કાનન) ચાર ઘાતિકર્મોરૂપી જંગલ (દહ્યો) બળી જાય છે. અને (કેવળજ્ઞાનકરી) કેવળજ્ઞાનથી (સબ) ત્રણકાળ અને ત્રણલોકમાં હોવાવાળા બધાં પદાર્થોના ગુણ અને પર્યાયને (લખ્યો) જાણવામાં આવે છે, અને ત્યારે (ભવિલોક કોં) ભવ્ય જીવોને (શિવમગ) મોક્ષમાર્ગ (કહ્યો) બતાવવામાં આવે છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાવાર્થ:—આ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર વખતે મુનિરાજ ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરી જ્યારે આત્મામાં લીન થઈ જાય છે ત્યારે તે આનંદ ઇન્દ્ર, નાગેન્દ્ર, નરેન્દ્ર (ચક્રવર્તી) કે અહમિન્દ્ર (કલ્પાતીત દેવ) ને પણ હોતો નથી. આ સ્વરૂપાચરણચારિત્ર પ્રગટ થયા પછી સ્વદ્રવ્યમાં ઉગ્ર એકાગ્રતાથી–શુકલધ્યાનરૂપ અગ્નિવડે ચાર *ઘાતિકર્મનો નાશ થાય છે અને અર્હંત અવસ્થાની પ્રાપ્તિ થાય છે તથા કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે જેમાં ત્રણ લોક અને ત્રણ કાળની સર્વે વાતો સ્પષ્ટ જાણે છે અને ભવ્યજીવોને મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ આપે છે. ૧૧.

સિધ્ધ અવસ્થા [સિધ્ધ સ્વરૂપ] નું વર્ણન:—

પુનિ ઘાતિ શેષ અઘાતિ વિધિ, છિનમાહિં અષ્ટમ ભૂ વસૈં;
વસુ કર્મ વિનસૈ સુગુણ વસુ, સમ્યક્ત્વ આદિક સબ લસૈં.
સંસાર ખાર અપાર પારાવાર તરિ તીરહિં ગયે;
અવિકાર અકલ અરૂપ શુચિ, ચિદ્રૂપ અવિનાશી ભયે. ૧૨.

અન્વયાર્થ:—(પુનિ) કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી (શેષ) બાકીના ચાર (અઘાતિ વિધિ) અઘાતિયા કર્મોનો (ઘાતિ) નાશ કરીને (છીનમાહીં) થોડા સમયમાં (અષ્ટમ ભૂ) આઠમી પૃથ્વી–ઈષત્ પ્રાગ્ભાર–મોક્ષ ક્ષેત્રમાં (વસૈ) નિવાસ કરે છે, ત્યાં તેમને (વસુ) કર્મ–આઠ કર્મોના (વિનસૈ) નાશ થવાથી (સમ્યક્ત્વ આદિ) સમ્યક્ત્વ વગેરે (સબ) બધા (વસુ સુગુણ) આઠ મુખ્ય ગુણો (લસૈં) શોભાયમાન થાય છે; [આવા સિદ્ધ થનાર મુકતાત્મા જીવ] (સંસાર–ખાર-

* ઘાતિકર્મ બે પ્રકારના છે. દ્રવ્ય ઘાતિકર્મ અને ભાવ ઘાતિકર્મ તેમાં શુકલ ધ્યાનવડે શુધ્ધ અવસ્થા પ્રગટ થતાં ભાવ ઘાતિકર્મરૂપ અશુધ્ધ પર્યાય ઉત્પન્ન થતા નથી તે ભાવઘાતિકર્મનો નાશ છે અને તે જ સમયે દ્રવ્યઘાતિકર્મનો સ્વયં અભાવ થાય છે તે દ્રવ્યઘાતિકર્મનો નાશ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અપાર–પારાવાર) સંસારરૂપી ખારા અને અગાધ સમુદ્રને (તરિ) તરીને (તીરહિં) બીજા કિનારાને (ગયે) પ્રાપ્ત થાય છે અને (અ-વિકાર) વિકાર રહિત, (અકલ) શરીર રહિત, (અરૂપ) રૂપ રહિત, (શુચિ) શુદ્ધ–નિર્દોષ (ચિદ્રૂપ) દર્શન–જ્ઞાન ચેતના સ્વરૂપ તથા (અવિનાશી) નિત્ય–કાયમી (ભયે) થાય છે.

ભાવાર્થ:—અરિહંત અવસ્થા અથવા કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી તે જીવને પણ જે જે ગુણોના પર્યાયોમાં અશુદ્ધતા હોય છે તેનો ક્રમે ક્રમે અભાવ થઈ તે જીવ પૂર્ણ શુદ્ધ દશાને પ્રગટ કરે છે અને તે સમયે અસિદ્ધત્વ નામના પોતાના ઉદય ભાવનો નાશ થાય છે અને ચાર અઘાતિ કર્મોનો પણ સ્વયં સર્વથા અભાવ થાય છે. સિદ્ધદશામાં સમ્યક્ત્વ આદિ આઠ ગુણો (ગુણના નિર્મળ પર્યાયો) પ્રગટ થાય છે, આઠ ગુણ વ્યવહારથી કહ્યા છે, નિશ્ચયથી અનંત ગુણો (સર્વ ગુણોના પર્યાયો) શુદ્ધ થાય છે, અને સ્વભાવિક ઊર્ધ્વ-ગમનના કારણે એક સમય માત્રમાં લોકાગ્રે પહોંચી જઇ ત્યાં જ સ્થિર રહે છે. એવા જીવો સંસારરૂપી દુ:ખદાયી અને અગાધ સમુદ્રથી પાર થયેલ છે; તથા તે જ જીવ નિર્વિકારી, અશરીરી અમૂર્તિક, શુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ અને અવિનાશી થઈને સિદ્ધદશાને પામ્યા છે. ૧૨.

મોક્ષ અવસ્થાનું વર્ણન:–

નિજમાહિં લોક અલોક ગુણ, પરજાય પ્રતિબિમ્બિત થયે;
રહિ હૈં અનંતાનન્ત કાલ, યથા તથા શિવ પરણયે.
ધનિ ધન્ય હૈં જે જીવ, નરભવ પાય યહ કારજ કિયા;
તિનહી અનાદિ ભ્રમણ–પંચ પ્રકાર તજિ વર સુખ લિયા. ૧૩.

અન્વયાર્થ:— (નિજમાંહી) તે સિદ્ધ ભગવાનના આત્મામાં (લોક અલોક) લોક અને અલોકના (ગુણ પરજાય) ગુણ અને

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પર્યાય (પ્રતિબિમ્બિત થયે) ઝળકવા લાગે છે અર્થાત્ જણાય છે, તે (યથા) જેમ (શિવ) મોક્ષરૂપે (પરણુયે) પરિણમ્યા છે (તથા) અને તેમ (અનન્તાનંત-કાલ) અનંત અનંતકાળ સુધી (રહિ હૈ) રહેશે.

જે (જીવ) જીવોએ (નરભવ પાય) પુરુષ પર્યાય પામીને (યહ) આ મુનિપદ વિગેરેની પ્રાપ્તિરૂપ (કારજ) કાર્ય (કિયા) કર્યું, તે જીવ (ધનિ ધન્ય હૈ) ઘણા ધન્યવાદને પાત્ર છે; અને (તિનહી) તેવા જ જીવોએ (અનાદિ) અનાદિકાળથી ચાલ્યુ આવતું (પંચ પ્રકાર) પાંચ પ્રકારના પરિવર્તનરૂપ (ભ્રમણ) સંસારમાં રખડવાનું (તજ) છોડી દઈને (વર) ઉત્તમ (સુખ) સુખ (લિયા) પ્રાપ્ત કર્યું છે.

ભાવાર્થ:—સિદ્ધ ભગવાનના આત્મામાં કેવળજ્ઞાનદ્વારા લોક અને અલોક (સમસ્ત પદાર્થો) પોતપોતાના ગુણ અને ત્રણે કાળના પર્યાયો સહિત એક સાથે, સ્વચ્છ અરિસાના દૃષ્ટાંતે-સર્વ પ્રકારે સ્પષ્ટ જણાય છે-[પણ જ્ઞાનમાં અરિસાની જેમ, છાયા અને આકૃતિ પડતી નથી] તેઓ પૂર્ણ પવિત્રતારૂપ મોક્ષદશાને પામ્યા છે તથા તે દશા ત્યાં રહેલાં અન્ય સિધ્ધ-મુક્ત જીવોની માફક અનંત-અનંતકાળ * સુધી રહેશે; અર્થાત્ અપરિમિત કાળ ચાલ્યો જાય છતાં પણ તેની અખંડ શાંતિ વગેરેમાં જરાપણ બાધા આવતી નથી. આ પુરુષ-પર્યાય પામીને જે જીવોએ આ શુધ્ધ ચૈતન્યની પ્રાપ્તિરૂપ કાર્ય કર્યું છે તે જીવો અત્યંત ધન્યવાદને (પ્રશંસાને)

---

* જેમ બીજને બાળી નાખવામાં આવે તો તે ઊગે જ નહિ તેમ જેણે સંસારના કારણોનો સર્વથા નાશ કર્યો તે ફરી અવતાર-જન્મ ધારણ કરે નહિ. અથવા જેમ માખણમાંથી ઘી થયા પછી ફરીને ઘીનું માખણ થાય નહિ તેમ આત્માની સંપૂર્ણ પવિત્રતારૂપ અશરીર મોક્ષદશા, (પરમાત્મદશા) પ્રગટ કર્યા પછી તેમાં કદી અશુધ્ધતા આવતી નથી-સંસારમાં ફરી આવવું પડતું નથી.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પાત્ર છે; અને તેઓએ અનાદિકાળથી ચાલ્યા આવતા પાંચ પરાવર્તનરૂપ સંસારના પરિભ્રમણનો ત્યાગ કરી ઉત્તમ સુખ–મોક્ષ સુખ પ્રાપ્ત કર્યું છે. ૧૩.

રત્નત્રયનું ફળ અને આત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિનો ઉપદેશઃ–

મુખ્યોપચાર દુ ભેદ યોં બડ–ભાગિ રત્નત્રય ધરૈં,
અરુ ધરેંગે તે શિવ લહૈં તિન, સુયશ–જલ જગમલ હરૈં.
ઈમિ જાનિ આલસહાનિ સાહસ, ઠાનિ યહ સિખ આદરૌ;
જબલોં ન રોગ જરા ગહૈ તબલૌં ઝટિતિ નિજ હિત કરૌ. ૧૪.

અન્વયાર્થઃ—(બડભાગિ) જે મહા પુરુષાર્થી જીવ (યોં) આ પ્રમાણે (મુખ્યોપચાર) નિશ્ચય અને વ્યવહાર (દુ ભેદ) એ બે પ્રકારના (રત્નત્રય) રત્નત્રયને (ધરે અરુ ધરેંગે) ધારણ કરે છે અને કરશે (તે) તે (શિવ) મોક્ષ (લહેં) પામે છે, તથા પામશે; અને (તિન) તે જીવના (સુયશ જલ) સુકીર્તિરૂપી જલ (જગ–મલ) સંસારરૂપી મેલનો (હરે) નાશ કરે છે અને કરશે–(ઇમિ) એમ (જાનિ) જાણીને (આલસ) પ્રમાદ [સ્વરૂપમાં અસાવધાની] (હાનિ) છોડીને (સાહસ) હિંમત–પુરુષાર્થ (ઠાનિ) કરીને (યહ) આ (સિખ) શિખામણ–ઉપદેશ (આદરો) ગ્રહણ કરો કે (જબલોં) જ્યાં સુધી (રોગ જરા) રોગ કે ઘડપણ (ન ગહે) ન આવે (તબલોં) ત્યાં સુધીમાં (ઝટિતિ) શીઘ્ર જલ્દી (નિજહિત) આત્માનું હિત (કરૌ) કરી લેવું જોઈએ.

ભાવાર્થઃ—જે સત્પુરુષાર્થી જીવ સર્વજ્ઞ વીતરાગ કથિત નિશ્ચય અને વ્યવહાર રત્નત્રયનું સ્વરૂપ જાણીને, ઉપાદેય અને હેય તત્ત્વોનું સ્વરૂપ સમજીને પોતાના શુદ્ધ ઉપાદાન આશ્રિત નિશ્ચયરત્નત્રય (શુદ્ધાત્મા આશ્રિત વીતરાગભાવરૂપ મોક્ષમાર્ગ) ને ધારણ કરે છે, તથા કરશે તે જીવ પૂર્ણ પવિત્રતારૂપ મોક્ષદશાને પામે

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

છે તથા પામશે; [ગુણસ્થાનના પ્રમાણમાં શુભ રાગ આવે છે તે વ્યવહાર રત્નત્રયનું સ્વરૂપ જાણવું અને તેને ઉપાદેય ન માનવું તેનું નામ વ્યવહાર રત્નત્રયનું ધારણ કરવું કહેવાય છે]; જે જીવો મોક્ષ પામ્યા અને પામશે તેનું સુકીર્તિરૂપ જળ કેવું છે? સિદ્ધ પરમાત્માઓનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજીને સ્વસન્મુખ થનાર જે ભવ્ય જીવો છે તેના સંસાર (-મલિનભાવ) રૂપી મળને હરવાનું નિમિત્ત છે. આમ જાણીને પ્રમાદને છોડી, સાહસ એટલે પાછો ન ફરે એવો અખંડિત પુરુષાર્થ રાખી આ ઉપદેશ અંગીકાર કરો. જ્યાં સુધી રોગ અને ઘડપણે શરીરને ઘેર્યું નથી તે પહેલાં (વર્તમાનમાં જ) શીઘ્ર આત્માનું હિત કરી લેવું જોઇએ. ૧૪.

છેલ્લી ભલામણ:—

યહ રાગ આગ દહે સદા, તાતૈં સમામૃત સેઈએ;
ચિર ભજે વિષય કષાય અબ તો, ત્યાગ નિજપદ બેઇયે.
કહા રચ્યો પર પદ મેં ન તેરો, પદ યહે ક્યોં દુખ સહે;
અબ દૌલ! હોઉ સુખી સ્વ-પદ રચિ દાવ મત ચુકૌ યહે. ૧૫.

અન્વયાર્થ:—(યહ) આ (રાગ આગ) રાગરૂપ અગ્નિ (સદા) અનાદિકાળથી હમેશાં (દહે) જીવને બાળી રહ્યો છે (તાતૈં) તેથી (સમામૃત) સમતારૂપ અમૃતનું (સેઇએ) સેવન કરવું જોઇએ. (વિષય-કષાય) વિષય કષાયનું (ચિર ભજે) અનાદિ કાળથી સેવન કર્યું છે (અબ તો) હવે તો (ત્યાગ) તેનો ત્યાગ કરીને (નિજપદ) આત્મ સ્વરૂપને (બેઈયે) ઓળખવું જોઈએ-પ્રાપ્ત કરવું જોઇએ; (પર પદમેં) પર પદાર્થોમાં-પરભાવોમાં (કહા) કેમ (રચ્યો) રાચી રહ્યો છે? (યહે) તે (પદ) પદ (તેરે) તારું (ન) નથી. તું (દુઃખ) દુઃખ (ક્યોં) કેમ (સહે) સહન કરે છે? (દૌલ) હે દૌલતરામ! (અબ) હવે (સ્વપદ) તારું આત્મપદ-સિદ્ધપદ-તેમાં (રચિ) લાગીને (સુખી)

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

સુખી (હોઉ) થાઓ! (યહ) આ (દાવ) અવસર (મત ચુકો) ગુમાવો નહિ.

ભાવાર્થ:—આ રાગ [મોહ, અજ્ઞાન] રૂપ અગ્નિ અનાદિ કાળથી હમેશાં સંસારી જીવને દુઃખી કરી રહ્યો છે તેથી જીવોએ નિશ્ચયરત્નત્રયમય સમતારૂપ અમૃતનું પાન કરવું જોઈએ જેથી રાગ–દ્વેષ––મોહ–(અજ્ઞાન) નો નાશ થાય; વિષય કષાયોનું સેવન તું ઘણા કાળથી કરી રહ્યો છો, હવે તેનો ત્યાગ કરી આત્મપદ [મોક્ષ] પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. તું દુઃખ શા માટે સહન કરે છે? તારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ અનંતદર્શન–જ્ઞાન–સુખ અને અનંતવીર્ય છે તેમાં લીન થવું જોઈએ. તેમ કરવાથી જ સાચું સુખ–મોક્ષ મળી શકે છે, તેથી હે દૌલતરામ! હે જીવ! હવે આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કર! ઓળખાણ કર! આ ઉત્તમ અવસર વારંવાર મળતો નથી તેથી આ અવસર ગુમાવ નહિ. સંસારના મોહનો ત્યાગ કરીને મોક્ષ પ્રાપ્તિનો ઉપાય કર!

અહીં વિશેષ એમ સમજવું કે:—જીવ અનાદિકાળથી મિથ્યાત્વરૂપ અગ્નિ અને રાગદ્વેષરૂપ પોતાનાં અપરાધથી જ દુઃખી થઈ રહ્યો છે, માટે પોતાના સુલટા પુરુષાર્થથી જ સુખી થઈ શકે છે. આવો નિયમ હોવાથી જડકર્મના ઉદયથી કે કોઈ પરના કારણે દુઃખી થઈ રહ્યો છે અથવા પરવડે જીવને લાભ–નુકસાન થાય છે એમ માનવું તે બરાબર નથી. ૧૫.

ગ્રંથ રચનાનો કાળ અને તેમાં આધાર:—

ઈક નવ વસુ ઇક વર્ષકી તીજ શુક્લ વૈશાખ;
કર્યો તત્ત્વ ઉપદેશ યહ, લખી બુધજન કી ભાખ. ૧
લઘુ– ધી તથા પ્રમાદતૈં શબ્દ અર્થકી ભૂલ;
સુધી સુધાર પઢો સદા, જો પાવો ભવ કૂલ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાવાર્થ:—મેં દૌલતરામે પંડિત બુધજન કૃત * છ ઢાળાની કથનીનો આધાર લઇને વિક્રમ સંવત ૧૮૯૧ ના વૈશાખ સુદ ૩ [અક્ષયત્રીજ] ના દિવસે આ છ ઢાળા * ગ્રંથની રચના કરી છે. મારી અલ્પ બુદ્ધિ તથા પ્રમાદથી તેમાં ક્યાંય શબ્દની કે અર્થની ભૂલ થઇ ગઈ હોય તો બુદ્ધિમાન તેને સુધારીને વાંચે જેથી કરીને જીવ આ સંસાર સમુદ્ર તરવામાં શક્તિમાન થાય.

છઠ્ઠી ઢાળનો સારાંશ.

જે ચારિત્રના હોવાથી સમસ્ત પર પદાર્થોથી પ્રવૃત્તિ હઠી જાય છે, વર્ણાદિ અને રાગાદિથી ચૈતન્ય ભાવને જુદો કરી લેવામાં આવે છે, પોતાના આત્મામાં આત્મા માટે, આત્મા વડે, પોતાના આત્માનો જ અનુભવ થવા માંડે છે. ત્યાં નય, પ્રમાણ, નિક્ષેપ, ગુણ-ગુણી, જ્ઞાન–જ્ઞાતા–જ્ઞેય, ધ્યાન–ધ્યાતા–ધ્યેય, કર્તા–કર્મ અને ક્રિયા આદિ ભેદનો જરાપણ વિકલ્પ રહેતો નથી, શુદ્ધ ઉપયોગરૂપ અભેદ રત્નત્રયવડે શુદ્ધ ચૈતન્યનો જ અનુભવ થવા માંડે છે તેને સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર કહે છે, આ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર ચોથા ગુણ-સ્થાનથી શરૂ થાય છે, અને મુનિ દશામાં વધારે ઉચ્ચ થાય છે. ત્યારપછી શુકલધ્યાનવડે ચાર ઘાતિ કર્મનો નાશ થતાં થતાં તે જીવ કેવળજ્ઞાન પામીને અરિહંત પદ પામે છે પછી બાકીના ચાર અઘાતિ કર્મનો પણ નાશ કરીને ક્ષણમાત્રમાં મોક્ષ પામીને સંસારથી કાયમને માટે વિદાય

* આ ગ્રંથમાં છ પ્રકારના છંદ અને છ પ્રકરણ છે તેથી તથા જેમ તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોના પ્રહારને રોકનાર ઢાલ હોય છે તેમ જીવને અહિતકારી શત્રુ–મિથ્યાત્વ રાગાદિ આસ્રવોને તથા અજ્ઞાન અંધકારને રોકવા માટે ઢાલ સમાન આ છ પ્રકરણ છે તેથી આ ગ્રંથનું નામ છ ઢાળા રાખવામાં આવેલ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

થઈ જાય છે ત્યારે તે આત્મામાં અનંતકાળ સુધી અનંત ચતુષ્ટયનો (અનંતજ્ઞાન-દર્શન-સુખ-વીર્યનો) એક સરખો અનુભવ થયા કરે છે, પછી તેને પંચ પરાવર્તનરૂપ સંસારમાં ભટકવું પડતું નથી. કદી અવતાર ધારણ કરતા નથી. સદાય અક્ષય અનંત સુખને અનુભવે છે. અખંડિત જ્ઞાન આનંદરૂપ અનંતગુણમાં નિશ્ચલ રહે છે તેને મોક્ષસ્વરૂપ કહે છે.

જે જીવ મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે આ રત્નત્રયને ધારણ કરે છે અને કરશે તે મોક્ષ પામે છે અને પામશે. દરેક જીવ મિથ્યાત્વ, કષાય અને વિષયોનું સેવન તો અનાદિ કાળથી કરતો આવ્યો છે પણ તેનાથી તેને જરાપણ શાંતિ મળી નથી, શાંતિનું એકમાત્ર કારણ મોક્ષમાર્ગ, તેમાં જ તે જીવે તત્પરતાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કદી કરી નથી, તેથી હવે પણ જો શાંતિની (આત્મહિતની) ઇચ્છા હોય તો આળસ છોડી (આત્માનું) કર્તવ્ય સમજી રોગ અને ઘડપણ વગેરે આવ્યા પહેલાં જ મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત થવું જોઈએ, કેમ કે આ પુરુષપર્યાય, સત્સમાગમ વગેરે સુયોગ વારંવાર પ્રાપ્ત થતા નથી, માટે તેને પામીને વ્યર્થ ગુમાવવો ન જોઈએ-આત્મહિત સાધી લેવું જોઈએ.

છઠ્ઠી ઢાળનો ભેદસંગ્રહ

અંતરંગ તપના નામઃ-પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, વ્યુત્સર્ગ અને ધ્યાન.

ઉપયોગઃ-શુદ્ધ ઉપયોગ, શુભ ઉપયોગ અને અશુભ ઉપયોગ એ ત્રણ છે. એ ચારિત્ર ગુણની અવસ્થા છે (તથા જાણવું દેખવું તે જ્ઞાન-દર્શન ગુણનો ઉપયોગ છે. તે વાત અહીં નથી)

છેતાલીશ દોષઃ-દાતાને આશ્રયે સોળ ઉદ્ગમ દોષ, પાત્રને આશ્રયે

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

સોળ ઉત્પાદન દોષ તથા આહાર સંબંધી દશ દોષ તથા ભોજન ક્રિયા સંબંધી ૪ દોષ એમ કુલ છેંતાલીશ દોષ છે.

ત્રણરત્નઃ—સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર.

તેર પ્રકારનું ચારિત્રઃ—પાંચ મહાવ્રત, પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ.

ધર્મઃ—ઉત્તમ ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ, સત્ય, શૌચ, સંયમ, તપ, ત્યાગ, આકિંચન્ય અને બ્રહ્મચર્ય એ દસ પ્રકાર છે. [દશે ધર્મને ઉત્તમ સંજ્ઞા છે તેથી નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન પૂર્વક વીતરાગભાવના જ એ દશ પ્રકાર છે.]

મુનિની ક્રિયાઃ– (મુનિનાગુણ) મૂળગુણ ૨૮ છે.

રત્નત્રયઃ—નિશ્ચય અને વ્યવહાર અથવા મુખ્ય અને ઉપચાર એ બે પ્રકાર છે.

સિદ્ધ પરમાત્માના ગુણઃ—સર્વે ગુણોમાં સંપૂર્ણ શુધ્ધતા પ્રગટ થતા સર્વ પ્રકારે અશુધ્ધ પર્યાયોનો નાશ થતાં, જ્ઞાનાવરણાદિ આઠે કર્મનો સ્વયં સર્વથા નાશ થાય છે અને ગુણ પ્રગટતા નથી, પણ ગુણના નિર્મળ પર્યાયો પ્રગટ થાય છે; જેમકે અનંતદર્શન—જ્ઞાન—સમ્યક્ત્વ—સુખ અને અનંતવીર્ય, અટળ અવગાહના, અમૂર્તિક (સૂક્ષ્મત્વ) અગુરુલઘુત્વ. એ આઠ ગુણ વ્યવહારથી કહ્યા છે, નિશ્ચયથી તો દરેક સિધ્ધ ભગવંતોને અનંત ગુણ સમજવા.

શીલઃ—અચેતન સ્ત્રી ત્રણ [કઠોરસ્પર્શ્ય, કોમલ સ્પર્શ્ય, ચિત્રપટ] પ્રકારની તે સાથે ત્રણકરણ [કરણ, કરાવણ અને અનુમોદન] થી બે [મન, વચન] યોગ દ્વારા, પાંચ ઇન્દ્રિય [કર્ણ, ચક્ષુ, નાસિકા, જીભ, સ્પર્શ] થી, ચાર સંજ્ઞા [આહાર, ભય, મૈથુન, પરિગ્રહ] સહિત દ્રવ્યથી અને

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાવથી સેવન—૩×૩×૨×૫×૪×૨=૭૨૦ ભેદ થયા.

ચેતન સ્ત્રી:—[દેવી, મનુષ્ય, તિર્યંચ] ત્રણપ્રકારની તે સાથે ત્રણ કરણ [કરણ, કરાવણ અને અનુમોદન] થી ત્રણ [મન, વચન, કાયારૂપ] યોગ દ્વારા, પાંચ [કર્ણ, ચક્ષુ, નાસિકા, જીભ, સ્પર્શરૂપ] ઇન્દ્રિયથી, ચાર [આહાર, ભય, મૈથુન, પરિગ્રહ] સંજ્ઞા સહિત દ્રવ્યથી અને ભાવથી, સોળ [અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય, પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય અને સંજ્વલન એ ચાર પ્રકારે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ દરેક પ્રકાર થી સેવન ૩×૩×૫×૪×૨×૧૬=૧૭૨૮૦ ભેદ થયા.

પ્રથમના ૭૨૦ અને બીજા ૧૭૨૮૦ ભેદો મળી ૧૮૦૦૦ ભેદ મૈથુન કર્મના દોષરૂપ ભેદ છે, તેનો અભાવ તે શીલ; એને નિર્મળ સ્વભાવ-શીલ કહે છે.

નય:—નિશ્ચય અને વ્યવહાર.

નિક્ષેપ:—નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ—એ ચાર છે.

પ્રમાણ:—પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ.

છઠ્ઠી ઢાળનો લક્ષણસંગ્રહ

અંતરંગ તપ:—શુભાશુભ ઇચ્છાઓના નિરોધપૂર્વક આત્મામાં નિર્મળ જ્ઞાન-આનંદના અનુભવથી અખંડિત પ્રતાપવંત રહેવું; નિસ્તરંગ ચૈતન્યપણે શોભવું.

અનુભવ:—સ્વ સન્મુખ થયેલ જ્ઞાન, સુખનું રસાસ્વાદન.

વસ્તુ વિચારત ધ્યાવતૈં, મન પાવે વિશ્રામ;
રસ સ્વાદત સુખ ઊપજે, અનુભવ યાકો નામ.

આવશ્યક:—મુનિઓએ અવશ્ય કરવા યોગ્ય સ્વવશ શુદ્ધ આચરણ.

કાયગુપ્તિ:—કાયા તરફ ઉપયોગ ન જતાં આત્મામાં જ લીનતા.

ગુપ્તિ:—મન, વચન, કાયા તરફ ઉપયોગની પ્રવૃત્તિને સારી રી-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

તે આત્મભાનપૂર્વક રોકવી અર્થાત્ આત્મામાં જ લીનતા થવી તે ગુપ્તિ છે

તપઃ—સ્વરૂપ વિશ્રાંત, નિસ્તરંગપણે નિજ શુધ્ધતામાં પ્રતાપવંત હોવું-શોભવું તે. તેમાં જેટલી શુભાશુભ ઇચ્છાઓ રોકાઈ જાય છે અને શુધ્ધતા થાય છે તે તપ છે. (અન્ય બાર પ્રકાર તો વ્યવહાર (ઉપચાર) તપના ભેદ છે)

ધ્યાનઃ—સર્વ વિકલ્પો છોડીને પોતાના જ્ઞાનને લક્ષ્યમાં સ્થિર કરવું તે.

નયઃ-વસ્તુના એક અંશને મુખ્ય કરીને જાણે તે નય છે અને તે ઉપયોગાત્મક છે-સમ્યક્ શ્રુતજ્ઞાનપ્રમાણનો અંશ તે નય છે.

નિક્ષેપ-નયજ્ઞાનદ્વારા બાધારહિતપણે પ્રસંગવશાત્ પદાર્થમાં નામાદિની સ્થાપના કરવી તે.

પરિગ્રહઃ-પરવસ્તુમાં મમતાભાવ (મોહ અથવા મમત્વ).

પરિષહજયઃ-દુઃખના કારણો મળતાં દુઃખી ન થાય તથા સુખના કારણો મળતાં સુખી ન થાય પણ જ્ઞાતા તરીકે તે જ્ઞેયનો જાણવાવાળો જ રહે એ જ સાચો પરિષહજય છે. (મો૦ મા૦ પ્ર-પૃષ્ઠ-૨૩૨)

પ્રતિક્રમણઃ-મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન, મિથ્યાચારિત્રને નિરવશેષપણે છોડીને સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્રને (જીવ) ભાવે છે, તે (જીવ) પ્રતિક્રમણ છે. (નિયમસાર ગા-૯૧)

પ્રમાણઃ-સ્વ--પર વસ્તુનું નિશ્ચય કરનાર સમ્યગ્જ્ઞાન.

બહિરંગ તપઃ-બીજા જોઈ શકે એવા પર પદાર્થોથી સંબંધ રાખવાવાળો ઇચ્છાનિરોધ.

મનોગુપ્તિઃ-મન તરફ ઉપયોગ ન જતાં આત્મામાં જ લીનતા.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

મહાવ્રત:-નિશ્ચય રત્નત્રયપૂર્વક ત્રણે યોગ (મન, વચન, કાયા) તથા કરણ-કરાવણ-અનુમોદન સહિત હિંસાદિ પાંચ પાપોનો સર્વથા ત્યાગ.

હિંસા, જૂઠ, ચોરી, અબ્રહ્મ અને પરિગ્રહ એ પાંચ પાપનો સર્વથા ત્યાગ.

રત્નત્રય:-નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર.

વચનગુપ્તિ:-બોલવાની ઇચ્છા ગોપવવી અર્થાત્ આત્મામાં લીનતા

શુક્લ ધ્યાન:- અત્યંત નિર્મળ, વીતરાગપૂર્ણ ધ્યાન.

શુદ્ધ ઉપયોગ:-શુભાશુભ રાગ કષાદિથી રહિત આત્માની ચારિત્ર-પરિણતિ.

સમિતિ:-પ્રમાદ રહિત યત્નાચાર સહિત સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ.

સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર:-આત્મસ્વરૂપમાં એકાગ્રતાપૂર્વક રમણતા-લીનતા.

અંતર-પ્રદર્શન

૧-'નય' તો જ્ઞાતા એટલે કે જાણનાર છે. અને 'નિક્ષેપ' જ્ઞેય અર્થાત્ જ્ઞાનમાં જણાવા યોગ્ય છે.

૨-પ્રમાણ તો વસ્તુના બધા ભાગને જાણે છે પણ નય વસ્તુના એક ભાગને જાણે છે.

૩-શુભ ઉપયોગ તો બંધનું અથવા સંસારનું કારણ છે. પણ શુદ્ધ ઉપયોગ તે નિર્જરા અને મોક્ષનું કારણ છે.

છઠ્ઠી ઢાળની પ્રશ્નાવલી

૧-અંતરંગ તપ, અનુભવ, આવશ્યક, ગુપ્તિ, ગુપ્તિઓ, તપ, દ્રવ્યહિંસા, અહિંસા, ધ્યાનસ્થ મુનિ, નય, નિશ્ચય આત્મચારિત્ર, પરિગ્રહ, પ્રમાણ, પ્રમાદ, પ્રતિક્રમણ, બહિરંગ તપ, ભાવહિંસા, અહિંસા, મહાવ્રત, મહાવ્રતો, રત્નત્રય, શુદ્ધાત્મ અનુભવ, શુદ્ધ-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ઉપયોગ, શુકલ ધ્યાન, સમિતિઓ, અને સમિતિ વગેરેનાં લક્ષણ બતાવો.

૨–અઘાતિયાં, આવશ્યક, ઉપયોગ, કાયગુપ્તિ, છેંતાલીશ-દોષ, તપ, ધર્મ, પરિગ્રહ, પ્રમાણ, મુનિક્રિયા, મહાવ્રત, રત્નત્રય, શીલ, શેષ ગુણ, સમિતિ, સાધુગુણ, અને સિધ્ધગુણના ભેદ કહો.

૩–નય અને નિક્ષેપમાં, પ્રમાણ અને નયમાં, જ્ઞાન અને આત્મામાં, શુભ ઉપયોગ અને શુદ્ધ ઉપયોગમાં તફાવત બતાવો.

૪–આઠમી પૃથ્વી, ગ્રંથ, ગ્રંથકાર, ગ્રંથછંદ, ગ્રંથ પ્રકરણ, સર્વોત્તમ તપ, સર્વોત્તમ ધર્મ, સંયમનું ઉપકરણ, શુચિનું ઉપકરણ અને જ્ઞાનનું ઉપકરણ વગેરેના નામ બતાવો.

૫–ધ્યાનસ્થ મુનિ, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સિદ્ધનું સુખ વગેરેના દૃષ્ટાંત બતાવો.

૬–છ ઢાળાના નામ, પીંછી વગેરેનું અપરિગ્રહપણું, રત્નત્રય નામ, શ્રાવકને નગ્નતાનો અભાવ વગેરેનાં ફક્ત કારણ બતાવો.

૭–અરિહંત અવસ્થાનો વખત, અંતિમ ઉપદેશ, આત્મસ્થિરતા વખતનું સુખ, કેશલોચનો વખત, કર્મના નાશથી ઉત્પન્ન થતા ગુણોનો વિભાગ, ગ્રંથ રચનાનો કાળ, જીવની નિત્યતા તથા અમૂર્તિકપણું, પરિગ્રહ જયનું ફળ, રાગરૂપી અગ્નિની શાંતિનો ઉપાય, શુદ્ધ આત્મા, શુદ્ધ ઉપયોગનો વિચાર અને હાલત, સકલ ચારિત્ર, સિદ્ધોનું આયુષ્ય અને નિવાસ સ્થાન તથા વખત અને સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર વગેરેનું વર્ણન કરો.

૮–સમ્યગ્દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર, દેશચારિત્ર, સકલચારિત્ર, ચાર ગતિ, સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર, બાર વ્રત, બાર ભાવના, મિથ્યાત્વ અને મોક્ષ વગેરે વિષયો ઉપર લેખ લખો.

૯–દિગમ્બર જૈન મુનિના ભોજન, સમતા, વિહાર, નગ્નતાથી હાનિ–લાભ, દિ૦ જૈનમુનિને રાત્રિગમનનો વિધિ અગર નિષેધ,

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

દિ૦ જૈનમુનિને ઘડિયાળ, ચટાઈ (આસનિયું) કે ચશ્મા વગેરે રાખવાનો વિધિ અગર નિષેધ વગેરે બાબતોનો ખુલાસો કરો.

૧૮–અમુક શબ્દ, ચરણ અને છંદનો અર્થ અથવા ભાવાર્થ કહો; છઠ્ઠી ઢાળનો સારાંશ બતાવો.

ઈતિ કવિવર પંડિત દૌલતરામ વિરચિત

છ ઢાળાનો ગુજરાતી અનુવાદ

સમાપ્ત

કોઈ દ્રવ્ય અન્ય દ્રવ્યનો કર્તા ખરો ?

આત્માનો સ્વભાવ તો દ્રષ્ટા જ્ઞાતા છે, હવે પોતે કેવળ દેખવાવાળો–જાણવાવાળો તો રહેતો નથી. પણ જે જે પદાર્થોને તે દેખે–જાણે છે તેમાં 'ઇષ્ટ–અનિષ્ટપણું' માને છે અને તેથી રાગી–દ્વેષી થાય છે, કોઈના સદ્ભાવને તથા કોઇના અભાવને ઇચ્છે છે પણ તેનો સદ્ભાવ કે અભાવ આ જીવનો કર્યો થતો જ નથી; કારણ કે કોઈ દ્રવ્ય, કોઈ અન્ય દ્રવ્યનું કર્તા છે જ નહિ; પણ સર્વ દ્રવ્યો પોતપોતાના સ્વભાવરૂપ પરિણમે છે. માત્ર આ જીવ વ્યર્થ કષાયભાવ કરી વ્યાકુળ થાય છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

વર્ષોપયોગી સૂર્યોદય—સૂર્યાસ્ત જાણવાનો કોઠો.

અંગ્રેજી માસ	સૂ-ઉ. સૂ-અ.	૧ લી	૮ મી	૧૫ મી	૨૩ મા
જાન્યુઆરી	સૂર્યોદય	૭-૨૨	૭-૨૪	૭-૨૫	૭-૨૪
	સૂર્યાસ્ત	૬-૫	૬-૯	૬-૧૪	૬-૨૦
ફેબ્રુઆરી	સૂર્યોદય	૭-૨૧	૭-૧૮	૭-૧૪	૭-૮
	સૂર્યાસ્ત	૬-૨૭	૬-૩૧	૬-૩૫	૬-૩૯
માર્ચ	સૂર્યોદય	૭-૪	૬-૫૭	૬-૫૧	૬-૪૩
	સૂર્યાસ્ત	૬-૪૨	૬-૪૫	૬-૪૮	૬-૫૧
એપ્રિલ	સૂર્યોદય	૬-૩૪	૬-૨૭	૬-૨૧	૬-૧૫
	સૂર્યાસ્ત	૬-૫૪	૬ ૫૭	૭-૦	૭-૩
મે	સૂર્યોદય	૬-૮	૬-૪	૬-૦	૫-૫૭
	સૂર્યાસ્ત	૭-૬	૭-૧૦	૭-૧૨	૭-૧૭
જુન	સૂર્યોદય	૫-૫૫	૫-૫૪	૫-૫૪	૫-૫૬
	સૂર્યાસ્ત	૭-૨૦	૭-૨૩	૭-૨૬	૭-૨૮
જુલાઈ	સૂર્યોદય	૫-૫૮	૬-૧	૬-૪	૬-૭
	સૂર્યાસ્ત	૭-૨૯	૭-૨૮	૭-૨૮	૭-૨૫
ઓગસ્ટ	સૂર્યોદય	૬-૧૧	૬-૧૪	૬-૧૭	૬-૨૦
	સૂર્યાસ્ત	૭-૨૧	૭-૧૭	૭-૧૨	૭-૫
સપ્ટેમ્બર	સૂર્યોદય	૬-૨૩	૬-૨૬	૬-૨૭	૬-૩૦
	સૂર્યાસ્ત	૬-૫૭	૬-૫૦	૬-૪૩	૬-૩૫
ઓકટોબર	સૂર્યોદય	૬-૩૩	૬-૩૪	૬-૩૭	૬-૪૧
	સૂર્યાસ્ત	૬-૨૭	૬-૨૧	૬-૧૪	૬-૭
નવેમ્બર	સૂર્યોદય	૬-૪૬	૬-૫૦	૬-૫૫	૬-૫૯
	સૂર્યાસ્ત	૬-૧	૫-૫૮	૫-૫૫	૫-૫૩
ડિસેમ્બર	સૂર્યોદય	૭-૫	૭-૧૦	૭-૧૪	૭-૧૯
	સૂર્યાસ્ત	૫-૫૨	૫-૫૪	૫-૫૬	૬-૦

આ કોઠો **શ્રી મહેન્દ્ર જૈન પંચાંગ** મુજબ ફક્ત **અમદાવાદની** ગણતરીનો છે. વડોદરા, સુરત, વઢવાણ, ભાવનગર, પાલીતાણા, મહુવા, મેસાણા, પાટણ, રાધનપુર, પાલનપુર, આબુ, સીરોહી, ઉદયપુર, ગોધરા, ડુંગરપુર વગેરે શહેર-ગામવાળાઓએ તેમ જ તે તે ગામોની મર્યાદામાં આવતા દરેક ગામવાળાઓએ ઉપરોક્ત કોઠાના વખતમા પાંચ મીનીટ વધારીને પ્રત્યાખ્યાનનો સમય ગણવો. સમય સ્ટા. ટા. પ્રમાણે છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi